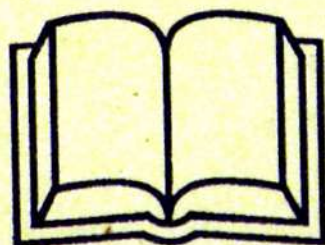

KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA

№1 * 2007

BAKI – 2007

KB7-78
K73

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASIYA FAKÜLTƏSİ

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ BİBLİOQRAFİYA

Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal

№1 (20) * 2007

1997-ci ilin
oktyabrından çıxır

BAKİ-2007

AZƏRBAYCAN ŞÖBƏSİ
C. CƏBBƏRLİ ADINA
RESPUBLİK
GƏNCLƏR KİTABXANASI

151111

KBT- 78
K 73

Təsisçi və baş redaktor:
professor **Xəlil İSMAYİLOV**

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər **XƏLƏFOV**
Professor Zöhrab **ƏLİYEV**
Professor Bayram **ALLAHVERDİYEV**
Dosent Rasim **KAZIMOV**
Dosent Əsrəf **XƏLƏFOV**
Dosent Nadir **İSMAYİLOV**

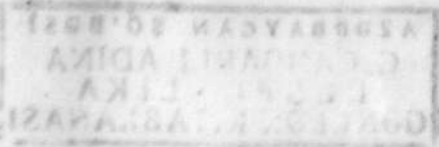
Məsul katib:
Solmaz SADIQOVA

K 73 *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007.-№1.-151 s.*

Redaksiyanın ünvanı:

*AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23,
2№-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
«Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya» jurnalının redaksiyası
Telefonlar: 439-05-47; 439-03-66*

© «Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya», 2007

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКУЛЬТЕТ

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И
БИБЛИОГРАФИЯ

Научно-теоретический,
методический и практический журнал

№1 (20) * 2007

Выходит
с 1997 года

БАКУ-2007

ББК-78

К 73

Учредитель и главный редактор:
профессор Халил ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Профессор Абузар Халафов

Профессор Зохраб Алиев

Профессор Байрам Аллахвердиев

Доцент Ашраф Халафов

Доцент Расим Кязимов

Доцент Надир Исмаилов

Ответственный секретарь:

Солмаз Садыгова

К 73 *Библиотековедение и Библиография: Научно-теоретический, методический и практический журнал*. - Б., Изд-во Бакинского Университета, 2007.-№1.- 151 с.

Адрес редакции:

*Аз-1073/1 г. Баку, ул. Захида Халилова, 23,
учебный корпус №2, этаж IV, Библиотечно-информационный факультет,
редакция журнала «Библиотековедение и библиография».
Тел.: 439-05-47; 439-03-66*

© «Библиотековедение и библиография», 2007

BU NÖMRƏDƏ

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Mehmanəli Məmmədov, Esmira Nuriyeva. Azərbaycanca depozitar kitabxanaların təşkili.

Elçin Əhmədov. Müasir kitabxanaşünaslıqda model anlayışları

Əli Rüstəmov, Nuriyyə Mustafayeva. Kitabxanalarda elektron sənədlərlə xidmət isinin təşkili

Aşur Əliyev, Vəfa Məmmədova. Universal onluq təsnifat (UOT) cədvəllərinin Azərbaycanda tətbiqinə dair...

Knyaz Aslan. Məhəmməd Füzuli yaradıcılığında kitab və mütaliə mövzusu

Sənubər Mustafayeva. Sənədlərin bibliografik təsvirində müasir təsvir qaydalarının tətbiqi

Akif Cəfərov. MKS şəraitində kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinə kitabxana xidmətinin təkmilləşdirilməsi məsələləri

Zəminə İbadova. Ali məktəblərdə oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili

Gülnar İbrahimova. XX əsrin yaranmasında Azərbaycanda elmi kitabxanaların yaranması və inkişafı

Gülnar Xəlilova. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasında oxuculara xidmətin müasir vəziyyəti

Xəyalə İsmayılova. B.Köçərli adına Azərbaycan Respublika Uşaq Kitabxanası müstəqillik illərində

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Əsrəf Xələfov. Azərbaycan ədəbi diyarşünaslıq bibliografiyasının metodik problemləri

Solmaz Sadıqova. Azərbaycan dövrü mətbuatına dair retrospektiv bibliografik informasiya nəşrləri

Sima İsmayılova. 1965-1970-ci illərdə Azərbaycanda ədəbi-bədii bibliografik vəsaitlər sisteminin formalaşması

Xuramun Verdiyeva. Ə.Xaqaninin əsərləri pedaqoji bibliografiyanın obyektinə kimi

Nərgiz Rzayeva. Cəmiyyətin informasişlaşdırılmasında bibliografik informasiyanın rolu

Mehriban Cəfərova. "Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricilərində teatrşünaslıq ədəbiyyatının əksi

Leyla Mədətova. «Azərbaycan-80» adlı bibliografik göstərici ədəbiyyatşünaslığın bibliografik informasiya təminatında mühüm vəsaitdir

KİTABŞÜNASLIQ

Ramiz Həmidov. Cildlərin çap xüsusiyyətləri və üzləmə-cildləmə prosesləri

İnci Qasımova. Kitab və kitabçılıq işinin tərkib hissəsi kimi nəşriyyat işinin inkişaf perspektivləri

Fuad İsgəndərov. Tarix dərslərlərində sənədli materialların verilməsi və redaktəsi

Mehmanəli MƏMMƏDOV

Dosent

Esmira NURİYEVA

Magistrant

AZƏRBAYCANDA DEPOZİTAR KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ

Hazırda respublikamızda ərazi və istehsalat prinsipi əsasında təşkil edilmiş vahid kitabxana sistemi müntəzəm olaraq inkişaf etməkdədir. Vahid kitabxana sistemi dedikdə müxtəlif kitabxana şəbəkələrinin ölkə daxilində yerləşdirilməsi, onların arasında qarşılıqlı əlaqə, eləcə də onlara rəhbərliyin təşkili nəzərdə tutulur. Bu sistemdə depozitar kitabxanaların da özünəməxsus yeri vardır. Depozitar kitabxanaların təşkili xüsusiyyətlərindən danışmadan əvvəl bu kitabxanaların yaranma tarixi haqqında qısaca məlumat vermək məqsədəuyğun olardı. Bu həm də depozitar kitabxanaların təşkili məsələlərinin izahı baxımından məqsədəuyğundur. Depozitar kitabxanaların yaranması kitabxana fondlarının köhnəlmiş, müvəqqəti əhəmiyyətə malik olan və az istifadə edilən ədəbiyyatlardan təmizlənməsi prosesi ilə bağlıdır. Kitabxanaların kitab fondlarının tərkibi siyasi, elmi, istehsalat və bədii cəhətdən qiymətli olan, kitabxanaların qarşısında duran müxtəlif xarakterli vəzifələrin yerinə yetirilməsinə kömək edən ədəbiyyatdan ibarət olmalıdır. Bununla birlikdə bəzi nəşrlər müəyyən müddət keçdikdən sonra fiziki cəhətdən köhnəlir, öz ideya- tərbiyəvi, elmi və təcrübi əhəmiyyətini itirir, kitabxananın profilinə uyğun olmur və s. Belə nəşrlər vaxtlı- vaxtında kitabxana fondlarından çıxarılmalıdır. 1974-cü ilə qədərki dövrdə kitabxana fondlarında toplanmış çox nüsxəli və profilyə uyğun olmayan ədəbiyyat ən yaxşı halda digər kitabxanalara və ya respublika kitabxanalarının mübadilə fondlarına verilir. Bu işə aşağı vəs ilə kitabxanalarının heç bir marağına uyğun gəlmədiyindən belə ədəbiyyat çox zaman tamamilə yararsız kitablarla birlikdə fonddan çıxarılır və məhv edilirdi. Respublika kitabxanalarında min nüsxələrlə kitab və qiymətli ədəbiyyat bu yolla kitabxana fondlarından çıxarılmışdı. Doğrudur, elmi və istehsalat baxımından öz əhəmiyyətini itirmiş, az istifadə olunan ədəbiyyatın fonddan çıxarılması, fondun yerləşdiyi sahədən qənaətlə və düzgün istifadə etməyə, onun dövrüyyə göstəricilərini yüksəltməyə və xidmət işini səm-

rəli təşkil etməyə imkan verir. Lakin az istifadə edilən ədəbiyyatı mühafizə etmək və lazım olduqda oxucuların istifadəsinə vermək də vacibdir. Bundan əlavə elə ədəbiyyat vardır ki, onun tədqiqi məsələlərinin zəruriliyi müxtəlif aspektlər baxımından ancaq bir neçə ildən sonra meydana çıxır. Bütün bunlara görə də kitabxana işi haqqında 1974-cü il 8 may tarixli qərar az istifadə edilən kitabları mühafizə edən keçmiş ümumittifaq mərkəzi- sahəvi və respublika depozitar fondlarının yaradılması vacib bir vəzifə kimi irəli sürülmüşdür.

Fondun təşkilinə belə bir qayda ilə yanaşmaq, fondun fəal və passiv hissəsini müəyyən etmək imkanı verir. Elmi- tədqiqat işlərində ölkənin kitabxanalarından daha səmərəli istifadə etmək üçün təminat yaradır, oxuculara xidmət işinin səviyyəsini yüksəldir, kitab fondlarından istifadə zamanı təkrarçılığı aradan qaldırır. Bütün ölkə miqyasında kitabxana- depozitarların plana uyğun yerləşdirilməsi üçün KAA yolu ilə ədəbiyyatın alınması da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Qərarın bu baxımdan oynadığı çox mühüm tarixi rolu və əhəmiyyətini inkar etmək elmi cəhətdən düzgün olmazdı. Qeyd etmək lazımdır ki, 80-ci illərdə bu qərara, onun mahiyyətinə dair çoxlu sayda məqalələrin heç birində bu məsələ, onun rolu və əhəmiyyəti haqqında danışılmamışdır. Tarixi faktları və hadisələri danmaq, onları saxtalaşdırmaq isə elmi təhlilə tamamilə zidd bir hadisədir. Buna görə də tədqiqat işində mövzu ilə bağlı olaraq, elmi təhlil işinin obyektivliyinə görə 1974-cü il qərarının müvafiq müddəalarından, onun yerinə yetirilməsi gedişindən və müasir səviyyə-sindən izah edilməyə səy göstərilmişdir.

1974-cü il qərarından sonra keçmiş SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin qərarına əsasən bütün respublikalarda olduğu kimi Azərbaycanda da 1977-1980-ci illər üçün depozitar sistemin planı təsdiq olunmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan kitabxanalarında çalışan kitabxanaçıların ədəbiyyatın seçilməsi, depozitar saxlanma üçün nəşrlərin müəyyən edilməsi metodlarına yiyələnməsinin öyrədilməsi vacib bir məsələ kimi qarşıda durdu. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün respublikanın bir sıra kitabxanalarında kitabxanaçıların ixtisasının artırılması kurslarında depozitar kitabxana fondlarının iş metodlarının öyrənilməsinə həsr olunmuş seminarlar, mühazirələr və digər kütləvi tədbirlər keçirilməyə başladı. Fondun depozitar saxlanması sisteminin təşkili məsələsinə həsr olunmuş ilk seminar- müşavirə 1977-ci ilin 25-27 aprel tarixində Voronejdə keçirilmişdir. Kitabxana işçiləri üçün müəyyən olunmuş ilk belə seminar- müşavirədə 11 respublikadan, o cümlədən Azərbaycandan 10 nəfər dinləyici iştirak etmişdir (6).

Fondların depozitar mühafizəsi sisteminin tətbiq edilməsi mövcud vəziyyəti əsaslı surətdə dəyişdirmişdir. Qeyd olunan dəyişikliklərin əsas mahiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir.

Həmin iqtisadi- coğrafi rayonun profilinə uyğun olan bütün ədəbiyyatın mühafizəsi və digər kitabxanalara onların sifarişi ilə verilməsi üçün cavabdeh olan kitabxana- depozitariya şəbəkəsinin yaradılması. Böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə, tərkibcə tarixən formalaşmış nadir fonda malik olan kitabxanalar istisna edilməklə qalan kitabxanalar fondun ən qiymətli hissəsinə daxil olmayan, az soruşulan ədəbiyyatı müntəzəm surətdə seçir və depozitariyaya verirlər. Depozitar kitabxanalar ölkənin təbii- iqtisadi rayonlaşdırılmasını və inzibati ərazi bölgüsünü nəzərə almaqla planlı surətdə yerləşdirilir ki, bu da sifarişlərin kitabxanalararası abonement vasitəsilə tez və bütünlüklə yerinə yetirilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Depozitar kitabxana sisteminin təşkil edilməsinin ən mühüm xüsusiyyəti onun ümumdövlət xarakteri daşmasıdır. O, ölkənin bütün kitabxanaları üçün vahid sənədin təsdiq olunması ilə şərtlənmişdir. Əsasnamaya görə depozitariya sistemində ölkənin kitabxana şəbəkəsi quruluşunun və elmi- texniki məlumat sisteminin xüsusiyyətlərini əks etdirən ərazi və sahəvi prinsiplər uyğunlaşdırılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yalnız nadir nəşrlərin mühafizəsi və onlarla iş aparılması üçün xüsusi depozitar kitabxanalar yaradılmışdır. Bu, binaların tikilməsi, ştatların saxlanması, nəqliyyat və böyük kitab kütləsinin işlənməsi üçün çoxlu vəsait tələb edə bilərdi. Depozitarların mövcud olan böyük kitabxanaların bazası əsasında təşkil edilməsi daha məqsədə uyğundur. Belə kitabxanalar uzun illər ərzində məcburi nüsxə aldıklarından onlar kifayət qədər mükəmməl ədəbiyyat komplektinə malikdirlər və öz fondlarına çox da böyük olmayan kolleksiyalar, bəzi hallarda isə keçmiş illərin nəşrlərindən vahid nüsxələr qəbul edəcəklər (4, s.107-111).

Keçmiş Sov.İKP MK-nın «Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsində və elmi-texniki tərəqqidə kitabxanaların rolunun artırılması haqqında» 1974-cü il qərarı kitabxanaçılıq işinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlər sırasında ölkədə kitab fondlarının depozitar qaydada saxlanması üzrə ümumdövlət sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Qərarla məsələnin mahiyyəti tam dolğunluğu ilə açıqlanmışdır: «Elmi kitabxanaların və vilayət kitabxanalarının kitab fondlarından daha səmərəli istifadə etmək, ölkənin əsas iqtisadi rayonları üzrə onları daha plana uyğun şəkildə yerləşdirmək məqsədi ilə nəşr olunduğu bütün illər üçün az istifadə olunan kitablar kitabxanada az miqdarda (depozitar kitabxanalarda) saxlanılır. Digər kitabxanalar idarə mənsubluğun-

dan asılı olmayaraq az istifadə olunan ədəbiyyatı depozitariyaya verməli və onu orijinalına və ya surətinə ehtiyac olduğu kitabxanalararası abonement üzrə ala bilər» (2).

Qərarda həmçinin göstərilirdi ki, müvafiq nazirliklər, idarə və təşkilatlar (keçmiş Dövlət Elm və Texnika komitəsi, Elmlər Akademiyası Rəyasət heyəti, Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi) ümumittifaq xarakterli depozitar kitabxanaların siyahısını və onların fəaliyyətinə dair əsasnaməni altı ay müddətinə təsdiq etsinlər. Buna müvafiq olaraq yuxarıda adları çəkilən nazirliklərin iştirakı ilə 1974-cü il dekabr ayından 1975-ci ilin mart ayı arasındakı müddətdə «Ölkə kitabxanalarının kitab fondlarının depozitar saxlanması təşkili haqqında Əsasnamə» təsdiq edildi. Qəbul edilmiş «Əsasnamə»yə əsasən az istifadə olunan, lakin elmi və yaxud mədəni sərvət kimi əhəmiyyətli olan kitabların və sənədlərin depozitar mühafizəsindən məqsəd kitabxana fondlarının daha səmərəli təşkil edilməsi, qorunması və onlardan istifadə olunması, habelə bu fondların ölkənin əsas iqtisadi-coğrafi rayonlarında planlı şəkildə yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (5,s.18-20). «Əsasnamə»də həmçinin kitabxanalarda və mərkəzi sahəvi elmi-texniki informasiya orqanlarında yaradılacaq depozitar kitabxanaların adları verilmişdir. Keçmiş ümumittifaq əhəmiyyətli depozitar mühafizə funksiyaları iri elmi-universal, elmi-texniki və xüsusi kitabxanaların, həmçinin ümumittifaq və mərkəzi sahə elmi-texniki məlumat orqanlarının üzərinə düşürdü. Bütün universal, respublika, ölkə və vilayət kitabxanaları diyarşünaslıq ədəbiyyatı üzrə depozitar fond funksiyasını yerinə yetirirdilər. Göründüyü kimi, qərarda ölkədə kitab fondlarının depozitar mühafizəsi üzrə ümumdövlət sisteminin yaradılması nəzərdə tutulurdu. Lakin SSRİ-nin dağılması ilə əlaqədar bu vəzifə orta pillədə qaldı. Buna görə də depozitar kitabxanalar və onların təşkili məsələləri ümumrespublika səviyyəsində öyrənilməlidir.

Azərbaycanda depozitar kitabxanaların təşkili 1975-ci ildən başlanmış, 1978-ci ildə rəsmiləşmişdir. Bir cəhəti xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda müstəsna depozitar mühafizə fondları formalaşmışdır.

Depozitar kitabxanalar kitab fondlarının daha səmərəli təşkil edilməsi, respublikanın əsas iqtisadi rayonları üzrə onların plana uyğun qaydada yerləşdirilməsi, oxuculara kitabxana-bibliografiya xidmətinin yaxşılaşdırılması, bir çox kitabxanalar tərəfindən fondların paralel saxlanması üçün yeni kitab anbarlarının tikintisi və lazım olan ştatların saxlanması üçün xərçin azaldılması məqsədilə yaradılmışdır. Ölkəmizdə depozitar kitabxanalar əhəmiyyətini itirmiş və müxtəlif kitabxanalardan bir yerə daşınıb yığılan ədəbiyyatın saxlandığı anbarlar deyil, elm və

istehsalat kitabxana-bibliografiya xidməti sistemində mərkəzi kitabxanalar vəziyyətində olan və depozitar qaydada saxlanma funksiyasına malik olan, fəaliyyət göstərən iri kitabxanalar olması haqqında baxış geniş yayılmışdır.

Elmi və xüsusi kitabxanaların, xüsusilə də elmi-tədqiqat idarələrinin və müəssisələrin tərkibində fəaliyyət göstərən kitabxanaların əksəriyyətinin fondları daha aktual profilli ədəbiyyata malik olan operativ əhəmiyyətli fondlar kimi başa düşülür. Onların hər birində bir çox keçmiş illər üzrə nəşrlərin, bir-birindən uzaq olan oxşar mövzular üzrə ədəbiyyatın, az soruşulan və s. kitabların olmasına ehtiyac yoxdur. Bu cür nəşrlər yalnız depozitar kitabxanalarda cəmləşdirilir və bu kitabxanalarda həmin nəşrlər müxtəlif kitabxanalar üçün kollektiv istifadə predmetinə çevrilir.

Depozitar kitabxanalar az soruşulan ədəbiyyatın depozitar saxlanması üzrə vahid dövlət sistemini əmələ gətirirlər. Həmçinin «Əsasnamə»də sistemin formalaşmasının əsas prinsipləri olaraq göstərilmişdir ki, bu sistem ərazi üzrə və sahə əlamətlərinə görə qurulur və idarələrarası fəaliyyət göstərir. Problemi müxtəlif aspektlərdə həll etməyə imkan verən sistemin prinsipləri yeniliyi və şəxsiz üstünlüyü bundan ibarətdir.

Depozitar kitabxanalar fəaliyyət göstərən ən böyük universal, coxsahəli və xüsusi elmi-texniki kitabxanaların bazasında yaradılır. 1974-cü il qərarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin 20 may 1978-ci il tarixli, 169 №-li sərəncamı ilə Azərbaycanda aşağıda adları çəkilən 5 kitabxanada müstəqil depozitariya fondları yaratmaq məqsəduyğun hesab edilmişdir:

- 1.M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanasının nəzdində ictimai və hümanitar elmlər üzrə depozitar şöbəsi.
- 2.Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Əsaslı kitabxanasının təbiət elmləri üzrə depozitariya şöbəsi.
- 3.Azərbaycan Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının texniki elmlər üzrə depozitariya şöbəsi.
- 4.Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyinin tibb kitabxanalarının depozitariya şöbəsi.
- 5.Azərbaycan Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının depozitariya şöbəsi (4, s.107).

Göründüyü kimi Azərbaycanda depozitar kitabxanalar deyil, ayrı-ayrı kitabxanalarda depozitar fond yaradılmışdır. Ancaq çox təəssüflər olsun ki, M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası və Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası istisna olmaqla yuxarıda adı çəkilən kitabxanaların heç birində depozitar fond lazımı səviyyədə deyil. Ona görə də dövlət səviyyəsində 1978-ci il qərarına yenidən baxılmalı

və respublikamızın iri kitabxanalarında depozitar kitabxana xidməti bərpa edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik.* - Bakı, 2003. - 313 s.
2. *Kommunist.* - 1974. - 8 may.
3. *Kütləvi kitabxana şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi // M. F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası.* - Bakı, 1977. - S. 53.
4. Vahabova E. *Depozitariya mühafizəsi fondundan səmərəli istifadə edək // 70 il xalqın xidmətində. M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixinə dair materiallar məcmuəsi.* - B., 1993. - S. 107-111.
5. *Библиотекарь* - 1975. - № 6. - С. 18-20.
6. *Советская библиотековедение.* - 1977 - № 4. - С. 68-73

*Мехманали Мамедов
Есмира Нуриева*

ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕПОЗИТАРНЫХ БИБЛИОТЕК В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

В научной статье освещена организация и управление депозитарного фонда в республиканских библиотеках. А также проанализировано состояние и пути совершенствования депозитарного хранения фондов различных библиотек.

MÜASİR KİTABXANAŞÜNASLIQDA MODEL ANLAYIŞLARI

Kitabxanaşünaslığın müasir təzahürləri qlobal informasiya mühtinin qanunauyğunluqları ilə vəhdət təşkil edir. İnformatika, pedaqogika və psixologiya ilə qarşılıqlı əlaqə nəticəsində genişlənən kitabxanaşünaslıq terminləri sistemi onilliklər ərzində dəyişilməz qalmışdır. Bu da təsadüfi deyildir. Müasir kitabxanaşünaslıq linqvistikaya uyğun olaraq, dünyanın dil şəkili təzahürün inkişaf səviyyəsini, o cümlədən konkret peşəkar fikir birliyini daim özündə əks etdirmişdir. Kitabxanaşünaslar ictimaiyyəti uzun müddət inandırmağa çalışmışlar ki, onların tədqiqat obyektləri sistemin təsiri altına düşərək, qeyri-ixtiyari olaraq dəyişir. Lakin bu fikiri onlar istənilən səviyyədə qəbul etmədilər. Onların bu fikirlərində kitabxana fəaliyyətində ləng dövr çalarları daha çox təzahür edir.

Əlbəttə ki, kitabxana işində kəskin sıçrayışa səbəb olan dövrləri (dövlət reformaları, inqilablar, dekretlər və s.), çıxmaq şərti ilə bəzi mərhələlərdəki bu fəaliyyətsizliyə əsaslanaraq, kitabxanaların o dövriki, fəaliyyəti memorial, «qoruyucu» kimi xarakterizə edilir. Əgər arxada illərcə formalaşan xüsusi qaydalara uyğun qurulan, illərcə dəyişilməyən, «keçmişin qalığı» olan resurs bazası varsa, istənilən sistemdə yeni keyfiyyətləri transformasiya etmək çox çətindir. Bu həm də labüd xarakter daşıyır. Milli kitabxanaşünaslığın banisi Əməkdar elm xadimi prof. A.Xələfov qeyd edir ki, ümumiyyətlə, daxili dəyişmələrə məruz qalmayan struktursuz elm ola bilməz. Başqa elmlər kimi kitabxanaşünaslıq da daxili və xarici əlaqələrin təsiri altında dəyişmək, yeniləşmək xüsusiyyətlərinə malikdir.

Məlumdur ki, yenidənqurma dövrü ilə yeni yüzilliyə keçid dövrünün üst-üstə düşməsi milli kitabxanaşünaslıqda «modernləşmə» və «informasiyalaşdırma» perspektivlərini müəyyənləşdirirdi.

«Modernləşdirmə» dedikdə yeni kommunikasiya vasitələrinin mənimsənilməsi başa düşülür. Keçən əsrin ortalarından elektron texnologiyasının kitabxana işinə tətbiqi bu sahəyə təşkilati – texnoloji yenilik gətirdi. Bu prosesə milli kitabxanaşünaslıqda fəlsəfi mənada pozitiv keyfiyyət dəyişikliklərinin toplanması ilə əlaqədar inkişaf variantı kimi baxılır. Hansı ki, bu heç də həmişə keyfiyyət dəyişikliklərinin miqdarı

ilə ölçülmür. Modernləşmə hansısa bir nümunənin, etalonun mövcudluğunu ehtimal edir, hansı ki, onunla müqayisədə ona bərabərləşmək cəhdi yaranır. Bizim milli kitabxanaşünaslıqda bu hər şeydən əvvəl kitabxanaların texnoloji cəhətdən təchizatı kimi təzahür edir. Onun inkişafının qeyri-bərabərliyi «qovulan inkişafı», «liderin arxasınca qaç» prinsipini normaya çevirir.

Hazırda kitabxanaşünaslıqda innovasiyalı inkişafı məzmun dəyişiklikləri ilə əlaqələndirirlər: yeni kitabxana siyasəti əhali ilə hakimiyyət strukturlarının qarşılıqlı əlaqəsinin başqa metod və metodologiyası, xidmətin elmi konsepsiyasının işlənməsi və mənimsənilməsi. Onların geniş spektrli fəaliyyətində məzmun dəyişikliyi və bir qayda olaraq göstəricilərin formalaşmamış toplumu refleksiya daha çətin təbə olmur, nəinki modernləşmə təşkilatsızlığına. Doğrudan da elektron katoloquna daim daxil edilən kartoçkaların sayının hesablanması, teatr mizan səhnəsini təqlid edən, qeyri-adi bədii-təsviri sərgilərin və yaxud ilin yeganə tamaşası olan kitabxananın «kitab teatrının» təşkilindən çox asandır. Belə olduqda, kitabxana işinin sosial-mədəni dinamikası yarımçıq qalır, yaxud təhrif edilmiş şəkə düşür.

Ona görə də müxtəlif humanitar bilik sahələrində geniş yayılmış yeni modellər əhəmiyyətli xarakter daşıyır.

Son illərdə peşəkarların ən çox istifadə etdiyi anlayış analizidir. Keçid dövrində anlayışda kök salmış semantikanın yeni həyat reallığından geri qalması haqda məşhur tezis bu metodu bir daha zərurəti edir. Peşəkar anlayışı mümkün qədər istifadə edilən erkən sinonimlərlə tutuşdurmaq xüsusilə maraqlıdır ki, bu da işin forma və prosesində mənəvi təkamülü görməyə imkan verir.

Məlumdur ki, kitabxanaşünaslar bu metodu əhəmiyyətli dərəcədə qiymətləndirə bilirlər və bunun nəticəsində innovasiya proseslərinin inkişafına təkan vermiş olurlar.

Kitabxana işinə bu dərəcədə qiymət verilməlidir və anlayış aparatının təkamülü haqda fikirləşmək yolverilməzdir. Çünki, hər şeydən əvvəl kitabxanalar kütləvidir. O təkcə mədəniyyəti transilyasiya etmir, həm də əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə iş aparır. Kitabxana daim mənəvi dəyərlərin təkrar və çoxsaylı tələbatını nəzərə alaraq, onu mətn formasında və dil kommunikasiyası vasitəsilə yenidən istehsal edir. Xüsusilə, kitabxanaların memorial funksiyası onunla təmin edilir ki, nəsillərin mədəni varisliyinin dəyişməsi zamanı o, nəşrlərin etnikdaxili və etniklərarası paylanmasına kömək edərək, bir çox cəhətdən mədəniyyətin «sinxron», «üfüqi», «diaxron», «şaqli» ötürülməsini bütöv bir halda cəmləşdirir. İnkişafın hər iki formasında sənəd, kitab, arxiv materialları, sözün geniş mənasında alət rolunu oynayır. Onların hamısından

müxtəlif dərəcədə kitabxanalarda, muzeylərdə, arxivlərdə geniş istifadə edilir. Nəhayət onları «üfüqi» və «şaqli» cəm şəklinə birləşdirən universal alət dildir, özü də peşəkar dil. Kitabxanaşünaslıqda bu cür anlayışlar innovasiya monitoring aləti kimi özünə yer tutmaqdadır.

Məlumdur ki, son dövrlərdə respublikamızda kitabxana işi sahəsində yeni xoşagəlməz təzahürlər yaranmaqdadır: məsələn, kitabxana muzeylər, kitabxana-salonlar, kitabxana-teatr, kitabxana-kafe və s. kimlərsə yüngül əli ilə yaradılmış yeni sintetik kitabxana modeli «hibridlər» adını alıb, çünki milli kitabxanaşünaslığın konsepsiyasında bu heç də nəzərdə tutulmur. Bu həmçinin peşəkar fəaliyyətə mane olur.

Kitabxana tədqiqatları göstərir ki, iş günü ərzində çoxsaylı danışmalar kitabxanaçının öz şüuruna neqativ təsir edir, onun psixi sağlamlığına zərər verir. Məlumdur ki, sözün köməyi ilə biz təkcə həm söhbətimizə deyil, həm də özümüdə genetik səviyyədə təsir etmiş oluruq. Emosional rənglərdən mühüm olan fikirdə tutulmuş obrazların şifahi çatdırılması şüurda ayrı-ayrı təsəvvürlər arasında xoşagəlməz assosiasiya əmələ gətirir, bu isə insanın genetik strukturunun dağılmasına səbəb olur. Digər xoşagəlməz səbəblərlə birləşdikdə isə (məs: kollektivdə qeyri-sağlam psixoloji abu-hava, qeyri-normal iş şəraiti və s.) bu faktor kitabxanaçılıq fəaliyyətinin tormozlanmasına gətirib çıxarır.

Kitabxana fəaliyyətinin modernləşməsi və məzmun dəyişkənliyi peşəkar leksikaya nə dərəcədə təsir edib? Burada kompüterləşdirmə nəticəsində kütləvi surətdə ingilis dilli anlayışlardan alınma sözlər əsas faktor kimi götürülür. O, eləcə də məzmun yeniliyindəki indikatorlardan biri olub, marketinq, menecment, fandrəyziq və s. anlayışların arxasında duran təzahürlərin prinsipial yenilikləri son onilliyin çoxsaylı tədqiqatlarında analiz edilib. Əsas istifadə edilən anlayışların istifadəsi qrupuna təşkilati və texnoloji dövrdə yaradıcı işçilər kimi başqaları da kitabxana fəaliyyətinin yeni ideologiyasını dəqiqləşdirməyə borclu olurlar da cəlb edirlər. Söhbət ingilis kalkası, daha dəqiq onların amerikan variantı olan «kitabxanaların missiyası», «multimədəni xidmət» və s. konstruksiyalardan gedir. Onların semantik tərsflərini açmağa cəhd edən nəzəriyyəçilərin çoxu əksər hallarda peşəkar ictimaiyyətə çoxdan məlum olan anlayışlar şamil edirlər. Əsaslarını sayaq: ənənələr və innovasiya, stil və stilistika, modellər və modelləşdirmə, yaradıcılıq fikirləri, məkan və metofora, oyun (bunlar hamısı kitabxana təyinatlıdır). Onlar hər biri özlüyündə öz sinonimlərini əvəz etməli, transformasiya edilmiş məzmunu başqa kontekst verməli, ya da kitabxana təcrübəsində geniş yayılmış yeni təzahürləri əks etdirməlidir.

Adını çəkdiyimiz anlayışlardan bir neçəsinə (məkan, fikir, metafora, oyun) fəlsəfədə ontoloji cəhətdən baxılır. Bu vəziyyət nəinki bizim

məsələlərimizi həll etməyə mane olmur, hətta peşəkar fəaliyyətin bir çox xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa kömək edir.

Elmin müxtəlif sahələrində istifadə edilən «ənənələr və innovasiya» anlayışına girişinin «qoşa» variantda üstünlüyü və vacibliyi bir neçə dəfə əsaslandırılıb. 1990-cı illərdə kitabxanalar keçid dövrünün çətinliklərini qaldırmağa çalışdıqları vaxt, bu onlarda peşəkarların öz yaradıcı axtarışlarının nəticəsini «qanuniləşdirməyə» imkan verdi. Biz innovasiyaya kitabxana işinin dinamikası prizmasından baxır, diqqəti kitabxanaların pozitiv inkişafında vadaredici roluna yönəldirik. İnnovasiyada şəxsiyyət üzərində qurulma əsas yer tutur, onun fərdiləşməsi istedadlı oxucunun daxili azadlığının yaradıcı şəkildə necə əks etdirməsi ilə əlaqədardır.

Əgər əvvəllər kateqorial cütlük «ənənə-innovasiya»ya ikili nöqtəyi-nəzərdən baxılırdısa, əksinə o, üçüncü minilliyin hədudlarında köhnə ilə yeninin dərin əlaqələrini üzə çıxarmağa kömək etdi. Ənənələr heç də «keçmişdə yaşamaq» kontekstində qurulmur. Əksinə kitabxana işində keçmişlə bu gün və gələcək arasında tarazlıq yaratmaq faktorunu əsas götürür, öz işini keçmiş nailiyyətlərə söykənərək canlı inkişaf tendensiyası üzərində qurur. Bir göstərişlə kitabxanaların yeniləşməsinə radikal cəhdlər də olub. Amma bu cəhdlər sadəcə olaraq «inqilabçı» menecerlərin artmasına səbəb olub. Belə cəhdlər əsasən illərcə qurulmuş strukturların dağılması ilə nəticələnir, dağıyıqlanır, üzərində isə yad texnologiya ilə həddən artıq standartlaşdırılmış kitabxana xidməti istehsalı qurulur. Beləliklə «yeniləşmə» yalnız innovasiya şəklində təzahür etməlidir, əgər o, ənənələrlə yüklənsə və ya adaptasiya edilərsə demək o yeni formada təzahür edir. Azərbaycan Milli kitabşünaslığının banisi, Əməkdar elm xadimi, prof. A.A.Xələfov bu barədə öz fikrini belə ümumiləşdirir: «Bu cür variant elmi yaradıcılığın mahiyyətini daha konkret açmağa imkan verməklə yeni biliklər və nəticələr əldə etmək üçün əlverişli şərait yaradır. Əvvəlcə problem formalaşdırılır, sonra bu problemin həlli ilə əlaqədar hipotez irəli sürülür. Əgər irəli sürülən hipotezi əsaslandırmaq mümkün olarsa, onun bazasında yeni elmi nəzəriyyə formalaşır, beləliklə yeni kitabxanaşünaslıq biliyi meydana çıxır».

Ənənə və innovasiyanın qarşılıqlı əlaqəsi problemi qaçılmaz olaraq, Müasir Azərbaycan kitabxanaşünaslığında spesifik əhəmiyyət kəsb edir. Bizim kitabxanaların şərəfinə belə qiymətləndirmələrə son onillikdə sosial effektivlik prizmasından baxılmasına çalışılmışdır. Hansı ki, onun heç bir ölçüyə sığmadığı aydın məsələdir. Təcrübədə qəbul edilmiş qaydalara uyğun olaraq, daha çox adət etdiyimiz göstəricilərlə – əhəlinin kitabxanaya cəlb edilməsi, gəlişlər, kitab nəşri və s. işlənir, hansı ki, bu məhz işçinin ictimai əhəmiyyətinin dinamikasını özündə bilavasitə

əks etdirir. Bu gün kitabxanaşünaslıqda innovasiya elementlərinin aşkara çıxarılması və yenidən əks etdirilməsi kifayət deyil. Artıq yeni ölçü üsulları, qiymətləndirmənin ayrı kriteriyaları tapılmalıdır. Qiymətləndirməyə bu cür tələbat və bugünkü sosial-mədəni vəziyyətin yeniləşdirilməsi, cəmiyyətdə hökm edən pragmatizm və təşkilati-texnoloji fetişləşmə kitabxana fəaliyyətinin əsaslarına da təsir edir. Mədəni yaradıcılığa «aldadıcı», maraqsız yanaşıldıqda o, nəhayət öz mənasını itirir və artıq yaradıcılıq olmur.

Uzun illər kitabxana fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi tələbatçıların informasiya tələbatının daha dolğun şəkildə ödənilməsinin formalaşdırılması üzərində qurulub. Sözsüz ki, bu informasiya və xüsusən də maarifçilik missiyasını bir yerə yığan vacib bir metoddur. Kitabxana xidmətinin genişləndirilməsi daimi texnoloji tərkibli iş prosesi ilə nəticələnir ki, bu da kitabxanayı daimi inkişaf etdirərək çoxəhatəli, mədəni-ictimai mərkəzə çevirir. Qiymətləndirmə iyerarxiyasında informasiya tələbatının yeri, bizim fikrimizcə, əhəlinin gözlədiyi mədəni informasiya sisteminin qabaqcadan düşünülməsi kimi daha yüksək səviyyəli üsullara nisbətən az əhəmiyyət daşıyır. Fərq nədədir? Əvvəla təkcə real yox, həm də potensial tələbatçılar mövcuddur. İkincisi, «mədəni-informasiya gözləyişi», «gözləyiş sistemi» anlayışına giriş onu göstərir ki, kitabxanalar özlərini geniş spektrli sosial-mədəni institutlar kimi biruzə verir. Üçüncüsü isə, qabaqcadan düşünülmüş gözləyiş üzərində xüsusən dayanaraq, qeyd edək ki, innovasiyalı inkişaf istiqamətinə yönəldilmiş müasir kitabxanaşünaslıq mədəni elementlər potensialını nəzərə alaraq, «qovucu» deyil, «ötüb keçən» rejimlə işləyir.

Kitabxana fəaliyyətinə bu cür yanaşma, 50-100 il bundan əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, metodoloji və digər resurslara əsaslanaraq yenə də aparıcı mövqe daşıyır. Biz heç də keçmiş idarəetməyə istiqamətləndirilmiş, formalaşmış statistik və faktoloji göstəriciləri nəzərə almırıq çünki, bunlar kitabxana proseslərinin proqnozlaşdırılma və proyektləşdirilməsində heç də əsas rol oynaya bilməzlər. XX yüzilliyin son 10 ilində kitabxana işi problemləri fəlsəfi fikir çərçivəsində daha yüksək səviyyəli analizlər aparılmasına cəhd edilmişdir. Bu, kitabxana fəaliyyətində funksional məzmun dəyişikliyindən ibarətdir. Funksiyaların genişlənməsi, dərinləşməsi kimi bu tip frazeologizmlər peşəkar dövriyyəyə məhz buradan daxil olub. Sonuncuların inkişafına kitabxanaların sosial funksiyalarının genişlənməsindən doğan bir hal kimi baxılır.

Bunun böyük əhəmiyyəti və rolu vardır. Forma-yaratma üslub funksiyasının arxasında həmişə yeni dəyərli fikirlər durur. O, bir tərəfdən fəaliyyətə struktur cəhətdən rəşional qaydada nəzarət etməyə imkan verir, digər tərəfdən isə özünütəşkil formaları yaradır və ona tam

fərqli keyfiyyət verir. Burada heç bir əkslik yoxdur. Buna misal yeni innovasiya modellərinin yaranmasıdır. Məsələn, daimi ekspozisiyalar kitabxana-muzeylər «gözlənilmədən» yaranır. Sonralar isə struktur formalarının inkişafına uyğun olaraq nəzarət nəticəsində inkişaf edir. Hər hansısa bir kitabxananın üslubu muzey-ekspozisiya xarakteri daşıya bilər, bu onun muzey elementləri ilə, kitab ekspozisiyaları yaratmaq istiqaməti ilə bağlıdır. Digər tərəfdən üslub hərbi-vətənpərvərlik mövzusunda ola bilər, üçüncüsü, ailə-tərbiyəvi üslub ola bilər. Dördüncü, əgər söhbət şəxsi kompüter kitabxanalarından gedirsə, əqli-ışğuzar üslub ola bilər. Kütləvi və universal resurslara malik, çoxsaylı sorğulara cavab verən profiləşdirilmiş kitabxanalar özünəməxsus üslubla fərqlənir.

Adətən, üslub təkcə məzmun aspektində deyil, eyni zamanda təşkil etmə xüsusiyyətlərində də özünü göstərir. Təsadüfi deyildir ki, köhnə binalarda yerləşən kitabxanalardan retro üslubunda istifadə etməyə çalışırlar.

Göründüyü kimi üslub kitabxananın mövqeyini dəyişdirməkdə və əməkdaşların özünüdərk etmə prosesində mühüm rol oynayır. O, ətrafdakılara kitabxananın məqsədini, qarşısında duran məsələləri, missiyasını və onda olan dəyişikliklərin mənasını dərk etməyə imkan verir. Ümumiyyətlə, üslub kitabxananın özünəməxsusluğunu ifadə edir, digərlərinin içərisindən ayıraraq, onu mədəni artefakt kimi «mövqələşdirir». «Üslub» və ona birləşən «üslubçuluq» - kitabxana fəaliyyətinin sistemli xarakterindən söhbət gedirsə, peşəkar həyata 1990-cı illərin sonu, 2000-ci ilin əvvəlində daxil olub. Bu elə bir dövr idi ki, kitabxanalarda «şəxsi simanın axtarışı»na başlanmışdı. Fərdi xüsusiyyətlərə malik olan bu cür axtarışın öz tipik cizgiləri var idi, çünki, bu cizgilər müxtəlif regionlarda kütləvi kitabxanalara sirayət edərək, hamını bu məsələ ətrafında birləşdirdi. Üsluba fəaliyyətin fərdi tipik manerası kimi baxmaq olar, bu isə üsulların, vasitələrin iş nəticələrinin möhkəm vəhdəti ilə mümkündür. Bu isə bir-birinə bənzəməyən kitabxanaların fəaliyyətində oxşar bir şey tapmağa və onların müxtəlif modellərini təyin etməyə imkan verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bir-birinə bənzəməyən kitabxanalar adətən, geniş miqyaslı olmur. Onlar muzey tipli, teatr tipli və qeyri adi dizayna malik olur. Real həyatda fərdi başlanğıc ilk baxışda, heç də həmişə nəzərə çarpmır. Çünki, həmişə «xırda» nüans şəklində təzahür edir və novator «dəsti-xəttindən» kəskin surətdə fərqlənir.

Çox vaxt hər hansı bir yaradıcı insanın və ya yeni fikirli «komandanın» «casarətli» ideyası nəticəsində innovasiya modeli dinamik xarakter daşıyır, sonadək dərk edilir. Onun ortaya çıxması üçün 3 komponentdə bir yerdə baxılmalıdır: şəxsi yaradıcılıq təşkili, mövcud olan

obyektiv funksional labüdlük və yerli ictimaiyyətin mədəni-informasiya gözləyişi, mədəni inkişaf dəyişikliklərinin tələbatı. Hazırda məzmun-struktur analizi, üslub xüsusiyyətləri nöqtəyi nəzərindən innovasiya modelinin refleksiya mərhələsi haqda fikirlər formalaşır. O, əsasən funksiyalaşmış effektlərin analizi, istifadəçilərin reaksiyası ilə şərtlənir. İnnovasiya modellərinin üslub yaxınlığı variantı özünəməxsus olaraq, tipik elementləri mənimsədiyindən, ona əksətdirmə nümunəsi kimi baxılır. Bu cür yanaşma qloballaşan informasiya məkanının yaranmasına təsir edir və müasir kitabxanaşünaslığın təzahüründə model anlayışları ilə şərtlənir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş*. - I hissə. - 2001. - 398 s.
2. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş*. - II hissə. - 2003. - s. - 313.
3. Əhmədov E. Y. *Kitabxanaşünaslığın tədqiqində fəlsəfi amillər/Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya jurnalı*. - 2003. - №2. - s. 50-55
4. Матлина С. Г. *Взаимосвязь библиотечных традиций и инноваций//Библиотековедение*. - 1993. - №4. - С.18-32.
5. Чуприна М.Т. *Понятийно-терминологическое осмысление инновационной деятельности в условиях библиотеки// НТБ*. - 2003. - 9. - С.4-16.

Эльчин Ахмедов

ПОНЯТИЕ МОДЕЛИ В СОВРЕМЕННОМ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИИ

РЕЗЮМЕ

О понятии модели в современном библиотековедении. В статье рассматривается понятие модели в современном библиотековедении, дается лексическое объяснение этого понятия и формы проявления этих моделей в национальном библиотековедении.

Əli RÜSTƏMOV
Dosent
Nuriyyə MUSTAFAYEVA
Kompüter mühəndisi

KİTABXANALARDA ELEKTRON SƏNƏDLƏRLƏ XİDMƏT İŞİNİN TƏŞKİLİ

Elm və texnika üzrə elektron sənədlərlə xidmət ilk dəfə XX əsrin 70-ci illərində ABŞ-ın iri kitabxanalarında başlanmışdır. Bu dövrdə «Adonis» (ADONIS) layihəsi işlənmiş və tətbiq edilmişdi. Layihəyə görə elmi jurnallar rəqəm (elektron) formatına keçirilirdi, yəni skanirovka olunurdu, maqnit lentinə, bir qədər sonra (70-ci illərin ortalarında) maqnit diskinə yazılırdı və sənədlərin kitabxanadaxili (şöbələrarası) elektron göndərişi (çatdırılması) sistemində istifadə olunurdu. İlk illərdə tətbiq üçün baha olan bu layihə 80-ci illərdə daha imkanlı və məhsuldar kompüterlərin və telerabitə vasitələrinin, həmçinin optik disklərin yaradılması ilə əlaqədar olaraq kitabxana xidmətində əhəmiyyətli yer tutdu. Layihənin əsas təcrübi prinsipləri ABŞ kitabxana xidmətində 1991-ci ilə qədərki dövrdə davam etdi.

Sonrakı addım «Tyulpan» (TULIP) adlanan və 1991 - 95-ci illərdə tətbiq edilən Avropa-ABŞ birgə layihəsi olmuşdur [1, s.216-217]. Bu layihə əsasında tətbiq edilən sistem Avropa və ABŞ-da fəaliyyət göstərən universitet kitabxanalarının elmi jurnallara lisenziyalaşdırılmış müraciətini (istifadəni) təmin edirdi. «Tyulpan» sistemi ancaq 80 adda jurnalı əhatə edirdi, ildə 8 min səhifə çap materiallarını rəqəmləşdirilmiş (elektron) formata keçirə, yəni skanirovka edə bilirdi və bu materialları universitetlərin lokal kompüter şəbəkələrindəki xüsusi kitabxana bölmələrində yerləşdirirdi.

Web (www) protokolu (proqramı) yaradıldığından sonra, yəni XX əsrin 90-cı illərin ortalarından başlayaraq elektron sənədlərlə xidmət işi sürətlə inkişaf etdi və əhatə dairəsi xeyli genişləndi. Deyilən dövrdən indiki vaxta kimi 100 minlərlə şəbəkə məlumat bazaları və elektron kitabxanalar yaradılmışdır. Nəşriyyatlar, müxtəlif tip ənənəvi kitabxanalar, peşəkar elmi cəmiyyətlər, biznes qurumları, ali məktəblər, elmi-tədqiqat idarələri və s. bu prosesə daha fəal qoşulmaqda davam edir. İnformasiya bazalarının və biznesinin formalaşdırılması və inkişafı bu proses fonunda durmadan genişlənir və sürətlənir. Bütün bu prosesləri bir məqalə çərçivəsində təsvir etmək çətindir. Buna görə də qısaca

olaraq demək lazımdır ki, elektron informasiya resursları ilə kitabxana xidməti sahəsində aşağıdakı problemlər öz təcrübi həllini tapmışdır:

1. Vahid müraciət (istifadə) məntəqəsindən vahid istifadəçi interfeysinin yaradılması;

2. Axtarış zamanı bibliografik məlumatlarla (elektron kataloqla) əlaqədar sənədlərin tam mətni (ilkin sənədlə) əlaqələrin avtomatik təyini və istifadəçiyə verilməsi;

3. İstifadəçinin autentifikasiyası, yəni müxtəlif növ elektron informasiya resurslarına onun müraciət (axtarış, istifadə) hüququnun olmasının avtomatik olaraq yoxlanması;

4. Onlayn rejimində (internetə birbaşa müraciət) elektron informasiyalardan istifadə üçün pul ödənilməsinə mərkəzləşdirilmiş elektron nəzarət sisteminin yaradılması;

5. Kitabxanalar və istehsalat konsorsiumları (məsələn: korporasiyalar, birləşmiş şirkətlər qurumu və s.) ilə nəşirlər arasında daha sıx və dinamik əlaqələrin yaradılması, hazır informasiya sistemlərinin istifadəsinin lisenziyalaşdırılması, pul ödənişi sahəsində məsləhət və kömək göstərilməsi;

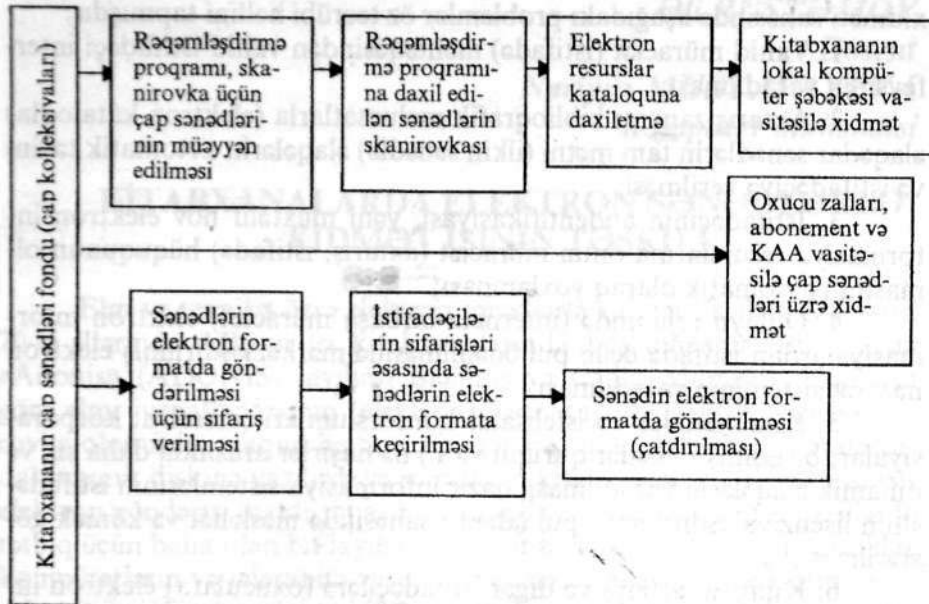
6. Kitabxanayaçılara və digər istifadəçilərə (oxuculara) elektron informasiyalardan istifadənin (axtarışın) öyrədilməsi, bu sahədə onların ixtisasının artırılması;

7. Elektron informasiyaların hazırlanması sahəsində kitabxanalara və nəşriyyatlara kömək göstərilməsi;

8. Elektron sənədlər arxivinin formalaşdırılması, yəni elektron sənədlərin depozitar fondunun yaradılması.

Aşağıdakı şəkildə kitabxananın mövcud fondu əsasında elektron sənədlərlə xidmətin ümumi sxemi verilmişdir [2, c.134]:

AZƏRBAYCAN SƏBƏSİ
C. CƏBƏRƏLİ ADINA
RESPUBLİKA
GƏNCLƏR KİTABXANASI

Kitabxanaların çap sənədləri fondu əsasında elektron sənədlərlə xidmətin ümumiləşdirilmiş sxemi.

Yuxarıdakı sxemdə verilmiş proseslər bizim kitabxanalarda hələlik geniş və kütləvi şəkil almamışdır. Çünki lazımı maddi-texniki baza, elektron sənədlər fondu, maliyyə imkanları və ixtisaslı kadr təminatı zəifdir. Yalnız Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasında çap əsərlərinin elektron formata keçirilməsində müəyyən təşəbbüs göstərilir. Kitabxanada çoxcildli «Bibliografiya» adlı soraq-axtarış xarakterli elektron nəşrin [3] hazırlanması elektron informasiya xidməti sahəsində atılan ilk addımdır.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada internet oxu zalı təşkil edilmişdir. Bu zal vasitəsilə şəbəkə elektron resursların axtarışı aparılır. Kitabxana elektron kitablara, jurnallara və digər növ elektron sənədlərə lisenziyalaşdırılmış müraciət (istifadə) sistemini təşkil etməmişdir. İnternet oxu zalı respublikamızda mövcud olan yüzlərlə internet-kafelərin, internet-klubların funksiyaları ilə eyni olan işləri icra edir. Kitabxananın saytında onun çap və elektron resursları barədə məlumat yoxdur. Ümumiyyətlə, elmi mətbuatdan görmək mümkündür ki, MDB ölkələrinin kitabxanalarında elektron sənədlərlə xidmət işi hələlik yeni prosesdir və bu sahədə kifayət qədər təcrübə toplanmışdır. Ona görə də biz internet www.lcweb.loc.gov saytıdakı məlumatlara və Y.L.Şrayberqin

və A.İ.Zemskovun «Elektronnie biblioteki» kitabındakı əlaqədar faktlara əsasən ABŞ Konqres kitabxanasının oxu zallarında elektron sənədlərlə xidmətin necə təşkil edildiyini qısaca təsvir etməyi lazım bilirik. Çünki əvvələn, Konqres kitabxanası bu sahədə uzunmüddətli və biza lazım olan zəngin təcrübəyə malikdir. İkincisi, bu təcrübələr bizim kitabxanalarda bu işin düzgün qoyuluşu üçün faydalı biliklər verə bilər. Üçüncüsü Konqres kitabxanasının saytında (www.lcweb.loc.gov) Avropanın iri kitabxanalarında elektron sənədlərlə xidmət işi barədə geniş məlumatlar vardır. Bunlar da bizim üçün gərəksiz deyil. Çünki bizim kitabxanalar bu mürəkkəb problemin başlanğıc mərhələsidir. Buna görə də öyrənmək və səhv etməmək vacibdir.

Bir sıra iri dövlət kitabxanalarında olduğu kimi, ABŞ Konqres Kitabxanasında da əsasən oxu zalları vasitəsilə xidmət edilir. Oxu zalının elektron resurslarına kitabxananın hər hansı işçi stansiyasından, internetdən (ünvan: www.lcweb.loc.gov) və Konqres Kitabxanasının binasından internet-səhifəyə, kataloqa, axtarış göstəricilərinə və bütün oxu zallarının materiallarına müraciət etmək olar.

Konqres Kitabxanasının ev (yerli) səhifələrinə kitabxanaların hər hansı bölməsindən, həm də istənilən ölkədən şəbəkə kompüter vasitəsilə müraciət etmək mümkündür. Bu səhifələrdən həmçinin kitabxananın istənilən kataloqunda (məs: qanunvericilik aktları kataloqu, sərgi kataloqu, «Amerika» xüsusi fond kolleksiyasının kataloqu, kitabxananın 200 illiyi materiallarının kataloqu və s.) axtarış aparıla bilər. Ayrıca onlayn elektron kataloqu yaradılmışdır. Bu kataloqda 188 milyon çap vahidinin biblioqrafik yazıları vardır. Bunlar kitablar, jurnallar, musiqi əsərləri, səs yazıları, əlyazmaları, mikroformalar, xəritələr və video-materiallardır. Axtarış açar sözlərlə (sənəddəki anlayış və terminlərlə), predmet rubrikaları ilə, sənədin adı ilə və mühafizə nömrələri ilə aparıla bilər. Konqres Kitabxanasının yaratdığı rəqəmləşdirilmiş (osifirovka olunmuş) internet resurslarına və ABŞ-in digər təşkilatlarının elektron resurslarına internet vasitəsilə istənilən ölkədən müraciət etmək olar. Bunlara hər hansı sahəvi kataloqlar, biblioqrafik və digər köməkçi materiallar, federal qanunvericilik aktları əsərlərə müəlliflik hüququ barədə informasiyalar və s. daxildir. Misal olaraq kitabxananın binasından müraciət üçün açıq olan aşağıdakı məlumat bazalarını göstərmək olar: First Search, Eureka (OCLC), RLIN online, o cümlədən ərəb və Asiya ölkələrinin dillərində biblioqrafik yazıları və s. Konqres Kitabxanasının binasından xaricdə, yəni müxtəlif ölkələrdən elektron kataloqun şəbəkə versiyasına, tezauruslara, hüquq ədəbiyyatına və lüğətlərə müraciət etmək olar. 70-dən artıq məlumat bazasında vahid interfeyslə axtarış və yüzlərlə kitabxanaya müraciəti təmin edən OCLC First Search sistemi

istifadəçilər arasında xüsusilə populyardır. Deyilən məlumat bazaları öz informasiya həcmi, nəhəngliyi və zənginliyi ilə dünyada məşhurdur. Məsələn: AGRICOLA (Kənd təsərrüfatına dair ədəbiyyat), Applied Science and Technology Abstract (Tətbiqi elmlər və texnologiyalar üzrə sənədlər), Basic BIOSIS (biologiya problemlərinə dair ədəbiyyat), GE-OBASE (Coğrafiya və geologiyaya dair ədəbiyyat), MEDLINE (Tibbə dair ədəbiyyat), Psyc FIRST (psixologiyaya dair referatlar) və s.

Konqres Kitabxanasının internet saytında 22 oxu zalı və informasiya mərkəzi, o cümlədən iş saatları, yerləşmə yeri, fondlar, xüsusi xidmət bölmələri, məlumat bazaları, tədbirlər və s. barədə geniş məlumat verilir. Bir cəhət vacibdir ki, bütün oxu zalları üçün işçi stansiyalarının interfeysləri və müraciət şəraiti eynidir. Elmi oxu zalında 4 işçi yerindən CD-ROM-un şəbəkə variantı, Eureka (30 milyondan çox biblioqrafik yazı) adlı məlumat bazası və digərləri ilə işləmək olar. Hərbi və federal standartlarla işləmək üçün xüsusi işçi yeri yaradılmışdır. Elmi sənədlərin oxu zalı əməkdaşlarının hazırladığı peşəkar nəşrlər içərisində «Konqres kitabxanasının trasseri» (The library of Congress Tracer Bulletin, ISSN 0090-5232) diqqəti xüsusilə cəlb edir. Burada müxtəlif bilik sahələrinə dair ədəbiyyatın axtarışı və istifadəsi üçün az təcrübəsi olan oxuculara seriyalarla (sahələr üzrə) tövsiyələr dərc edilir. Tövsiyələr predmet rubrikalarına uyğun olaraq nəşr edilir ki, bu da kartoçka, çap və elektron kataloqlarla oxucuların işini asanlaşdırır. rubrikalar üzrə tövsiyələrdə əsas mətnlərə, biblioqrafik materiallara, rəsmi sənədlərə, məruzə və icmallara, konfrans materiallarına istinadlar da verilir. Referatlaşdırma və indeksləşdirmə xidmətinin siyahıları jurnal məqalələrinin və texniki hesabatların tapılmasına kömək göstərir, onlar haqqında daha geniş, müfəssəl məlumatların hansı təşkilatlardan alınmasını oxuculara bildirir və ünvanlarını əks etdirir. Deyilən siyahılar oxuculara pulsuz olaraq verilir və onların nüsxələri (surətləri) kitabxananın elm şöbəsinin ünvan-soraq axtarış qrupunda daimi mühafizə edilir. Onlar kitabxananın internet saytında da vardır. Bu deyilənlərin əyani olması üçün «Konqres Kitabxanasının Trasseri»ndən bir neçə predmet rubrikasının adını və indeksini (nömrəsini) göstərək [2, c. 136]:

Predmet rubrikasının indeksi (nömrəsi)	Predmet rubrikasının adı
88-1	Yosunlar
88-2	Volokon optikası
88-3	Bioqrafik mənbələr
88-5	Torpağın eroziyası
89-1	Beynəlxalq elmi siyasət
89-4	Şəhərlərdə bərk tullantıların emalı
90-1	Stratosfer ozonu və ftor hidrogeni
90-3	Yüksək keyfiyyətli dəmir yolu
91-5	Duzsuzlaşdırma
92-1	Şəhər nəqliyyatı
93-3	Yeraltı tikinti və s.

Elmi jurnallar zalında bu sahələr üzrə faydalı veb-saytların siyahısı vardır: bioqrafiya, botanika, kimya, maşınqayırma, tibb, ixtiralar, milli elmi metoratoriyalar, okeanoqrafiya, tədris üçün metodiki materiallar və s.

Konqres kitabxanasında xidmət işlərinin təşkilinə dair yuxarıda verilmiş qısa məlumat göstərir ki, çap və elektron sənədlərlə xidmətin bütün mərhələləri inteqrasiya edilmişdir. Digər vacib cəhət odur ki, xidmət prosesində çap nəşrləri elektron formata və əksinə elektron format çap nəşrlərinə asanlıqla çevrilir. Bu iş konkret sorğudan asılı olaraq tətbiq edilir. Vacib cəhətlərdən biri də odur ki, kitabxananın əsas informasiya resursları və onların axtarış vasitələri internetdə yerləşdirilmişdir. Onlar istənilən ölkədən və kitabxananın daxilindən asanlıqla istifadə edilə bilər. ABŞ-ın və Avropa ölkələrinin əsas elektron kitabxanaları və məlumat bazaları ilə sıx əlaqə də təmin edilmişdir. Belə ki, Konqres kitabxanasının elektron kataloqları vasitəsilə istənilən Avropa kitabxanasına müraciət edib axtarış aparmaq mümkündür. Bundan başqa ABŞ-ın elektron resurslar mühafizə edilən istinilən qurumunda (nəşriyyat, kitabxana, firma və s.-yə) Konqress Kitabxanasının əlaqədar elektron kataloqu vasitəsilə axtarışa nail olmaq olar.

Bir qədər də kitabxana xidmətinin vacib sahələrindən olan, ənənəvi kitabxanalararası abonement üsulunun texnoloji cəhətdən yeni mərhələsi olan «sənədlərin elektron göndərişi (çatdırılması)» haqda danışaq. MDB ölkələrinin kitabxanalarının ancaq Rusiya kitabxanaları

bu sahədə daha zəngin təcrübələr toplamışdır [3-5]. Azərbaycan kitabxanalarında isə sənədlərin elektron göndərişi sistemi barədə təcrübi nəticələr elmi mətbuatdan bizə məlum deyil. Bu sahədə milli dildə ayrıca elmi məqalə və kitab da yazılmamışdır.

Kitabxana fəaliyyətinin KAA sahəsində yeni texnologiyalar nisbətən asan mənimsənilir. Bu cəhət onunla bağlıdır ki, eyni vaxtda yerinə yetirilən işin həcmi komplektləşdirmə və ənənəvi xidmətə nisbətən KAA sahəsində xeyli azdır. Çünki KAA ilə xidmət sorğu daxil olduqca yerinə yetirilir. Bundan başqa, KAA təcrübələrində istifadə edilən kserosuratılma, daha sonra sənədin faksimil rabitə ilə ötürülməsi tam elektron texnologiyalara keçid üçün optimal şərait yaratmışdır. Hazırda sənədin elektron göndərişinin (çatdırılmasının) əsas elementləri bunlardır:

1. Sifariş elektron poçtla daxil olur, əlaqədar KAA şöbəsində emal olunur;

2. Əgər sifariş edilən sənədin elektron surəti varsa internet vasitəsilə abonentin elektron ünvanına göndərilir;

3. Əgər soruşulan sənədin elektron surəti yoxdursa, çap variantı rəqəm formatına keçirilir (osifirovka edilir) və razılaşdırılmış formatda ya fayl, ya da elektron poçtla abonentə göndərilir;

4. Pul ödənişi ənənəvi üsulla yerinə yetiriləyən xidmətin avanslaşdırılması, ya da transaksiya (müqavilə) faktı üzrə ödənilir.

Sənədin elektron göndərişi getdikcə daha geniş tətbiq edilir. Məsələn; Rusiya Ümumi Elmi-Texniki Kitabxanasının məlumatına görə 2003-cü ildə KAA üzrə daxil olan sorğuların 10%-i abonentlərin xahişi ilə sənədlərin elektron göndərişi yolu ilə ödənilmişdir. Bu kitabxananın təcrübələri göstərir ki, uzaq istifadəçi (abonent) üçün sənədin elektron göndərişi xidmət üçün daha perspektiv olmasına baxmayaraq, bu üsulun sonrakı inkişafı abonentin texnoloji imkanlarından asılıdır. Bununla yanaşı elektron resursların sahibləri az hallarda (8%) elektron sənədlərin KAA məqsədilə istifadəsinə maraq göstərirlər.

Qeyd etməliyik ki, kitabxanalarda elektron sənədlərin komplektləşdirilməsi, emalı, mühafizəsi və həmin sənədlərlə xidmət işi kitabxanaşünaslıqda hələlik az öyrənilmiş problemdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Армс В. Электронные библиотеки. Перв. с англ.-М.,2001.-257 с.
2. Шрайберг Я.Л., Земсков А.И. Электронные библиотеки.-М., 2003.-358 с.
3. Хələfov А., Мəтмədov Ə. *Kitabxana dünyasına açılan pəncərə*// *Respublika qəz.*, 2004-cü il, 27-28 yanvar.
4. Кармачеников О.В., Стелленкий В.И. *Электронная доставка документов: проблемы решения (на примере УНСХБ)* // *Труды 9-й междунаrodn. Крымской Конф. «Крым-2002»*// *Науч. и техн. б-ки*, 2003.-№4.-с.78-86
5. Крилова О.В. *Развитие системы доставки документов России*// *Науч. и техн. б-ки*,2003.-№4.-с.87-91
6. Смирнова Е.М., Ступникова Л.А. *От библиотечного обслуживания к информационному сервису*// *Науч. и техн. б-ки*, 2004.-№10.-с.100-106.

Али Рустамов
Нурия Мустафаева

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБСЛУЖИВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫМИ ДОКУМЕНТАМИ В БИБЛИОТЕКАХ

РЕЗЮМЕ

В статье излагаются методы и процессы библиотечного обслуживания локальными и сетевыми электронными документами. В сравнительном плане описывается технология обслуживания традиционными и электронными документами. Особое внимание уделяется деятельности библиотеки Конгресса в данной области.

Aşur ƏLİYEV
Dosent
Vəfa MƏMMƏDOVA
Magistrant

UNIVERSAL ONLUQ TƏSNİFAT (UOT) CƏDVƏLLƏRİNİN AZƏRBAYCANDA TƏTBİQİNƏ DAIR

Azərbaycan Respublikası müstəqillik və suverenlik yolu ilə irəlilədiyi indiki şərait, cəmiyyətdə baş verən siyasi-iqtisadi dəyişikliklər sübhəsiz ki, kitabxana işinə də öz təsirini göstərir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında kitabxana cəmiyyətin mədəni quruculuğunda mühüm rol oynayan mədəni-maarif və elmi-informasiya müəssisəsinə çevrilmişdir. Kitabxanalar əhali arasında elmi biliklərin yayılmasında, oxucuların mənəvi, estetik dünyagörüşünün formalaşmasında fəal iştirak edən elmi-informasiya və maarif ocaqlarıdır. Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi, "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir" [1].

Müasir dövrdə heç bir cəmiyyətdə elm, texnika, təhsil və mədəniyyətin bütün sahələri ümumbəşəri və milli kitabxana informasiya sərəvətlərindən istifadə edilmədən inkişaf edə bilməz.

Bəşər cəmiyyətinin ən böyük nailiyyətlərindən olan kitab və digər informasiya bazaları cəmiyyətin intellektual potensialının inkişafının qüdrətli vasitəsi kimi nəsildən-nəslə məhz kitabxanalar vasitəsilə çatdırılır. Hazırda kitabxana işi cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının ən mühüm atributlarından biri kimi getdikcə mürəkkəbləşən, müasir texnika və texnologiyaya əsaslanan fəaliyyət sahəsi kimi formalaşmaqdadır.

Təsadüfi deyildir ki, "Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"-nda (1999, 12 mart) göstərilir ki, "Kitabxana – elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur" [8, s.1]. Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut etmişdir ki, kitabxana işinin təşəkkül tapması həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin, yəni informasiya-axtarış sisteminin elmi təşkilindən asılıdır.

Kitabxanaların cəmiyyətin sosial-siyasi və iqtisadi həyatına təsiri birinci növbədə onların fondlarında olan müxtəlif növ sənədlər haqqında operativ məlumat verən informasiya-axtarış sistemlərindən və onların vəziyyətindən asılıdır. Sənəd fondlarının vahid qaydada düzülüşündə, onlardan abonentlərin səmərəli istifadəsinin təşkilində, bir sözlə kitabxanaların bütün iş prosesinin həyata keçirilməsində müasir kitabxana təsnifatı cədvəllərinin xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış, öz üstünlüklərini təsdiq etmiş müasir kitabxana təsnifatı sistemləri içərisində ən geniş yayılanları Amerika kitabxanaşünası M. Düinin (1876) "Onluq Təsnifatı", "ABŞ Konqres Kitabxanasının təsnifat cədvəlləri", Hindistan kitabxanaşünası Ş. Ranqanatanın "İki nöqtə (faset) sənəd təsnifatı", "Universal Onluq Təsnifat" (UOT) və 60-cı illərdə rus kitabxanaşünası tərəfindən yaradılmış "Kitabxana-Biblioqrafiya Təsnifatı" cədvəlləridir [9, s. 204].

Müasir kitabxana təsnifatı sistemləri içərisində ən geniş yayılmışı "Universal Onluq Təsnifat" (UOT) cədvəlləridir. UOT cədvəlləri XIX əsrin axırlarında Beynəlxalq Sənədsünəşlik Federasiyasının baniləri Pol Otle və Anri Lafonten tərəfindən yaradılmışdır. Onlar 1892-ci ildən başlayaraq hüquq məsələlərinə dair beynəlxalq biblioqrafiya yaratmağa başlamışdılar. Onlar həmçinin, texniki elmlərə dair tam biblioqrafiya yaratmağı da qarşılıqlarına məqsəd qoymuşdular. Toplanmış biblioqrafik məlumatların sistemləşdirilməsi zamanı onlar mühüm çətinliklərlə qarşılaşmış və uzun axtarışdan sonra P.Otle və A.Lafonten biblioqrafik təsvirlərin sistemləşdirilməsində M. Düinin təsnifat sistemindən istifadə etmək qərarına gəlmişlər. Lakin, sənədlərin təsnifləşdirilməsində müəyyən çətinliklərlə rastlaşmışlar.

1897-ci ildən başlayaraq P.Otle və A.Lafontenin rəhbərliyi altında "Universal Biblioqrafik repertuara dair rəhbərlik" adı ilə təsnifat cədvəlləri hissə-hissə nəşr edilməyə başlayır və 1905-1907-ci illərdə təsnifatın ilk nəşri fransız dilində başa çatdırılır. 1927-1933-cü illərdə yenidən işlənmiş 2-ci nəşri, 1933-1954-cü illərdə isə 3-cü tam nəşri çap olunur. İkinci nəşrdən sonra təsnifat fransız dilində "Universal Onluq Təsnifat" (UOT) adlandırıldı [3, s.151]. Hazırda UOT cədvəlləri dünyanın 60-dan çox ölkəsində 110 ildir ki, tətbiq edilir. Çünki, UOT universaldır, istifadə üçün asan və əlverişlidir.

Beləliklə, UOT-un hərfi mənası "universal" anlayışı hərtərəfli və bütün kitabxanalarda tətbiq edilən, onluq rəqəmlər prinsipinə əsaslandığına görə, təsnifat isə bütün bəşəri bilikləri sistemləşdirilmiş şəkildə şöbə, yarımşöbə, rubrika və yarımrubrikalarla düzöldüyünə isnad edir. UOT cədvəllərinin son təkmilləşdirilmiş variantında (2001-ci il Rus etalonu) şöbələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

- 0 Ümumi şöbə
- 1 Fəlsəfə. Psixologiya.
- 2 Din. Teologiya. Ateizm.
- 3 İctimai elmlər.
- 4 Şöbə 1962-ci ildən boşdur.
- 5 Riyaziyyat. Təbiətşünaslıq elmləri.
- 6 Tətbiqi elmlər. Tibb. Texnika.
- 7 İncəsənət. Dekorativ-tətbiqi incəsənət. Fotoqrafiya. Musiqi.
- Oyunlar. İdman.
- 8 Dilçilik. Filologiya. Bədii ədəbiyyat. Ədəbiyyatşünaslıq.
- 9 Coğrafiya. Tərcümeyi-hallar Tarix. [2, s. 3].

Rusiyada Universal Onluq Təsnifat cədvəlləri, əsasən, 1921-ci ildən tətbiq edilməyə başlanmışdır. Rusiya Baş Siyasi Maarif İdarəsinin 1921-ci il 12 yanvar tarixli qərarı ilə bütün kitabxanalarda UOT-un Brüssel variantının tətbiqi vacibliyi bildirilmişdir [4, s.109].

Baş Siyasi Maarif İdarəsinin 1921-ci il tarixli qərarından sonra Rusiyada bir çox kitabxanaşünaslar UOT-u yenidən işləyərək bir sıra əlavələr və dəyişikliklər edərək elmi və texniki kitabxanalarda tətbiq edilməsinə nail oldular. Onlardan E.N.Dobrynskinin 1923 və 1930-cu illərdə, N.V.Rusinovun 1924 və 1944-cü illərdə Onluq təsnifat sistemlərini göstərmək olar.

Rus dilində UOT-un ilk tam nəşri 1963-1964-cü illərdə çap edilmişdir. İkinci tam nəşri rus dilində 1969-1971-ci illərdə 6 buraxılışdan ibarət çap edilmişdir. Bu tam nəşr təbiətşünaslıq və texniki elmlərinə dair sənədlərin təsnifləşdirilməsi üçün beynəlxalq normalara cavab verən nəşr olmuşdur. UOT-un üçüncü nəşri 1979-1986-cı illərdə, 4-cü tam nəşri isə 1995-2001-ci illərdə çap edilmişdir [4, s. 2]. Lakin, göstərilən variantların nəşrinə qədər rus kitabxanaşünaslarının hazırladığı mövcud nəşrlərdən istifadə olunurdu.

“Universal Onluq Təsnifat” (UOT), Azərbaycanda ötən əsrin 20-ci illərinin ortalarından başlayaraq həm kütləvi, həm də elmi-xüsusi kitabxanalarda geniş tətbiq edilməyə başlamışdır. Çünki, keçmiş Sovetlər İttifaqında qəbul edilmiş qərarlar müttəfiq respublikalarda məcburi yerinə yetirilirdi.

Azərbaycanda onluq təsnifata dair vəsaitlər hələ 20-ci illərdən müxtəlif variantlarda çap olunmağa başlanmışdır. 1922-ci ildə kitabxana işi sahəsində tanınmış mütəxəssis Ə.Ə.Səidzadə tərəfindən “El kitabxanalarında kitablar necə yazılmalı və təsnif edilməlidir?” adlı metodik vəsait buraxılmış və burada ilk dəfə olaraq onluq təsnifatın qısa sxemi verilmişdir. Bundan əlavə Baş Siyasi Maarif İdarəsi tərəfin-

dən buraxılmış “Onluq təsnifat və onun müxtəlif tipli kitabxanalarda tətbiqi” adlı vəsait 1925 və 1926-cı illərdə Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdur. Sonralar Azərbaycan kitabxanaşünası M.H.Rzaquluzadə tərəfindən 1927, 1932 və 1939-cu illərdə “İkirəqəmli cədvəl” (Ketter üsulu ilə), 1938-ci ildə isə kiçik kitabxanalar üçün Azərbaycan dilində “Onluq təsnifat” nəşr olunmuşdur [9, s. 110].

Bütün bunlar göstərir ki, Universal Onluq Təsnifat Azərbaycan kitabxanalarında geniş tətbiq olunurdu. Hətta 40-cı illərin sonuna və 50-ci illərin axırlarına qədər M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının Bədii ədəbiyyat şöbəsində sistemləşdirmə UOT-la aparılmışdır.

Onluq Təsnifatın quruluşundakı nöqsanları qismən aradan qaldırmaq məqsədilə L.N.Tropovski orijinal təsnifat yaratmaq, mövcud quruluşa uyğunlaşdırmaq üçün onu yenidən işlədi və bu cədvəllər 1938-ci ildə nəşr olundu. Bu cədvəllərin nəşrindən sonra artıq keçmiş Sovetlər ölkəsində bütün kütləvi kitabxanalar bununla işləməyə başladı. Beləliklə, kütləvi kitabxanalar demək olar ki, 40-cı illərdən sonra UOT-dan istifadə etməmişlər.

UOT-dan, eləcə də, respublikamızın elmi və xüsusi kitabxanalarında geniş istifadə edilmiş və edilməkdədir. Çünki, elmi və xüsusi kitabxanaların fondunun məzmunu, mövzu genişliyi, elmi və ideya istiqamətinə, nəşr olunma müddətinə, keyfiyyətinə, məqsədinə və s. görə müxtəlifdir. Sənədlərin UOT cədvəlləri əsasında sistemləşdirilməsi, kataloqlaşdırılması fondun məzmununu tam açmağa xidmət edir, mütəxəssis oxuculara kitab seçməkdə kömək edir və onların informasiya tələbatının ödənilməsinə operativləşdirir. Çünki, UOT universaldır və o bütün elm sahələrini kiçik detallaşdırma dərəcəsinə qədər aparmağa imkan verir.

UOT Azərbaycanın ilk texniki ali təhsil ocağı hesab edilən Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının elmi kitabxanasında istifadə olunmuşdur. ADNA özü 14 noyabr 1920-ci ildə Azərbaycan İnkilab Komitəsinin “Bakıda Politexnik İnstitutunun yaradılması haqqında” dekreti ilə yaradılmışdır. ADNA yarandığı vaxtdan da onun Əsaslı kitabxanası yaranmışdır. Əsaslı kitabxana 1920-ci ildə Bakı texniki məktəbinin kitabxanası əsasında təşkil edilmişdir. Kitabxana yaradılarkən fondunda 6500 nüsxə çap məhsulu və 300 oxucusu olmuşdur. Hazırda kitabxananın fondunda 867858 nüsxə sənəd vardır ki, ondan 6905 nəfər oxucuya xidmət göstərilir. Yeganə kitabxanadır ki, 20-ci illərdən fondunun sistemləşdirilməsində UOT-dan istifadə etmiş, sənədlərin predmetləşdirilməsi və predmet kataloqu təşkil etmişdir [2, s.4].

Respublikamızda UOT-dan daha geniş istifadə edən kitabxanalardan biri əsası 1923-ci ildə qoyulan, 2000-ci ildə 80 illik yubileyi qeyd edilən, 1930-cu ildə "Neftçi klubu" kitabxanasının bazasında ölkənin ilk elmi-texniki kitabxanası Azneft Mərkəzi-texniki kitabxanası yaradılmışdır. 1957-ci ildə bu kitabxana Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına çevrilir. Əslində bu kitabxananın yaranması professor A.Xələfovun kitabında 1925-ci il kimi verilmişdir [7, s.7].

Hazırda RETK-nın fondunda 14.811643 nüsxə sənəd vardır ki, bundan 339509 nüsxəsi kitablar, 12.3260. nüsxəsi patent fondu 928858 nüsxəsini isə standart fondu təşkil edir ki, bundan da 24960 nəfər oxucu istifadə edir [8.-S. 7]. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında texnikanın bütün sahələrini əhatə edən sənədlər Universal Onluq Təsnifat üzrə sistemləşdirilərək kataloqlaşdırılmış və 9 müxtəlif kataloq sistemi yaradılaraq mütəxəssislərin istifadəsinə verilmişdir.

Respublikamızda Universal Onluq Təsnifat cədvəllərindən daha səmərəli istifadə edən və öz ənənələrinə sadıq qalan kitabxanalardan biri də Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin Əsaslı Kitabxanasıdır.

Tibb Universiteti tarixi baxımdan 1919-cu ildə təsis edilmiş Bakı Dövlət Universitetinin varisidir. ADTİ Azərbaycan SSR XKS-nin 19 iyun 1930-cu il tarixli 287/99 sayılı qərarı ilə ADTİ adı ilə yaradılmışdır, 1991-ci il 4 fevral tarixli 94 sayılı qərarı ilə bu təhsil ocağı Universitet statusu almışdır. ADTU-nun əsaslı kitabxanası da Universitet yaranan ildə, 1930/1931-ci tədris ilində kitabxananın 18066 nüsxə, hazırda isə 670099 nüsxə tibbin müxtəlif sahələrini əhatə edən sənəd toplanmışdır [6, s.8].

Azərbaycanın bu elmi kitabxanalarından başqa 50-ci illərin sonuna qədər demək olar ki, bütün tədris, elmi və xüsusi kitabxanalarında sənədlərin sistemləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması Univesal Onluq Təsnifatın müxtəlif sahəvi variantları əsasında həyata keçirilmişdir. Lakin, 60-cı illərin əvvəllərində yeni Sovet Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı cədvəlləri UOT-un elmi-xüsusi kitabxanalarda təbliğini məhdudlaşdırdı. Çünki, bu təsnifat cədvəlləri 60-cı illərin əvvəllərindən məcburi olaraq tətbiq edilməyə başlandı.

Lakin, keçmiş SSRİ-də xalq təsərrüfatının, elmi-texniki tərəqqinin durmadan inkişafı, müxtəlif sahələrdə çalışan informasiya tələbatçılarının mürəkkəb və çoxsahəli sorğularının tam ödənilməsində informasiya orqanları və elmi-texniki kitabxanalar qarşısında duran vəzifələri nəzərə alaraq SSRİ Nazirlər Soveti 1962-ci il 11 may tarixli "Ölkədə elmi-texniki məlumatın yaxşılaşdırılması haqqında" qərar qəbul etdi. Bu qərara müvafiq olaraq UOT ölkədə təbiətşünaslıq və texniki ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində, texniki, tibb, kənd təsərrüfatı kitabxa-

nalrı və elmi-texniki informasiya orqanları üçün vahid təsnifat sistemi kimi qəbul edilmişdir [9, s.115]. Qərardan sonra SSRİ-də o cümlədən müttəfiq respublikalara UOT-dan istifadə edən kitabxanaların sayı xeyli azaldı.

Azərbaycanda 1962-ci il 11 may tarixli qərardan sonra beş elmi və texniki kitabxana sənədlərin sistemləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması işində UOT-dan səmərəli istifadə edir. Bu kitabxanalara misal olaraq ADNA-nın, ADTU-nun, RETK-nın kitabxanalarını və Respublika Tibb Kitabxanasını göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində ölkəmizdə demokratik hüquqi dövlətin formalaşması, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması və dünya informasiya məkanına inteqrasiya olunması vəzifələri və tətbiq edilən Sovet KBT sisteminin dəyişməsi və dünya kitabxanalarında geniş tətbiq edilən UOT sisteminə keçirilməsi problemi aktuallaşdırır. Düzdür KBT cədvəllərindən UOT sisteminə keçirilməsi olduqca mürəkkəb problemdir. Çünki, bu problemin həlli bir çox nəzəri, metodiki və təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Nəticə etibarilə qeyd etmək lazımdır ki, Respublikamızın istər elmi, istərsə də, kütləvi kitabxanalarında sənədlərin sistemləşdirilməsi, kataloqlaşdırılması üçün təsnifat cədvəllərinin təkmilləşdirilməsi müasir dövrün aktual problemlərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanasında çıxışı // Azərbaycan.- 1995.-6 iyun.*
2. *Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası: 2000.-B., 2000.-94 s.*
3. *Эйделман Б.Ю. Библиотечная классификация и систематический каталог: Учебное пособие.-М.: Книга, 1977.-312 с.*
4. *Əliyev A. Universal Onluq Təsnifatı (UOT) cədvəllərinin "Əsas anlayışlar cədvəllərində edilən dəyişikliklər" // Yeni nəşrlər.-2005.-№2-4*
5. *Əliyev A.M. Universal Onluq Təsnifat (UOT) yaranması, quruluşu və təşkili prinsipləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.- 1998.- №1.-S. 65-73.*
6. *Əmiraslanov Ə., İslamzadə F. Azərbaycan Tibb Universiteti: 1930-2000.-B.: Təbib, 2000.-348 s.*
7. *Xələfov A. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası (1930-2000): Kitabxananın 70 illiyinə həsr edilmiş qısa очерк.-B., 2000.-36 s.*
8. *Azərbaycan Respublikasının Kitabxana işi haqqında qanunu.-B., 2005.-24 s.*

9. *Kitabxanaşünaslıq: (kitabxana kataloqları): Dərs vəsaiti / prof. A.Xələfovun red. ilə.-B.: Universiteti nəşriyyatı, 1996.- 211 s.*

Ашур Алиев
Вафа Мамедова

О ПРИМЕНЕНИИ ТАБЛИЦ УДК В БИБЛИОТЕКАХ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье дана краткая история возникновения и использования УДК в библиотеках Республики с начала XX века, сформулирован ряд исторических дат о внедрении данной классификационной системы в научных и массовых библиотеках Азербайджана. Приведено несколько статистических данных.

MƏHƏMMƏD FÜZULİ YARADICILIĞINDA KİTAB VƏ MÜTALİƏ MÖVZUSU

Klassik Şərq və dünya poeziyasının qüdrətli ustadlarından biri olan Məhəmməd Füzuli (1494-1556) Azərbaycan mədəniyyəti tarixində yeni bir dövr açmış, milli ədəbiyyatı yüksək bəşəri ideallarla, dərin insani duyğularla zənginləşdirmişdir. Türk (Azərbaycan türkcəsi), fars və ərəb dillərində bənzərsiz bədii-fəlsəfi əsərlər yaradan şair geniş ədəbi-bədii və elmi fəaliyyəti ilə hələ öz sağlığında Şərq ölkələrində böyük şöhrət qazanmışdır.

İti aqlının, odlu ürəyinin və cilalı qələminin qüdrəti ilə bəşəriyyətə nadir sənət möcüzələri bəxş etmiş dahi Füzulinin misilsiz xidmətləri bədii ədəbiyyatla yanaşı, tarix, fəlsəfə, incəsənət, tibb, təbiət, riyaziyyat, nücum, həndəsə, dinşünaslıq və s., öz ifadəsi ilə desək, «aqli və nəqli, həkəmi və həndəsi» elmlərlə də sıx şəkildə bağlıdır. Onun ölməz irsi XVI əsr Azərbaycan və Şərq bədii-ictimai fikrinin inkişafında çox mühüm rol oynamış, cəmiyyətin mənəvi həyatına istiqamətverici təsir göstərmişdir.

YUNESKO xətti ilə 1994-cü ildə anadan olmasının 500 illiyi dünyanın bir sıra ölkələrdə, o cümlədən İraqda, İranda, Türkiyədə, Rusiyada, Gürcüstanda və başqa yerlərdə geniş qeyd olunmuş ulu şairimizin təntənəli yubiley mərasimləri 1995-ci ildə Azərbaycanda da ümumxalq poeziya bayramı səviyyəsində keçirilmişdir.

Füzuli çoxcəhətli irsində sözə, kitaba, mütaliyəyə, elmə, maarifə çox yüksək qiymət verir, onların hər birinin gənc nəslin mənəvi tərbiyəsinə müstəsna təsirindən bəhs edir. Şairin yaradıcılığına həsr olunmuş çoxsaylı elmi araşdırmalarda kitab, söz və mütaliə haqqında dəyərli fikirlərinin təhlilinə çox az yer verilməsi və ya onların üstündən sükutla keçilməsi təəssüf doğurur.

Füzuli özündən əvvəl yazıb-yaratmış bütün Şərq şair və filosoflarının əsərlərini oxumuş, Nizaminin, Nəsiminin və başqa məşhur ədəbi simaların yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, «Leyli və Məcnun» poemasında o, əsəri yazmamışdan əvvəl bir çox mənbələri öyrəndiyini bildirir, o cümlədən dahi Nizaminin adını çəkir, onu müəllim, özünü şagird adlandırır.

Füzulinin əsərləri ilə tanışlıq sübut edir ki, o, müsəlman Şərqinin fəlsəfəsi və ədəbiyyatı ilə yanaşı, yunan mədəniyyətini də mükəmməl

surətdə mənimsəmiş, qədim yunan naturfilosoflarının, Çin materialistlərinin, Hind və yəhudi alimlərinin irsini tapıb oxumuş, onların məzmununu öyrənmişdir. Məşhur alimlərin müxtəlif fəlsəfi ideyalarını şərh etməsi, onları saf-çürük etməsi, üstün və nöqsan cəhətlərini göstərməsi, müxtəlif elm sahələri üzrə bir sıra müddəalar və mülahizələr irəli sürməsi, yeri gəldikcə həm qədim alimlərlə, həm dövrünün ilahiyatçıları ilə elmi mübahisələrə girişməsi, öz qənaətlərini sübut etməyə çalışması böyük şairin zəngin elmi biliklərə yiyələnməsindən xəbər verir.

Füzuli yüksək səviyyəli, ali mədəniyyətli və geniş dünyagörüşlü oxucu, eyni zamanda nəyi oxuyub-oxumamağı başa sala bilən mahir kitab təbliğatçısı olmuşdur. O, «Quran» başda olmaqla bütün dini kitabları oxumuş, onlardan faydalanmışdır. Tədqiqatçılardan bir çoxu bu fikirdədir ki, şairin dinə münasibəti ikili, yəni ziddiyyətli xarakter daşıyır. Bu məsələdən bəhs edərkən professor M.C.Cəfərov yazır: «Bir tərəfdən şair müsəlmanlığı, islam dinini, Məhəmmədi və ona sadıq qalan imamları mədh edir, «Əhli-beyt»in faciəsinə yas tutur, «Hədiqə-tüs-südə» kimi əsasən dini ruhda yazılmış bir əsəri tərcümə edir, ikinci tərəfdən isə:

Alsalar, din ilə dünyanı şərabə satubın,

Məstü mədhunu xəbəbətiyü bibab olmalım,-

deyir. *Məscid ilə meyxaşayə heç bir fərq qoymur, bütün dinçilərə kinayə ilə yanaşır» (15, s.47).*

«Leyli və Məcnun» əsərinin müqəddiməsində öz yaradıcılığını:

Söz dərkinə sərf edib fərasət,

Əmlakıma bulmuşam rəyasət...

Hər dildə ki, var əhli-razəm,

Məcmun-fünunə eşqbazəm (6, s.47),-

deyə yüksək qiymətləndirən, sözün dərkinə diqqət yetirib söz ölkələrinin hökmranlığını əlinə alan böyük sənətkar fars divanındakı qitələrindən birində belə yazır:

Mən elə bir süfrə açdım sözdən əhli aləmə,

Onda bir zövq artıran hər dürlü nemət, düzmüşəm.

Süfrəmə hər bir qonaq gəlsə, xəcalət çəkmərəm,

Fərqi yox, ya türk gəlsin, ya ərəb, yaxud əcəm.

Kim gəlir gəlsin, aparsın hər nə istər xatiri,

Qurtaran nemət deyil, süfrəmdən olmaz heç nə kəm

(5, s.85).

Təbii ki, ustad Füzulinin zəngin irsini ətraflı şərh etmək üçün ilk növbədə onun şeirə, sənətə, kitaba olan münasibətini müəyyənləşdirmək lazımdır. Şair bu mövzuda ayrıca əsər yazmasa da divanlarının müqəddimələrində (dibaçələrində), poemalarının girişində, qitələrində, qəsidə-

lərində, qəzəllərində, rübailərində bütün bunlar barədə olduqca dolğun və mütərəqqi fikirlər söyləmişdir.

Füzuli şeirin, sənətin yüksəkliyindən danışdığı zaman sənətkarın qarşısında mühüm vəzifələr durduğunu da qeyd edir. Şair hər mənzum əsəri sənət nümunəsi hesab etmir, xüsusi hünər və istedad tələb edən söz sənətinin qiymətini, doğruluqda görür. O, qəsidələrinə müqəddimədə yazır: «**Əşyanın keyfiyyətini təhqiq üçün fərasət gözünü açdım, hikmət əsərlərinin tamaşa çölünə təfəkkür qədəmi qoydum. Aləm sədəfində insandan qiymətli bir göhər görmədim, insan göhərində isə sözdən bahalı cöhrə tapmadım.**

Sözün dərəcəsi və rütbəsi ucadır. Söz bilən adam hər yerdə olsa hörmətli olar. Sözü tərif etmək mənim həddim deyil. Sözün yüksəkliyinə söz yoxdur. Söz öz-özlüyündə yaxşı olsa da, yaxşı söz kamalı doğruluqdan alar. Doğruluq sözün qiymətini artırır, doğru ziynət daha yaxşı görünər».

Bu sətirlərdən aydındır ki, Füzuli sözün qüdrətini həqiqətdə görür. Lakin bu həqiqəti o, həm tərif, həm də tənqid vasitəsilə ifadə etmək mümkün olduğunu söyləyir. Füzuli göstərir ki, «**həqiqəti mədh və məzəmmətlə demək olar. Çünki söz insanın həqiqətindədir. O da gah tərifə, gah da məzəmmətə layiq olur.**

Füzuli sənət əsərlərindən həmişə orijinallıq tələb edir. Deyilmiş sözü təkrar etməyi döyülmüş xırmandan baş-ayaq yığmağa bənzədir. O, tapdanmış yoldan gedib-gəlməyi hünər bilmir. Söz sənətində müvəffəqiyyətin dərin bilik, bacarıq, elm və hünər sayəsində əldə edilməsinin mümkün olduğunu düzgün aydınlaşdırır. Buna görə də sənətkarlığı çox çətin bir peşə hesab edir. Onu da bilir ki, fitri istedadla malik olan sənətkar özündən əvvəl deyilməmiş sözlər tapmağa qadirdir. Bunun üçün sənətkarın dərin elmi biliyə malik olması zəruridir. Şairin istedadının təhsil və tərbiyə ilə inkişaf etdirilməsinin zəruri olması haqqında türkçə və farsca divanlarının müqəddiməsində Füzuli çox maraqlı və qiymətli mülahizələr irəli sürmüşdür. Onun fikrincə, yaxşı şair olmaq üçün əvvəlcə mükəmməl təhsil almaq, elmləri oxumaq əsas şərtidir. Füzuli yazır: «**Elmsiz şeir əsası yox divar olur və əsassız divar qayətdə bietibar olur» (5, s.43).**

Füzuli də özündən əvvəlki böyük şairlər kimi, şeir istedadının fitri olmasını təsdiq edir, lakin o, bu istedadın tərbiyə və inkişaf etdirilməsinə böyük əhəmiyyət verirdi.

«Söz» rədifli qəzəlində şair bədii sözün yüksəkliyindən danışmaq-la bərabər, sənətkarın qarşısında duran vəzifələri də müəyyənləşdirir:

Xəlqə ağzın sirrini hərdəm qlır izhar söz,

Bu nə sirdir kim, olur hər ləhzə yoxdan var söz.

Artıran söz qədrini sidq ilə, qədrin artırar,

Kim nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz (6, s.167).

Bu misralardan aydın olur ki, şair bədii sözə yüksək qiymət verərək, sənətin əbədi yaşaması üçün həyat sirlərini, mərifət dəryasının incilərnı toplayan sənətkarın qarşısında mühüm məsələlər qoyur. O, eyni zamanda şairdən az sözlə dərin məna ifadə etməyi tələb edir:

Gər çox istərsən, Füzuli, izzətin, az et sözü,

Kim, çox olmaqdan qılıbdır çox əzizi xar söz (6, s.167).

Füzuli fəlsəfi və ədəbi cəhətdən çox hazırlıqlı bir insan olmuşdur. O, dövrünün filosofları, şeir, sənət adamları ilə mübahisələr edir, müxtəlif elmi məclislərdə öz xüsusi rəyilə başqalarından fərqlənirdi. Şair yazır: «**Həmişə əqli mübahisələrdə həkimlərin müxalif hökmlərinə etiraz, nəqli məsələlərdə fəqihlərə müxalifət edirəm, hər şöbəsinin istedadı ilə ibarələrin gözəlliyi, ədanın lətafəti xüsusunda münəqişəyə girişirəm**» (8, s.20).

Buradan aydındır ki, müasirlərinin elm və sənət aləminə əhəmiyyət vermədiyi, şəriət hökmlərindən kənara çıxanlara pis nəzərlə baxdığı bir zamanda, Füzuli elmi və sənəti təbliğ edirdi.

Şair gənclərə müraciət edərək, onları elm, bilik, mərifət kəsb etməyə çağırır:

Elmlə, ədəblə tapılar şərəf,

Mirvari olmasa, nə lazım sədəf?

Fürsətin var ikən, sən işsiz qalma,

Boş yerə ömrünü gəl etmə tələf (7, s.346).

Füzuli eyni zamanda, gözəlliyi ilə öyünən qızları məzəmmət edərək, onları mənəvi təkmilləşməyə biliyə, elmə, mütaliyə, kamal kəsb etməyə səsləyir:

O puç gözəlliyə bağlanmağın nədir xeyri,

Kamal kəsb eləmək, çün sənə münasibdir (6, s.340).

Lakin Füzuli hər oxuyanı alim hesab etmədiyi kimi, elmdən sui-istifadə edənləri də ciddi tənqid edir. O, «**Ənisül-qəlb**» əsərində yazır ki, «**alim məğrur olarsa, o elmdən cahil olmaq yaxşıdır**».

Şair elmdən, bilikdən xalqın ziyanı üçün istifadə edənləri ciddi tənqid edib savadsızlara tövləyən, utandırıb pul alanları nifrətlə xatırladığı kimi, elmi hiylə vasitəsi edənləri də ciddi tənqid edir. O, müəllimə müraciətlə yazdığı bir qitəsində deyir:

Ey müəllim, aləti-təzvirdir əşrərə elm,

Qılma əhli-məkrə təlimi-məarif, zinhar!

Hiylə üçün elm təlimin qılan müfsidlərə,

Qətlə-am üçün verər cəlladə tiqm-abidar,

Hər nə təzvir etsə, cəhi ona olmaz səbat,

Məkrə-əhli-elmdir, əsli-fəsadi-ruzigar (6, s.340).

Doğrudan da Füzuli dövründə elmdən, savaddan öz şəxsi mənafeyi üçün istifadə edənlər çox idi. Şair «**Məkrə-əhli-elmdir, əsli-fəsadi-ruzigar**» deməklə öz dövrünün fitnə-fəsadlarına, səbəb olan «elm» adamlarını nəzərdə tutur, onların elmdən fitnə-fəsad törətmək üçün istifadə etdiklərini düzgün göstərir.

Fars dilində yazdığı «**Ənisül-qəlb**» adlı fəlsəfi-ictimai qəsidəsinin başlanğıcında şair ruh yüksəkliyi və ilhamla söz sənətinin qüdrət və əzəmətinə tərifləyir. O, məzmunla formanın vəhdətinə böyük əhəmiyyət verərək yazır: «**Ey sözləri gözəlləşdirən, ona zinət verən, sən Allah, onu mərifət paltarından məhrum edib, çıpaq qoyma! Səs və hərflə qənaətlənməyib, məna feyzi əldə et! Çünki Davud peyğəmbərliyə tək cə səsi ilə nail olmamışdın**».

Füzuli bu əsərində insanların tərbiyə və inkişafında elmin roluna böyük əhəmiyyət verir, elm öyrənməyin əvəzsiz mənbəyi olan kitabı və onun mütaliəsini, mənimsənilməsini yüksək qiymətləndirir. Onun fikrincə, hind və yunan alimləri hər şeyi öyrənib şərh etməyiblər. Kainatda hələ sirr halında qalan işlər çoxdur. İnsan açılmamış sirləri açmalı, yeni biliklər kəşf etməlidir.

Bu fikirlər orta əsr şəraitində bütün Yaxın Şərqdə böyük inqilabi əhəmiyyətə malik idi. Din xadimləri hər şeyin Quranda şərh edildiyini irəli sürərək, şəriət ehkamları ilə qənaətlənməyi təbliğ etdikləri zaman Füzuli kitabı, oxuyub öyrənməyi təbliğ edir, insanları elmə, fəlsəfi tədqiqata ruhlandırır, kainatın sirlərini öyrənməyə çağırırdı.

Füzuli «**Rindü Zahid**» əsərində də elmin, biliyin, sənətin, kitab oxumağın təbliğinə böyük əhəmiyyət vermişdir. Maraqlıdır ki, bu əsərdə ata – Zahid öz oğlu Rindi sənət öyrənməkdən qabaq elm oxumağa təşviq edir: «**Ey Rind! Çün elm və sənəti bəyənirsən və mənfəət və zərərələrinin aqibətini düşünürsən, daha yaxşı olar ki, sənət kəsb etməkdən qabaq elmə rəğbət edəsən...**

Elm bir dəryadır ki, ondan

Həqqi tanımaq gövhəri hasil olar.

Elmin rütbəsini ağallılardan soruş,

Elmin ləzzətini cahil nə bilər?! (9, s.23).

Zahid oğlunu yazı öyrənməyə həvəsləndirmək üçün kağızın üzərinə bir əlif çəkib deyir: «**Bu, elmlər xəzinəsinin açarıdır. Əbədi və qədir Allahu tanımağın əsasıdır**». Lakin Rind atasının bu dini yozumu ilə razılaşmayaraq bildirir ki, «**Bu, xətt (yazı) təliminin mərifətin şərti bilmək qələtdir. Ürfan istədəda xətdən asılı deyildir. Peyğəmbərin savadsızlığı təhsilsizliyi buna şahiddir**» (9, s.24).

Zahid yenə də yazıya ilahi məna verməyə çalışsa da, Rind atasına etiraz edərək belə cavab verir:

«Ey Zahid! Xətti öyrənmək yazuların mütləsinə səbəb olur və yazuların mütləsi məsələlərdə olan ixtilafın girdəbıdır, xülasə, sərgərdanlıq mənşəyidir. Sərgərdanlıq axtarmaq isə nadanlıqdır:

Hünər sahibləri bir-birinin əqidəsinin əleyhinədir,
Hər kəs öz əqidəsinə görə kitab yazıbdır.

Yaxşı olar ki, onların yazdıqlarını heç oxumayam,

Qələm kimi hər xəttin sərgərdanı olmayam.

Kitab mütləsinin çoxluğu şübhəni ortadan qaldırmaz,

Bəlkə şübhəni bir az da artırır. Buna şübhə yoxdur.

Hər nə qədər artıq kitab oxusan,

O qədər də artıq heyrətdə qalacaqsan» (9, s.25).

Atası yazı öyrənməkdən, kitab oxumaqdan, mütlə etməkdən min bir bəhanə ilə yaxasını qırağa çəkən Rində nəsihət verərək elm və bilik nəticəsində padşah dərəcəsinə yaxınlaşmağın, böyük mənəb tutmağın mümkün olduğunu xatırladır, oxumuş adamların vəzirlik, sədrlik rütbəsinə çatdıqlarını söyləyir. Oğul isə cahilliyi pisləyir, lakin cahillərin mərtəbəsini öz blyini saraylara xidmətə sərf edən oxumuşlardan daha üstün tutur.

Füzuli yaradıcılığının araşdırıcılarından olan Mirzağa Quluzadə «Rindü Zahid» əsərindən bəhs edərək yazır: «Rindin savad öyrənmək və kitab oxumaq əleyhinə çıxması, əlbəttə, təəccüblüdür. Lakin, bu, səbəbsiz deyil. Bizim fikrimizcə, Füzuli Rindin dili ilə orta əsr elmlərinin köhnə, sxolastik ənənələrini, xürafat və mövhumat təbliğ edən kitabları tənqid etmək istəmişdir... Füzuli orta əsrlərin yalançı, xürafatçı alimlərini, onların çürük nəzəriyyələrini, insanların fikrini dolaşdıran, zövqünü korlayan kitabları tənqid atəsinə tutur» (12, s.100-101).

Tədqiqatçının qənaətini təsdiqləyərək deməliyik ki, Füzuli həqiqətən, öz qəhrəmanı Rindin dili ilə bir çox ilahiyatçıların mövhumatla, fanatizmlə dolu olan kitablarını ifşa edir, oxucuları belə zərərli kitabları oxumaqdan çəkindirir. Bu isə böyük şairin həqiqi kitab təbliğatçısı olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Məlumdur ki, Füzulinin yaşadığı dövrdə hələ çap maşını ixtira edilməmişdi və kitablar əlyazmalar şəklində, katiblər üzünü köçürüb çoxaltdıqdan sonra yayılırdı. Bir çox hallarda kitab üzünü köçürən katiblər müxtəlif səhvlərə yol verir, bəzi ifadələri düzgün oxumadıqlarından düzgün də köçürməmişlər. Əlbəttə, burada ərəb əlifbasının naqisliyi də az rol oynamırdı. Bununla belə dahi şair üzünü katiblərə tutub əlyazmaları doğru-düzgün köçürməyə, oxucuları çaşdırılmamağa çağırır. O,

bir nöqtə ilə «məhəbbət» sözünü «mehnat», bir hərf yanlışlığı ilə «nemət» «nəğmət» oxudan katibləri tənqid edir, onlara diqqətli olmağa səsləyir:

«Şil olsun o katibin əlləri ki, o olmasaydı, ədəbiyyat və elm qurulmuş olan abadan ölkələr dağılmazdı. Fəsidlikdə onun nüsxəsi (varlığı) çaxırdan da müfsiddir. «İnəb»i səhv yazmaqla «eyb» meydana çıxarır.

Qələm olsun əli ol katibi-bəd təhririn,

Ki, fəsadı-rəqəmi «söz»ümüzü «şur» eylər.

Gah bir hərf süqutlə qılır «nadir»i «nar»,

Gah bir nöqtə qüsurilə «göz»ü «kur» eylər» (5, s.42).

Füzuli hər hansı bir əsərini qələmə almazdan əvvəl oxucusunu düşünür, ona necə təsir etməyin yollarını arayır. O, çalışır ki, yazdığı əsəri sadə xalq da, alimlər də eyni dərəcədə başa düşsün. Şair oxucu marağını həmişə nəzərə alır. Təsadüfi deyil ki, şeirə müstəqil bir elm kimi böyük əhəmiyyət verən, «Şeir fəziləti də ayrı bir elmdir» – deyən Füzuli şeir növləri içərisindən «qəzəl» janrını seçir:

Könül, gərçi əşarə çox rəsm var,

Qəzəl rəsmi et cümlədən ixtiyar.

Qəzəl de ki, məşhuri-dövrən ola,

Oxumaq da, yazmaq da asan ola (5, s.39).

Professor Mir Cəlal yazır: «Füzuli qəzəli bir də ona görə üstün tuturdu ki, o zaman bədii ədəbiyyatın məhz bu şəklini yazmaq çox asan idi... Qəzəllər musiqi ilə, ağızdan-ağıza oxunaraq məşhurlaşır, hətta tam savadsız camaat arasında da yayılırdı. Belə bir şeirlə kütlələrə təsir göstərmək, onların bədii zövqünü tərbiyə etmək daha münasib, daha asan idi».

Onu da əlavə edək ki, Füzuli qəzəl janrını təkcə avam camaatın tez əzbərləməsinə görə üstün tutmurdu.

Füzuli farsca divanının dibachəsində yazır ki, bir gün yolu məktəbə düşür, orada rast gəldiyi «Pəri üzünü», «sərv qamətli» fars gözəli ondan şeir oxumasını xahiş edir. Şair ərəbcə, türkcə şeirlərindən, qəsidə və müəmmalarından bir neçə beyt oxuyur. Fars qızı deyir: «Bunlar mənim dilimdə yazılmayıbdır, mənim karıma gəlməz. Mənə farsca ciyər yandıran aşiqanə qəzəllər oxumalısan» (7, s.22).

Bu tələblə əlaqədar olaraq Füzuli oxucu zövqü, oxucu zövqünün müxtəlifliyi, oxucunun təhsili, dünyagörüşü və maraq dairəsindən asılılığı barədə qənaətini ümumiləşdirir: «Zamanın alimləri mənəsində rənz, kəlamında müəmma olan şeirlər tələb edirlər. Dilbərlərin isə təfəkkürə tabı yoxdur, onların sevdikləri yalnız aşiqanə qəzəllərdir...»

Şair fars gözəlinin xahişinə əməl edir, cyni zamanda, «üləməyi-zəmanəni» də unutmur: «Özümü təfəkkür atəşi içində əriddim və fars qəlləri divanımı tərtib etdim ki, həm kamil müdəqqiqlər onun üstüörtülü

gözəl məzmunlarından həzz alsınlar, həm də sadədil zəriflər onun zövq ziyafətindən paylarını götürsünlər» (7, s.23).

Füzulinin fikrincə, əsl sənət nümunəsi hamının faydalana bildiyi əsərdir.

Beləliklə, Füzulinin söz, kitab, elm, bilik və mütaliə haqqında yazdıqlarından belə nəticəyə gəlmək olar ki, şair qədim dünyanın ən məşhur əsərlərini özündə mühafizə edən bir və bir neçə zəngin kitabxanadan müntəzəm istifadə etmiş və bəhrələnmişdir. Maraqlıdır, bu kitabxana şairin yaşadığı Kərbəla şəhərində olmuşdur, yoxsa özünün şəxsi kitabxanası varmı? Bu mülahizələrin hər ikisi inandırıcı görünməyə də, onların elmi cəhətdən təsdiqini vermək üçün hələlik əlimizdə sənədsübut yoxdur. Bununla belə, Füzulinin türk, ərəb və fars dillərini mükəmməl bilməsi onun şəxsi kitabxanasında ən azı üç dildə əlyazma kitablarının saxlanıldığını təsdiqləyir.

Şübhəsiz, bu məsələlərin öyrənilməsi olduqca vacibdir və ölməz şairimizin irsinin araşdırılıb təbliğ edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

500 ildir ki, Füzulinin əsərləri dünya ədəbiyyatı və mədəniyyətinə hədsiz təsir göstərməkdədir. Yeni həyat və yeni mədəniyyət yaradan indiki nəsil də ölməz şairin zəngin irsindən məhəbbətlə bəhrələnir və bundan sonra da istifadə edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 c-də. C.1.-B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1960.-590 s.
2. Araslı H. Böyük Azərbaycan şairi Füzuli. -B.: Azərb. Uşaq və Gənclər Ədəb-tı Nəşr-tı, 1958.-312 s.
3. Vəfalı A. Füzuli öyrədir.- B.: Gənclik, 1977.-148s.
4. Quluzadə M. Füzulinin lirikası.-B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1965.-590 s.
5. Füzuli M. Əsərləri: 5 c-də. C.1. Türk divanı. - B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1958.-466 s.
6. C. 2. Leyli və Məcnun. - B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1958.-356 s.
7. C. 3. Farsca divanı. - B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1958.-466 s.
8. C. 4. Qəsidələr. - B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1961.-392 s.
9. C. 5. Nəsr əsərləri və şeirlər.- B.: Elm, 1985.-216 s.
10. Füzuli M. Seçilmiş əsərləri: 2 c-də. C.1. Lirikası. - B.: Azərənəşr, 1988.-581 s.
11. C.2. Poemalar.- B.:Azərənəşr, 1988.-392 s.

12. Füzulinin 400 illiyi: «Azərb, EA Xəbərləri» curnalının xüsusi nömrəsi, - B.: Azərb. EA nəşr-tı, 1958.-180 s.

13. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən. - B., 1986.

14. Cəfərov M.C. Ədəbi düşüncələr: Məqalələr. - B.: Azərənəşr, 1958.-200 s.

15. Cəfərov M.C. Klassiklərimiz haqqında: Məqalələr.- B.Gənclik, 1978.-96 s.

16. Cəfərov M.C. Füzuli düşüncələri: ədəbi-tənqidi məqalələr. - B.: Azərb. Uşaq və gənclər Ədəb-tı Nəşr-tı, 1959-236 s.

Князь Аслан

ТЕМА КНИГИ И ЧТЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ МУХАММЕДА ФИЗУЛИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена к проблеме книга, библиотека и чтение в жизни и творчестве классиков азербайджанской литературы. В данной статье кратко изложены взгляды великого поэта Мухаммеда Физули на значение роли художественной литературы в формировании личности.

Автор освещает взглядов Физули к книге и чтению на научном основе.

SƏNƏDLƏRİN BIBLIOQRAFİK TƏSVİRİNDƏ MÜASİR TƏSVİR QAYDALARININ TƏTBİQİ

1-ci məqalə

XXI əsrdə informasiya axını sürətlə artır, yeni-yeni texniki imkanlar meydana çıxır. İnformasiyanın əldə edilməsi, onun vaxtında öz oxucularına çatdırılması müasir kitabxanaların qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir. Oxucu marağını dərinlən öyrənmək, onların tələblərinə vaxtında cavab vermək, alınmış yeni ədəbiyyatı və eləcə də fonda olan sənədləri oxuculara vaxtında çatdırmaq kitabxanaşünaslıq elminin qarşısında duran əsas məsələlərdən biridir. Müasir şəraitdə ölkəmizdə elmi-texniki tərəqqi, sosial iqtisadi inkişaf, ideoloji və tərbiyə işinin səviyyəsinin yüksəldilməsi mütəxəssislərə verilən informasiya təminatından çox asılıdır.

Hazırkı dövrdə kitabxanaların işində oxucuya xidmət sahəsində yeniləşmə baş verir. «Bu yeniləşmə əsasən kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması, kitabxana işinə hesablayıcı texnikanın, kompüterlərin daha sürətlə daxil olmasıdır. Həmçinin müasir kitabxanalarda texnikanın sürətlə tətbiqi ilə əlaqədar onların fondunda çap materialları ilə yanaşı çap edilməyən audiovizual, filmlər, slaydlar, səsyazmaları, həmçinin maşınla oxunan fakslar, maqnit lentlərinə köçürülmüş digər materiallar daxil olmağa başladı ki, bunları da hesablayıcı texnika olmadan emal etmək mümkün deyildir» [5, s.18]

Kitabxanalarda mühafizə edilən çap əsərləri və digər sənədlər müstəsna qiymətə malik informasiya sərvətidir. Lakin kitabxana fondlarının yaradılması kitabxana işinin əsasını təşkil etsə də, hələ onun sosial-ictimai rolunu müəyyən etmir. Kitabxana işinin əsl səmərəlilik meyarı kitabların və müxtəlif informasiya daşıyıcılarının cəmiyyətdə nə qədər fəal istifadə edilməsi ilə ölçülür. Azərbaycan respublikasının kitabxana işi haqqında qanununda deyilir: «Kitabxana fəaliyyəti – oxucuların sərbəst surətdə informasiya almaq hüququnu təmin etmək, onların kitablara, dövrü nəşrlərə və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəmək məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətdir» [6].

Müasir dövrdə Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlətin yaradılması, şəraitində geniş əhali kütlələrinin yeni sosial-iqtisadi, elmi-

texniki və texnoloji ədəbiyyata marağı artır. Buradan da çap əsərlərindən istifadə etməyin əsas bazası kimi kitabxanaların rolunu artırmaq, onların biblioqrafik-məlumat və elmi informasiya fəaliyyətini təkmilləşdirmək kimi mühüm vəzifələr irəli gəlir. «Mühüm tərbiyə, ideoloji və elmi-məlumat idarəsi kimi kitabxana hər oxucuya fonda olan bütün çap əsərləri və məlumat daşıyıcıları haqqında dürüst və operativ məlumat vermək imkanına malik olmalıdır. Kitabxanalar bu vəzifəni yalnız mütəşəkkil kataloqlar sistemi yaratmaq yolu ilə həyata keçirə bilərlər» [7, s.7]

Hər bir növ kataloqun təşkili biblioqrafik yazıların qruplaşdırılmasından ibarətdir. Kataloqlarda kitabxanada saxlanılan konkret nəşrlər əks etdirilir. Bütün dövrlərdə, biblioqrafik təsvirlər standartlaşdırmanın obyektini təşkil etmişdir. İlk kataloqların yaranması müxtəlif dövrlərin təsvir qaydalarına əsaslanmışdır. Hazırda isə biblioqrafik təsvirlər müəyyən standartlar üzrə tərtib edilir. Müasir dövrdə dünyanın müxtəlif ölkələrində, biblioqrafik təsvirə dair 3 standart tətbiq edilir: biblioqrafik təsvirin Beynəlxalq standartı (İSBD), kataloqlaşdırmanın İngilis-Amerika qaydaları (AASR 2) və maşınla oxunan kataloqların müxtəlif MARC formatları.

İSBD (Biblioqrafik təsvirin Beynəlxalq standartı) – daha universal və ondan bütün dünyada istifadə edilə bilər. AASR2 standartı (İngilis-Amerika qaydaları) ingilis dilli ölkələrdə tətbiq edilir.

Kitabxanaların kompüterlə təchiz edilməsi ilə əlaqədar olaraq biblioqrafik yazı informasiyanın maşınla oxunan daşıyıcılarda əks etdirilməsi zəruriliyini yaratmışdır. Kitabxana-informasiya texnologiyasının inkişafı ilə əlaqədar olaraq kitabxana informasiyasının əksər hissəsi MARC formatının köməyi ilə kodlaşdırılmışdır. MARC formatı informasiyanın maqnit lenti və diskdə, lazer disklərində, yəni maşınla oxunan daşıyıcılarda yazının əks etdirilməsi qaydalarından ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir formatın əsasını biblioqrafik təsvir qaydaları təşkil edir. UNIMARC formatının əsasını İSBD standartı (Biblioqrafik təsvirin Beynəlxalq standartı) təşkil edir. Bütün ölkələr UNIMARC formatından istifadə etmək məqsədilə öz kataloqlarından yazıları İSBD-nin təsvir qaydalarına uyğunlaşdırmağa səy göstərirlər.

İlk dəfə maşınla oxunan formatlar ABŞ-da meydana gəlmişdir. 1965-1966-cı illərdə ABŞ konqres kitabxanası maşınla oxunan formada kataloqlaşdırma təsvirlərini tərtib etmək məqsədilə MARC-1 formatını hazırlamışdır. Bundan sonra 1967-ci ildə Britaniyada, 1968-ci ildə İngiltərə-Amerika əməkdaşlığı nəticəsində MARC-2 formatı hazırlanmış və kommunikativ (vasitəçi) format kimi istifadə edilməsi nəzərdə tutul-

muşdur. [11, s.77] «MARC» sözü (Machine Readable Catalog) ingilis dilində «maşın oxuya bilən kataloq» deməkdir.

Müasir informasiya dünyasında təxminən 50-dən çox ölkədə milli formatlar hazırlanmışdır ki, onların da ümumiləşdirilmiş adı MARC adlandırılır. Hər bir ölkənin adının ixtisarla yazılışını əlavə etməklə formatın hansı ölkəyə məxsus olduğu bildirilir. Məsələn: USMARC (ABŞ), CANMARC (Kanada), RUSMARC (Rusiya), AzMARC (Azərbaycan) və s.

1980-1999-cu illərdən USMARC və UNIMARC formatları inkişaf edərək təkmilləşdirilmişdir. UNIMARC formatı beynəlxalq format kimi yaranaraq həm ölkə daxilində, həm də vasitəçi format kimi tətbiq edilir.

Hazırkı dövrdə Rusiyada və Azərbaycanda da bu sahədə ciddi işlər aparılır. Qeyd edildiyi kimi 1965-ci ildən başlayaraq Rusiyada kitabxana işinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması sahəsində işlər aparılmış və RUSMARC formatı yaranmışdır.

Azərbaycanda professor A.Xələfovun rəhbərliyi ilə Bakı Dövlət Universitetində yaradılmış «Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi» laboratoriyasında AZMARC formatının yaradılması sahəsində bir sıra işlər aparılmışdır.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu formatların tərtibi biblioqrafik təsvirə dair dövlət standartlarına əsaslanır ki, həmin standartların da Beynəlxalq Biblioqrafik Təsvir qaydalarına əsaslanması vacib şərtlərdən biridir.

1968-ci ildə İdarələrarası kataloqlaşdırma komissiyasının iki iclası keçirilmişdir. Burada kataloqlar üçün dövlət standartlarının layihələri təsdiq edilmişdir. Beləliklə, əsas biblioqrafik təsvir qaydaları bütün kitabxanalar üçün məcburi hesab edilirdi. 1970-ci il yanvarın 1-dən etibarən kitabxanalarda aşağıdakı dövlət standartları tətbiq edilməyə başlamışdı. QOST 7.1-69 «Biblioqrafik və informasiya nəşrləri üçün çap əsərlərinin təsviri»; QOST 7.2-69 «Kataloqlar üçün dövrü nəşrlərin təsviri»; QOST 7.3-69 «Kataloqlar üçün kitabların təsviri»; QOST 7.13-70 «Kataloqlar üçün xüsusi nəşr növlərinin və texniki sənədlərin təsviri» və s. [2, s.44]

İdarələrarası kataloqlaşdırma komissiyası 1979-cu ildən etibarən beynəlxalq təsvir qaydalarının hazırlanması ilə məşğul olur. Bu dövlət standartının qarşısında bütün kitabxanalar, idarələr, elmi idarə və texniki informasiya mərkəzləri, həmçinin də nəşriyyat üçün vahid təsvir qaydalarını özündə əks etdirmək vəzifəsini qoyurdu.

Bu baxımdan Rusiyanın və eləcə də respublikamızın kitabxanalarında on ilə yaxın bir müddətdə tətbiq edilən «Çap əsərlərinin biblioqra-

fik təsvir qaydaları» (7.1-76) Dövlət standartı xüsusi mərhələ təşkil etmişdir. Həmin standart aşağıdakı dövlət standartlarının əvəzinə işlənib hazırlanmışdır: 7.1-69 «Biblioqrafik və informasiya nəşrləri üçün çap əsərlərinin təsviri»; 7.2-69 «Kataloqlar üçün dövrü nəşrlərin təsviri»; 7.3-69 «Kataloqlar üçün xüsusi nəşr növlərinin və texniki sənədlərin təsvir qaydaları», həmin standart 1978-ci ilin yanvarından qüvvəyə minmişdir. Bu standart biblioqrafik təsvirin əsas vəziyyətini və tərtibi qaydalarını, ünsürlər toplusunu və onların yerləşdirilməsi ardıcılığını müəyyənləşdirmişdir.

7.1-76 dövlət standartında («Çap əsərlərinin biblioqrafik təsvir qaydaları») biblioqrafik təsvirin 7 sahəsi müəyyənləşdirilmişdir:

- 1.Sərlövə və məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsi
- 2.Nəşr sahəsi
- 3.Buraxılış məlumatları sahəsi
- 4.Miqdar xarakteristikası sahəsi
- 5.Seriya sahəsi
- 6.Qeyd sahəsi
- 7.Kitabın beynəlxalq standart nömrəsi (ISBN), cildi, qiyməti və tiraj sahəsi [3, s. 12].

XX əsrin 70-ci illərindən biblioqrafik təsvirlərin standartlaşdırılması problemi ilə dünyanın ən görkəmli mütəxəssisləri məşğul olmuşlar. Mütəxəssislərin böyük bir qrupu beynəlxalq kitabxana cəmiyyətləri və idarələri kataloqlaşdırma bölməsinə (IFLA) cəlb olunmuşlar. Beynəlxalq kataloqlaşdırma işində Rusiya mütəxəssisləri də fəal iştirak etmişlər. IFLA tərəfindən hazırlanan sənədlər silsiləsində xüsusən biblioqrafik təsvirin quruluşu, biblioqrafik təsvirin mətni, biblioqrafik ünsürlər konkretləşdirilmiş və bu da bir sıra ölkələrdə milli təsvir qaydalarının yaradılması və yeniləşdirilməsi üçün bazaya çevrilmişdir [3, s.3].

Bu məqsədlə 1984-cü ildə Rusiyada yeni Dövlət standartı hazırlanıb çap edilmişdir. 1986-cı il yanvar ayının 1-dən kitabxanaların, elmi-texniki məlumat orqanlarının, kitab palatalarının, nəşriyyatların və biblioqrafik fəaliyyətlə məşğul olan digər müəssisələrin işində, «Sənədlərin biblioqrafik təsvir qaydaları: Ümumi tələblər və tərtibi qaydaları» (7.1-84) dövlət standartı tətbiq edilməyə başlamışdır. Bu standart 1978-ci ildən qüvvədə olan «Çap əsərlərinin biblioqrafik təsviri» (7.1-76) dövlət standartının əvəzinə işlənib hazırlanmışdır.

QOST 7.1-84 özündə prinsipial dəyişiklikləri əks etdirməyə də, QOST 7.1-76 dövlət standartı ilə müqayisədə aydın olur ki, hər iki standart arasında əhəmiyyətli fərqlər vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, 7.1-84 dövlət standartında təsvirlərin funksiyası dəqiqləşdirilmiş, onun əsas

növləri və quruluşu müəyyən edilmişdir. Standartda ilk dəfə olaraq bibliografik təsvirlər obyektinə görə 3 qrupa bölünmüşdür:

1. Monoqrafik təsvirlər – burada bir kitabın, bir cildin təsviri nəzərdə tutulur.

2. Toplu təsvirlər – buraya çoxcildli və seriyalı nəşrlərin təsviri daxildir.

3. Analitik təsvirlər – yəni kitabın və seriyalı nəşrlərin tərkibini xarakterizə edən təsvirlər.

7.1-84 dövlət standartında terminlərdə də müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Belə ki, əvvəllər çap əsərləri termini sənəd termini ilə əvəz edilmişdir. Digər terminologiyada da dəyişiklər edilmişdir. Bundan əlavə fərqlər kollektiv müəllifli kitabların təsvirində, analitik təsvirlərdə, əlavə təsvirlərin tətbiqində, təsvirin sahə və ünsürlərində də özünü aydın büruzə verir.

Standartda sahə və ünsürlərin əvvəlində verilən şərti işarələrin tətbiqinə daha xüsusi diqqət yetirilmişdir. 7.1-84 dövlət standartında bibliografik təsvirin 7 sahəsi müəyyən edilmişdir (12-):

1. Sərlövə və məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsi.

2. Nəşr sahəsi.

3. Buraxılış məlumatları sahəsi.

4. Miqdar xarakteristikası sahəsi.

5. Seriya sahəsi.

6. Qeyd sahəsi.

7. Kitabın Beynəlxalq standart nömrəsi (ISBN), qiyməti və tirajı sahəsi.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Бахтурина, Т.А. Новый стандарт по библиографическому описанию [Текст]: внедрению ГОСТа 7.1-2003 / Т.А.Бахтурина // Библиография.-2004.-№ 1.-С.23-36.

2. Библиотечные каталоги [Текст]: Учебник./Под ред.Г.И.Чинковой.- Изд. 2-ое.-М.: Книга, 1977.-310 с.

3. Həsənov, M. Çap əsərlərinin bibliografik təsvir qaydaları [Mətn] /M.Həsənov, A.Abbasova, A.Əliyev.- B.: BDU nəşr-tı, 1984.-98 s.

4. Xələfov, A. Kitabxanaşünaslığa giriş [Mətn]: Dərslik: (3 hissədə): H.1-2. Kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsi. Kitabxana işi haqqında təlim.- B.: BDU nəşr., 2001.- 398 s.

5. Xələfov, A. Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları / A.Xələfov // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.- 1999.- №2.-S.16-22.

6. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu //Azərbaycan.- 1999.- 14 mart.

7. Kitabxanaşünaslıq: (Kitabxana kataloqları): Dərs vəsaiti /A.A.Xələfovun red. ilə.-B.: BDU nəşr-tı, 1996.- 210 s.

8. ГОСТ 7.1-2000. Библиографическая запись. Заголовок [Текст]: Общие требования и правила составления.- Минск, 2000.-с.- (Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу).

9. ГОСТ 7.1-2003 Библиографическая запись. Библиографическое описание [Текст] Общие требования и правила составления: Изд.офиц.-М.:Изд-во стандартов, 2004.- 48 с.- (Межгосударственный стандарт).

10. Леликова, Н.К. Каталогизационная политика и библиографическая практика на современном этапе [Текст] /Н.К.Леликова //Библиография.-2003.- №1.-С.22-29.

11. Mustafayeva S. MARC formatının yaranması və tətbiqi [Mətn] / S.Mustafayeva //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-2004.- №1.-S.75-80.

12. Sənədlərin bibliografik təsvir qaydaları haqqında [Mətn]: 7.1-84 dövlət standartı əsasında: Metodik göstəriş / Tərt.ed. M.Həsənov, A.Abbasova.-B.,1988.- 89 s.

Санубар Мустафаева

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРАВИЛ ОПИСАНИЯ В БИБЛИОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ДОКУМЕНТА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме составления современного библиографического описания. Автор изучает тему в двух направлениях:

1) Стандартизация библиографического описания; 2) Создание новых стандартов по библиографическому описанию.

MKS ŞƏRAİTİNDƏ KƏND TƏSƏRRÜFATI MÜTƏXƏSSİSLƏRİNƏ KİTABXANA XİDMƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Hazırda respublikamızın həyatında baş verən ciddi dəyişikliklər cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə etmişdir.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, bu gün özünün müstəqilliyini qazanmış, demokratiya yolunda və bazar iqtisadiyyatı şəraitində inamla irəliləyən Azərbaycan xalqının əsrlərdən bəri inkişaf edən çox qədim və zəngin mədəniyyəti vardır. Xalqın yaratmış olduğu həmin mədəniyyət çərçivəsində mənəvi sərvətimizin dəyərli bir hissəsi olan kitab və kitabxanalar Azərbaycan xalqının tarixində mütərəqqi rol oynamışdır.

1996-cı ilin iyul ayında respublika hökuməti «Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında» qərar qəbul etdi. Nazirlər Kabinetinin bu qərarında kitabxana işinin təşkili, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxanaçı kadrlardan düzgün istifadə edilməsi işində olan nöqsanlar və çatışmazlıqlar göstərilir.

Respublikamızda kitabxana şəbəkələrinin nizama salınması və istifadəsi işində ciddi qayda yaratmaq üçün 1998-ci ilin dekabr ayının 29-da Respublikanın prezidenti Heydər Əliyev «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununu təsdiq etmişdir.

Bu qanun Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini kitabxana işinin və kitabxana sisteminin ümumi əsaslarını, kitabxana fondlarının formalaşdırılması və mühafizəsi tələblərini, kitabxanaların maliyyələşdirilmə mənbələrini, kitabxanalardan istifadə sahəsində vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı prinsiplərini müəyyən edir (8).

Xalqın mənəvi zəkası, tarixi, yaddaşı, bəşəri biliklərin qızıl fondu sayılan kitabxanalar müasir elmi tərəqqinin aparıcı qüvvələrindən biri kimi elmi - informasiya və mədəni tərbiyə işinə səmərəli təsir göstərən bir sosial institut səviyyəsində hazırkı şəraitdə daha ardıcıl fəaliyyət göstərməlidir (1., s.30).

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etdiyi indiki dövrdə də kitabxanalara təkcə mədəniyyətin əsası kimi deyil, eləcə də orada

toplanmış informasiya ehtiyatlarına iqtisadiyyatın və siyasətin əsası kimi baxılır (6).

Hazırkı dövrdə kitab, kitabxana və cəmiyyət problemi bilavasitə xalqın tərəqqisinin əsas amillərindən biri olduğundan, o əhalinin çap əsərlərindən ictimai istifadəsinin mühüm vasitəsi kimi meydana çıxıb. Cəmiyyət necədirsə, onun kitabxanası da özünəməxsus olmalı, ona xidmət etməlidir. Cəmiyyətin tələbatına xidmət etmək bilavasitə kitabxananın fəaliyyətində, bu fəaliyyətin təzahür forması olan kitabxana işində özünü göstərir (5, S.9).

İndiki şəraitdə oxuculara xidmət işinin təşkilinə sistem halında yanaşmadan, bu sistemin bütün vəsilələrində bir-biri ilə bir-birini tamamlayan ardıcılığı gözləmək şərti ilə işi lazımi şəkildə təşkil etmədən müasir oxucunun tələb və sorğularına cavab vermək mümkün deyildir. Oxucuya xidmət prosesində sistemli yanaşma onun elmi əsaslar üzərində qurulmasına səbəb olur. Bunların həyata keçirilməsində isə kütləvi kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Mərkəzləşdirmənin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar kütləvi kitabxana şəbəkəsinin və digər kitabxanaların köklü şəkildə yenidən təşkili, kitabxanaların məlumat fəaliyyətinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq onların funksiyalarının əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsi kütləvi kitabxana fondlarının formalaşmasına yanaşmanın əsaslı şəkildə dəyişməsi, elmi-metodiki fəaliyyətinin əlaqələndirilməsinin daha da möhkəmləndirilməsi, kitabxanaşünaslıq və bibliografiyanın mühüm sahələrinə dair elmi - tədqiqat işlərinin genişləndirilməsi (4, s.5) və s. daha çox diqqəti cəlb edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər bir mərkəzləşmiş kitabxana sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyi oxuculara xidmət işinin təkmilləşdirilməsi ilə ölçülür. Kitabxana işində elmi-metodiki və təşkilati baxımdan həyata keçirilən hər bir mütərəqqi tədbir oxuculara xidmət işinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə nəticələnmişdir. Bu baxımdan yazılan məqalə mühüm elmi təcrübi əhəmiyyətə malik olub, Abşeron rayon MKS-nin son illərdəki iş təcrübəsi əsasında işlənmişdir.

Abşeron rayonu 1940-cı ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1361 kv.m-dir. Əhalisi 87.9 min nəfərdir (10). Əsasən sənaye rayonu olsa da rayonda südlük-ətlik istiqamətli maldarlıq, quşçuluq sənayesi, qoyunçuluq, tərəvəzçilik və üzümçülük istiqamətli kənd təsərrüfatı inkişaf etmişdir. Abşeron həmçinin, özünün zəfəranı, zeytunu, badamı, ənciri və şanı üzüm sortları ilə məşhurdur. Rayonda 83 kəndli-fermer təsərrüfatı fəaliyyət göstərir ki, bunun da 1277 nəfər üzvü vardır (2, s.92). Rayon Abşeron yarmadasının bir hissəsini, Cənubi, Mərkəzi, Şimali Qobustan və

Baş Qafqaz silsilələrinin cənub şərqdə davamında yerləşən alçaq dağları əhatə edir (2, S. 92).

«Bütün bu çətinliklərin aradan qaldırılmasında MKS-lərin böyük rolu var. Bu fikirdən belə çıxır ki, MKS-lər böyük möcüzələr yaratmaq imkanına malikdir.

Hal-hazırda respublikada demək olar ki, bütün inzibati rayonların sosial durumu ağır vəziyyətdədir, o cümlədən də Abşeron rayonunun atəşkəs rejimi saxlansa da, hələ də respublikanın üzərindən müharibə təhlükəsi sovuşmamışdır. Abşeron rayonu Ermənistanla sərhəd zonasından uzaqda yerləşsə də müharibənin ağır zərbələri bu rayondan da yan keçməmişdir. Belə ki, işğal olunmuş Azərbaycan rayonlarından qaçqın düşmüş soydaşlarımızın 10.356 nəfəri Abşeron rayonunda məskunlaşmışlar. Bu da rayonun iqtisadiyyatına, mədəniyyətinə və bütün sahələrinə öz mənfi təsirini göstərməyə bilməz. Bütün bu çətinliklərin aradan qaldırılmasında, rayon zəhmətkeşlərinə düzgün informasiya çatdırılmasında, gənclərin hərbi vətənpərvərlik və milli ruhda tərbiyə olunmasında rayon MKS-nin böyük rolu var. Rayonda gedən iqtisadi islahatlarla bağlı olaraq, rayon MKS-nin fəaliyyətində də müəyyən dəyişikliklər olmuşdur. Belə ki, rayonda geniş vüsət almış kəndli (fermer) təsərrüfatının yaradılması və genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq kitabxanalar da öz fəaliyyətini bu sahə ilə əlaqələndirməyə çalışırlar.

Abşeron rayonunda Dövlət kütləvi kitabxanaları 1979-cu ildə mərkəzləşdirilmişdir. Hal-hazırda Abşeron rayon mərkəzi kitabxanasının 18 filialı və bir uşaq kitabxanası vardır ki, burada filiallar da daxil olmaqla 47 nəfər kitabxana işçisi fəaliyyət göstərir. Onlardan 8 nəfəri ali təhsilli, 39 nəfəri orta ixtisas təhsillidir (11, S.3).

Məlumdur ki, MKS-lərin fəaliyyəti, respublikada formalaşmış və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərən elmi-texniki məlumat sistemindən ayrı inkişaf edə bilməz. Kütləvi kitabxanaların yerini, hər bir ərazidə onların məlumat- bibliografya işinin istiqamətlərini düzgün müəyyənləşdirmək üçün müəssisə təşkilatlarında çalışan mütəxəssislərin məlumatlandırılmasının bütün kanallarını, həmçinin onlara daxil olan məlumatların xarakterini diqqətlə öyrənmək lazımdır. Bu, öz işinin xarakterinə görə daim yeni ədəbiyyatla tanış olmağı tələb edən, lakin digər kanallarla lazımi məlumatı ala bilməyən mütəxəssis kateqoriyalarına mərkəzi kitabxananın daha çox fikir verməsi üçün əsas rol oynayan ən mühüm cəhətdir.

Mərkəzi kitabxana tərəfindən xidmət göstərilən təsərrüfat rayonlarının iqtisadi problemləri eyni olmadığına görə, hər bir mərkəzi kitabxananın fəaliyyət göstərdiyi ərazidə çalışan mütəxəssislərin miqdarı və onların maraq dairələri eyni olmayacaqdır. Bu zaman eyni tipli müəssi-

sələrdə çalışan şəxsləri istisna etmək lazımdır. Təbiidir ki, Belə olan şəraitdə hər bir mərkəzi kitabxana yerləşdiyi təsərrüfat rayonunu xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq mütəxəssislərə, o cümlədən kəndli (fermer) təsərrüfatı mütəxəssislərinə kitabxana xidməti təşkil edəcəkdir. Daha dəqiq desək mərkəzi kitabxananın yerləşdiyi rayonun təsərrüfat profili mərkəzləşmə şəraitində və ümumiyyətlə, fermer mütəxəssislərə kitabxana xidmətinin əsas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirən ən mühüm və birinci dərəcəli amil kimi çıxış edir. Məsələn, respublikamızın müxtəlif zonalarında yerləşən Daşkəsən və Abşeron rayonunun təsərrüfat fəaliyyətləri və profili bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Buna görə də həmin rayonların MKS-lərinin kəndli (Fermer) təsərrüfatı mütəxəssislərinə kitabxana xidmətinin xüsusiyyətləri də bir-birindən fərqlənəcəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, mərkəzləşmə şəraitində mütəxəssislərə kitabxana xidməti dedikdə, əsasən, MKS-nin məlumat və bibliografya işi nəzərdə tutulur. Bu sahədə MKS-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Məlumat-bibliografya aparatının (kataloqların, kartotekaların, məlumat və bibliografya nəşrləri fondunun, ödənilmiş arayışlar arxivinin) yaradılması;

- Məlumat bibliografya xidməti üzrə ədəbiyyatın üzə çıxarılması ilə bağlı olan oxucu sorğularının öyrənilməsi;

- Ayrı-ayrı oxucu qruplarını, təşkilat və müəssisələri, onları maraqlandıran mövzular üzrə ədəbiyyat haqqında məlumatla təmin edilməsi;

- Oxucular arasında bibliografik biliklərin təbliğ edilməsi (7, s.37).

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, mərkəzləşdirmə şəraitində mütəxəssislərə kitabxana xidmətinin təşkil edilməsinin nəzəri əsasları ixtisas ədəbiyyatında kifayət qədər işıqlandırılmışdır. Lakin bu nəzəri əsasların müəyyən iş təcrübəsində olduğu kimi istifadə edilməsi tamamilə qeyri-mümkündür.

Hər bir rayonun özünəməxsus təsərrüfat profili MKS-nin fermer mütəxəssislərə məlumat bibliografya xidmətinin spesifik xüsusiyyətlərini yaradır. Bu Abşeron rayon MKS-nin fəaliyyətində və topladığı iş təcrübəsində bir daha özünü büruzə verir.

Məlumdur ki, mütəxəssislərə kitabxana xidmətində bibliografik xidmət mühüm yer tutur və aparıcı rol oynayır. Abşeron rayon MKS-də kəndli fermer təsərrüfatı mütəxəssislərinə göstərilən bibliografik xidmət öz xarakterinə görə müxtəlifdir.

Çünki kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi nəticəsində hər bir oxucuya daha rəngarəng formada, səmərəli şəkildə bibliografik xidmət üçün əsl şərait yaranmışdır. Rayon MKS-də oxuculara məlumat-bibliografiya xidməti məsələsi çoxcəhətli və rəngarəngdir ki, bu da oxucu tərkibinin müxtəlifliyindən irəli gəlir. Ona görə də MKS-də elə bir bibliografik xidmət sistemi yaratmaq lazımdır ki, təhsildən və ixtisasından asılı olmayaraq, bütün oxucu qrupları ondan istifadə edə bilsinlər. Bu zaman mütəxəssis oxuculara məlumat-bibliografiya xidmətinin təşkilinə xüsusi fikir vermək lazımdır.

Abşeron rayon MKS-də məlumat bibliografiya xidməti metodiki- bibliografiya şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir. Şöbə mütəxəssislərə məlumat- bibliografiya xidmətini iki başlıca istiqamət üzrə:

- A) Mütəxəssislərə sorğu-bibliografiya xidməti
- B) Bibliografik informasiya işini həyata keçirir

Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana mütəxəssislərə bibliografik xidmət göstərməzdən əvvəl onun sorğu və marağının xarakterini öyrənir. Buna görə də Abşeron rayon MKS-də fermer mütəxəssislərin sorğularının dəqiq öyrənilməsi onların kitaba olan tələblərinin hərtərəfli ödənilməsi və mütaliyəyə rəhbərlik məsələsi həmişə diqqət mərkəzindədir. Kitabxana yalnız mütəxəssisin hansı kitablarla maraqlandığını öyrənməklə kifayətlənmir, onların sorğularının xarakterini müəyyənləşdirən əsas səbəb və amilləri də öyrənir.

Abşeron rayon MKS-də müxtəlif mütəxəssis sorğularının müxtəlifliyə malik olan xüsusiyyətləri ayrı-ayrı qruplar üzrə öyrənilir. Buna uyğun olaraq kitabxananın xidmət etdiyi mütəxəssis oxucu kontingenti aşağıdakı qruplara ayrılmışdır:

- A) Mühəndislər və texniki işçilər
- B) Kənd təsərrüfatı işçiləri
- C) Həkimlər və tibb işçiləri
- Ç) Müəllimlər.

Ümumiyyətlə, kitabxanalarda mütəxəssislərə və digər oxucu qruplarına verilən arayışların aşağıdakı tipləri vardır:

1. Mövzu arayışı
2. Bibliografik arayış
3. Kitabxana arayışı
4. Faktik arayış (3).

Abşeron rayon MKS-də mütəxəssislərə verilən arayışların bu tiplərindən istifadə olunur. Kitabxananın əməkdaşları oxucuların sorğularına düzgün və dolğun cavab vermək üçün arayışlardan geniş istifadə edirlər. İşini öyrəndiyimiz MKS-lərdə mütəxəssislərə verilən arayışlar şifahi və yazılı şəkildə yerinə yetirilir.

Yuxarıda qeyd etdik ki, Abşeron rayon MKS-də mütəxəssislərin sorğularına verilən arayış tiplərindən biri mövzu arayışıdır. Göstərmək lazımdır ki, işini öyrəndiyimiz kitabxana sistemində hər gün onlarca mütəxəssis müxtəlif məzmunlu sorğularla kitabxanaya müraciət edirlər.

Kitabxana bu sorğuları ödəmək üçün müxtəlif bibliografik mənbələrdən, məlumat-bibliografiya fondundan, kataloq və kartotekalardan səmərəli şəkildə istifadə edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni təsərrüfat formalarının yaranması və inkişafı ilə əlaqədar olaraq kitabxanaya daxil olan kənd təsərrüfatı ilə bağlı mövzu sorğularının sayı ildən-ilə artır. Belə ki, 1999-cu ildə 37, 2000-ci ildə 41, 2001-ci ildə 40, 2002-ci ildə isə 58 yaxın mövzu arayışı verilmişdir (11).

Mütəxəssislərə məlumat işinin təşkilində əyani şəkildə məlumat verilməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqsədlə kitabxanada təşkil olunmuş mövzu kartotekaları, kitab sərgiləri, baxışlar və s. əyani məlumat vasitələrindəndir. Kitabxanada vaxtaşırı təşkil olunan yeni ədəbiyyata baxış müxtəlif bilik sahələri üzrə qruplaşdırılan yeni ədəbiyyatla oxucuları əyani şəkildə tanış edir. Mütəxəssis oxucular belə baxışlara gələrək, onları maraqlandıran mövzular üzrə yeni ədəbiyyatı sistemli qaydada izləmək imkanı qazanır. Abşeron rayon MKS-də yeni ədəbiyyata baxış əvvəllər ildə iki-üç dəfə keçirilirdisə, bazar iqtisadiyyatına keçdikdən sonra bu iş ildə bir dəfə ancaq keçirilir. Baxışa müxtəlif sahələrdə çalışan mütəxəssislər dəvət olunurlar.

MKS-nin oxucuları içərisində fermer mütəxəssislərin xüsusi çəkisi diqqəti daha çox cəlb edir. MKS-nin fermer mütəxəssislərə kitabxana xidmətinin səviyyəsi və müvafiq dövrlərdə ədəbiyyat verilişinin miqdarı aşağıdakı cədvəldə özünü parlaq şəkildə büruzə verir.

№	İllər	1999	2000	2001	2002
1.	MKS üzrə ümumi kitab ver.	276.91	293.20	271.56	294.40
2.	K/təsərrüfatına dair kitab ver.	8.96	11.69	11.36	14.44
3.	Oxucuların sayı	14.6	15.8	16.95	16.72

Cədvəl Abşeron rayon MKS-in 1999-2002-ci illər üzrə illik hesabatları əsasında tərtib edilmişdir.

Cədvəldən görüldüyü kimi əvvəlki illərə nisbətən 2002-ci ildə kənd təsərrüfatı üzrə kitab verilişi xeyli artmışdır. Bu isə mütəxəssis

oxucuların kitabxanaya oxucu sorğularının çox olması və kitabxanaya kənd təsərrüfatı üzrə yeni ədəbiyyatın daxil olması ilə bağlıdır.

MKS-nin məlumat fəaliyyəti praktiki təkmilləşdirmələr tələb edir. MKS şəraitində məlumat xidmətinin yüksəldilməsi, onların işinə mütəxəssislərin kompleks məlumatlanması sisteminin tətbiq edilməsi vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Kənd təsərrüfatına aid ədəbiyyatın təbliğində Abşeron rayon mərkəzi kitabxanasında və onun filiallarında ən çox sərəgilərdən istifadə olunur. Bu kitabxanada 1999-2002-ci illər arasında 10-a yaxın sərqi təşkil edilmişdir.

Abşeron rayon mərkəzi kitabxanasında və onun filiallarında hər bir sərqi təşkil olunduqda kitabdan əlavə kənd təsərrüfatına aid dövri nəşrlər, ixtiraçı və səmərələşdiricilər üçün mövzular, kənd təsərrüfatına dair bibliografik göstəricilər də verilir.

Nəticə olaraq demək lazımdır ki, müasir mərhələdə kəndli (fermer) təsərrüfatında kitabxana xidmətinin səmərəli təşkili günün aktual tələblərindən biridir. Respublikamızda kəndli (fermer) təsərrüfatlarının yaradılmasından az vaxt keçməsinə baxmayaraq, bu sahədə kitabxanalar müəyyən təcrübə əldə etmişlər.

Abşeron rayon MKS kəndli fermer təsərrüfatlarında çalışan mütəxəssislər, işçilər, eləcə də, kənd təsərrüfatı sahəsində təhsil alan tələbələr, yüzlərlə həvəskar, gülçü, bağçı, tərəvəzçilər və başqaları kitabxana- bibliografiya xidmətində müəyyən nailiyyətlər qazanmış və qabaqcıl iş təcrübəsi əldə etmişdir.

1999-2002-ci illərdə Abşeron rayon MKS-də kənd təsərrüfatı və bunlarla əlaqədar digər işçilərə kitabxana xidmətində mövcud işin bütün forma və üsullarından istifadə etmişdir. Bu sahədə aparılan işlər kənd təsərrüfatı ilə əlaqədar olan işçilərin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsinə, siyasi mədəniyyətinin inkişafına və eləcə də onların ümumi dünyagörüşünün genişlənməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

Rayon MKS-də aqro-sənaye problemi ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində oxucular arasında kənd təsərrüfatı ədəbiyyatına maraq artmışdır. Bununla yanaşı, Abşeron rayon MKS-nin fəaliyyətində mütəxəssis oxuculara kitabxana xidməti sahəsində bir sıra nöqsanlar da özünü göstərməkdədir. Buna görə də mütəxəssis oxuculara kitabxana xidmətini daha da yaxşılaşdırmaq və təkmilləşdirmək üçün aşağıdakı tövsiyələrin verilməsi və yerinə yetirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

1. MKS-nin vahid kitab fondunda kənd təsərrüfatına aid ədəbiyyat azlıq təşkil edir, hətta ildən-ildə azalır. Respublika kitabxana kollektoru öz fəaliyyətində bu istiqamətdə hələ də dönüş yaratmamışdır.

Bundan əlavə kənd təsərrüfatı problemlərinə dair nəşr edilən kitabların nüsxələri az olduğundan həmin nəşrlərdən istənilən nüsxədə almaq mümkün olmur.

2. MKS-də kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının təbliği və aqro-sənaye birlikləri mütəxəssislərinə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətinin təşkilinə dair metodik vəsaitlər yox dərəcəsinədir.

3. Kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinə və işçilərinə kitabxana xidmətinin daha operativ həyata keçirmək və təkmilləşdirmək üçün mərkəzi kitabxanada kənd təsərrüfatı ədəbiyyatı üzrə ayrıca «Abonement» şöbəsinin açılması daha məqsədəuyğun olardı.

Bütün bu nöqsanlara baxmayaraq, Abşeron rayon MKS-nin mütəxəssislərə, o cümlədən kəndli (fermer) təsərrüfatı mütəxəssislərinə kitabxana xidməti sahəsindəki fəaliyyətini uğurlu saymaq olar.

ƏDƏBİYYAT

1. «Azərbaycan kitabxanaçılıq cəmiyyəti»nin nizamnaməsi: layihə// Mədəni-maarif işi.-1990.-№3.-s.30

2. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və sosial coğrafiyası. Dərslük.-B.: «Maarif», 2000.-s.92.

3. Библиография: Общий курс.-М., 1981.-513 с

4. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsinin bəzi yekunları və təkmilləşdirilməsi məsələləri.-Bax: Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi məsələləri. Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi.-B., 1986.-S.9

5. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş. Dərslük. III hissə.-B.: BDU-nun Nəşriyyatı, 2003.-313 s.

6. İsmayılov X., Baxşəliyev Z. Respublikada kitabxana işi yeniləşəcəkmi? //Həyat.-1991.-21 dekabr.

7. Ким М. Информационная работа массовой библиотеки в современных условиях.-В кн. В помощь массовым библиотекам.-М., 1979.-С.37.

8. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu// Azərbaycan.- 1999.-14 mart.

9. Козотков Д.И. Некоторые проблемы информационно-библиографического обслуживания специалистов в условиях ЦБС.-Сов. Библиог.- 1975.-№ 2.-С.3-11.

10. Rayon statistika idarəsinin 2003-cü il məlumatı.

11. Abşeron rayon MKS-nin 1999-2002-ci il hesabatları.

Акиф Джафаров

**ОРГАНИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕЧНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ
СЕЛЬСКО-ХОЗЯЙСТВЕННОГО СПЕЦИАЛИСТОВ И ВОП-
РОСЫ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦБС**

РЕЗЮМЕ

В статье освещен многогранный опыт библиотеки сельских район Абишерона по организации и совершенствования обслуживания читателей в условиях централизации. Особое внимание удалено обобщению передового опыта пропаганды литературы и внедрению прогрессивных форм обслуживания читателей в специализированных библиотечных системах.

В статье проводятся ряд рекомендации направленных на улучшения и совершенствование организационных форм обслуживания читателей сельских районах республики с учетом особенностей и преимуществ централизованных библиотечных систем.

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ OXUCULARA KİTABXANA XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ

(Azərbaycan Texniki Universiteti Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında)

Cəmiyyətin tərəqqisinin vacib amilləri olan elmin, mədəniyyətin, xalqın intellektual potensialının formalaşması təhsil sistemi ilə təmin edilir. Məhz buna görə də, XX əsrin sonunda öz müstəqilliyini yenidən bərpa edən Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş ilk mühüm milli qanunlardan biri Təhsil Qanunu olmuşdur (1). 1992-ci ildə qəbul olunmuş bu Qanunda deyildiyi kimi, təhsil cəmiyyətdə və dövlətin inkişafının əsasında durmaqla strateji əhəmiyyətə malik olan və üstün inkişaf etdirilən fəaliyyət sahəsidir. Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi milli zəminə, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır, demokratik xarakter daşıyır (1).

Bu Qanun respublikanın ictimai-siyasi həyatında son 10-15 ildə baş verən dəyişikliklərin fonunda bir sıra prinsiplial məsələləri əhatə edə bilmədiyi üçün onun yenisi ilə əvəz olunması istiqamətində müvafiq orqanlar tərəfindən intensiv iş aparılır.

Şübhəsiz ki, cəmiyyətdə təhsil sisteminin qarşısında qoyulan strateji əhəmiyyətli mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi işində onun ayrılmaz hissəsi olan kitabxanaların da üzərinə məsul vəzifələr düşür.

Hazırda qüvvədə olan Təhsil Qanununun «Təhsil müəssisələrinin elmi, metodiki və informasiya təminatı» adlanan 39-cu maddəsində qeyd edilir ki, ali məktəblər, elmi-tədqiqat institutları, pedaqogika və psixologiya sahəsində araşdırmalar aparan elmi-tədqiqat kollektivləri, ixtisaslaşdırma institutları, kitabxanalar, informasiya orqanları və başqa elmi-metodiki müəssisələr, müvafiq təhsil orqanları, təşkilatları və kollektivləri ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində təhsilin elmi-metodiki və informasiya təminatını həyata keçirirlər» (1).

Ölkə əhalisinin, o cümlədən təhsil sistemində çalışan və təhsil alan oxucuların hüquqları və vəzifələri, kitabxana xidmətinin təşkili məsələləri «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda təsbit olunmuşdur. Qanunun 20-ci maddəsində deyilir: «Kitabxanaçılar çap əsərlərindən və digər informasiya daşıyıcılarından səmərəli istifadə etmək məqsədi ilə kompleks kitabxana, biblioqrafiya və informasiya

xidmətləri göstərir. Bu xidmətlər abonentləri ədəbiyyat və informasiya ilə təmin etmək, informasiya daşıyıcılarının seçilməsində kömək göstərmək məqsədi daşıyır (2).

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 133 sayılı 08.02.2000-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuş «Ali məktəb kitabxanalarının Əsasnaməsi»ndə deyilir: «Tələbə, aspirant, bakalavr, magistr, doktorant, elmi işçi, professor, müəllim, mühəndis-texniki heyətə və ali məktəbin digər kateqoriyadan olan oxucularının informasiya tələbatına və sorğusuna uyğun şəkildə kitabxana, məlumat-biblioqrafiya xidməti göstərmək» kitabxananın vəzifələrinə daxildir (4).

Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A.Xələfov və dosent K.Aslan birgə yazdıqları «Dövlət qayğısına möhtacdır» adlı məqalələrində haqlı olaraq qeyd edirlər ki, «...Kitabxanalar təkcə çoxəsrlik mədəni sərvətlərin, o cümlədən milli mədəniyyətin özülü deyil. Belə ki, kitabxanaların müəyyən tarixi dövr ərzində zərrə-zərrə toplayıb saxladığı və milyonların istifadəsinə verdiyi informasiya ehtiyatları həm də iqtisadiyyatın və siyasətin tərkib hissəsini təşkil edir. Bu da həqiqətdir ki, milli mədəniyyətimizin gələcəyi onun bugünkü inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir» (7).

Bütün bunların nəticəsi kimi qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikası cəmiyyət həyatının bütün sahələrində, o cümlədən kitabxana işi sahəsində köklü islahatlar aparmaq, onu inkişaf etdirmək, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin əsas katalizatoru, komponenti kimi görmək istəyir.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi ali məktəb kitabxanalarının Əsasnaməsində deyilir: «Kitabxana ali məktəbin aparıcı struktur bölmələrindən biri olub, təlim-tərbiyə və elmi-tədqiqat prosesini, tədris, elmi, metodiki ədəbiyyatla və informasiya materialları ilə təmin edən və bilikləri təbliğ edən mənəvi və intellektual əlaqələrin yayılması mərkəzidir» (4).

Onun əsas vəzifələrindən biri oxucuların informasiya tələbatına uyğun kitabxana fondunu formalaşdırmaq, ənənəvi çap məhsulu ilə yanaşı yeni informasiya texnologiyasına keçmək, məlumat-biblioqrafiya aparatını yaratmaq və təkmilləşdirməkdir. Kitabxana işlərində müasir texniki vasitələrdən istifadə etməklə məlumat-biblioqrafiya və informasiya proseslərini avtomatlaşdırmaq və kompüterləşdirməklə kitabxana xidmətinin formalarını daha da genişləndirməkdir.

Kitabxananın vəzifələrinə daxil olan əsas məsələlərdən biri də tələbə-gənclərin vətənpərvərlik hisslərinin gücləndirilmək, elmi və siyasi dünyagörüşlərini inkişaf etdirmək, kitabxanaları humanistləşdirmək,

ümumbəşəri dəyərlərə istiqamətləndirmək, fondada olan elmi, mədəni, mənəvi, zəngin irsi təbliğ etmək və açıqlamaq, tələbə oxucuların informasiya tələbatını və sorğularını tam və dolğun ödəməkdir.

50 ildən çoxdur ki, fəaliyyət göstərən Azərbaycan Texniki Universitetinin Elmi Kitabxanası mövcud imkanları daxilində cəmiyyətin, dövlətin və müvafiq idarələrin qarşısında qoyduğu vəzifələrə uyğun olaraq təkcə professor-müəllim heyətinə deyil, tələbə-gənclərə, aspirantlara və magistrələrə kitabxana xidmətinin bütün formalarından istifadə edərək, onlara hərtərəfli xidmət göstərir.

Öz işində «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu, Respublika Təhsil Nazirliyinin və mənsub olduğu Azərbaycan Texniki Universiteti rəhbərliyinin göstəriş və tövsiyələrini rəhbər tutan Elmi Kitabxana professor-müəllim heyətinin elmi işləri ilə və apardıqları tədris fənləri ilə bağlı ədəbiyyatın fonda alınması ilə yanaşı onun səmərəli istifadəsini də mövcud imkanlar daxilində təmin edir.

Kitabxananın 6 oxu zalı fəaliyyət göstərir və burada eyni zamanda 180 nəfərdən çox oxucu istifadə edə bilər. Oxu zallarından biri professor-müəllim heyəti üçün fəaliyyət göstərir. İkinci oxu zalı ümumi oxu zalı adlanır, burada professor-müəllim heyəti, tələbələr, aspirantlar və başqaları məşğul ola bilərlər. Bunlardan başqa, tələbələr üçün müstəqil oxu zalı, layihə işlərinin işlənməsi üçün oxu zalı və xarici tələbələr üçün ayrıca oxu zalı vardır.

Universitet elmi kitabxanasının tələbə yataqxanasında bir filial fəaliyyət göstərir (8).

Kitabxana tələbə, aspirant və magistrələrə ümumi oxu zalında, tələbələrin oxu zalında, texniki ədəbiyyat üzrə xidmət zalında, layihə işlərinin işlənməsi zalında və abonemətdə xidmət göstərir. Burada həm əyani, həm də qiyabi təhsil alan tələbələrə xidmət göstərilir.

Kitabxanada professor-müəllim heyətinə oxu zalından əlavə abonemətdə və kitabxanalararası abonemənt vasitəsi ilə xidmət işi də təşkil edilmişdir. Eyni zamanda, kitabxananın abonemənt vasitəsi ilə aldığı ixtisas jurnallarının, referativ jurnalların və respublika dövrü mətbuatının bir nüsxəsi oxu zalında oxucuların istifadəsinə verilir.

Ümumiyyətlə, Texniki Universitetin hər bir oxucusu öz tələbatına və sorğusuna uyğun ədəbiyyatın əsas hissəsini Elmi Kitabxanadan əldə edə bilər. Bunun nəticəsidir ki, professor-müəllim heyətinin hamısı Elmi Kitabxananın üzvüdür və onun fondundan istifadə edirlər.

1998-ci illə müqayisədə 2002-ci ildə Elmi Kitabxananın oxucularının sayı 7358 nəfərdən 8222 nəfərə çatmışdır. Bu oxucuların 1998-ci ildə 734 nəfəri professor-müəllim, 30 nəfəri aspirant, 75 nəfəri magistr və yerdə qalanları tələbələr və başqaları olmuşdur (8).

Artıq 2002-ci ildə müvafiq olaraq müəllimlərin sayı 815 nəfərə, aspirantların sayı 257 nəfərə, magistrlərin sayı 309 nəfərə çatmışdır (8).

Kitabxananın fəaliyyətini nəzərdən keçirərkən ziddiyyətli məqamlar da meydana çıxır. Belə ki, kitabxana fondu və oxucuların sayı dinamik inkişaf etdiyi halda bir sıra göstəricilər (oxunuş göstəricisi, kitab verilişi göstəricisi və kitabxanaya gəliş) müəyyən qədər azalmışdır.

Professor-müəllim heyəti ilə yanaşı, tələbələr, aspirant və magistrlər də əsasən elmi ədəbiyyatı və xarici ədəbiyyatı alıb istifadə edirlər. Lakin bu ədəbiyyatdan istifadə göstəriciləri xeyli aşağı düşmüşdür. Əgər 1998-ci ildə kitabxana fondundan verilən ümumi ədəbiyyatın 51200 nüsxəsi elmi ədəbiyyatın, 4060 nüsxəsi xarici ədəbiyyatın payına düşmüşdürsə, 2002-ci ildə müvafiq olaraq bu, 39785 nüsxə və 2070 nüsxəyə düşmüşdür.

Bu dövrdə kitabxana fondundan verilən ədəbiyyatı dillər üzrə müqayisə etdikdə rus dilində istifadə olunan ədəbiyyatın xüsusi çəkisi Azərbaycan dilində verilən ədəbiyyatın xüsusi çəkisi ilə müqayisədə daha çox azalmışdır. Kitabxana fonduna son illərdə daxil olan yeni ədəbiyyatın əsasən Azərbaycan dilində olduğunu nəzərə alsaq, bu, qanunauyğun bir haldır.

Lakin tədqiq olunan dövrdə fondun artması meyli ilə müqayisədə kitab verilişinin azalması, kitabxana fondunda oxucuların tələbat və sorğusuna uyğun gəlməyən xeyli miqdarda ədəbiyyatın olduğunu təsdiqləyir. Ona görə də kitabxana rəhbərliyinin öz aktuallığını itirmiş və fiziki cəhətdən köhnəlmiş ədəbiyyatın fondan çıxarılmasını təmin etməsi məqsədəuyğundur.

Kitabxanaya yeni daxil olan ədəbiyyatın və elmi jurnalların professor-müəllim heyəti üçün oxu zallarında daimi sərgiləri təşkil olunur. Bu da oxucuların kitabxanaya yeni daxil olan bütün ədəbiyyat haqqında vaxtında xəbər tutmasına və ondan istifadəsinə şərait yaradır.

1998-2002-ci illərdə, yəni 5 il ərzində kitabxanadan istifadə edən oxucuların əsas hissəsini əyani və qiyabi təhsil alan tələbə-gənclər təşkil etmişdir. Belə ki, 1998-ci ildə 7358 nəfər oxucudan 5075 nəfəri əyani təhsil alan tələbələr, 630 nəfəri qiyabi təhsil alan tələbələr, 30 nəfəri aspirantlar və 75 nəfəri magistrlər olmuşdur.

Həmin dövrdə verilmiş 448346 nüsxə ədəbiyyatın 39575 nüsxəsi dərsliklər, 1200 nüsxəsi bədii ədəbiyyat və başqa elm sahələrinə dair olmuşdur. Bu ədəbiyyatın 78345 nüsxəsi abonemətdə verilmiş, 366734 nüsxəsi isə oxu zallarında verilmişdir (8).

Göründüyü kimi, verilmiş ədəbiyyatın əsas hissəsi dərsliklər olmuş və bu ədəbiyyatın çox böyük hissəsi isə oxu zallarında istifadə edilmişdir.

Baxmayaraq ki, 2002-ci ildə ümumi ədəbiyyat verilişi xeyli azalmışdır, onun nəticəsi olaraq elmi ədəbiyyatın, dərsliklərin, xarici ədəbiyyatın verilişi də azalmışdır.

Lakin bu dövrdə bədii ədəbiyyatın oxunuşunun artdığı müşahidə olunur. Məlum olduğu kimi, bədii ədəbiyyat insanın estetik tərbiyəsində, bədii zövqünün inkişafında önəmli rol oynayır. Müasir dövrdə cəmiyyətin qarşısında duran vacib məsələlərdən biri gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsidir. Vətənpərvərlik tərbiyəsi məsələsi ideoloji işin, milli dövlətçiliyimizin mühüm bir sahəsi kimi həmişə diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Məlumdur ki, yadelli işğalçılara qarşı qəzəb və nifrət hissləri müharibə illərində daha aydın şəkildə meydana çıxır. Bu cəhətdən Azərbaycan Texniki Universiteti Elmi Kitabxanasının apardığı iş təqdirəlayiqdir. Kitabxanaçılar müntəzəm olaraq hər il 28 May - Azərbaycan Demokratik Respublikanın yaradılması gününə, 31 Mart - Azərbaycanlıların soyqırımı gününə, 20 Yanvar faciəsinə, 18 Oktyabr - Müstəqillik gününə, 12 Noyabr - Konstitusiya gününə, 18 Noyabr - Milli Dirçəliş gününə həsr edilmiş sərgilər və digər kütləvi tədbirlər təşkil edirlər.

Digər kütləvi tədbirlərlə əlaqələndirilən bu tədbirlər tələbə oxucuların vətənpərvərlik ruhunda inkişafına, siyasi dünyagörüşlərinin genişlənməsinə xidmət edir.

Kitabxanada oxucuların tələbatını ödəmək məqsədi ilə kitabxanalararası abonemənt xidmətindən də istifadə edilir. Lakin son illərdə ancaq respublika miqyasında həyata keçirilən bu xidmət forması xeyli zəifləmişdir. Təxminən hər il 20-30 kitab alınır, yaxud başqa istifadəçilərə verilir.

Elmi Kitabxananın işçiləri professor-müəllim heyətinə və tələbələrə kitabxana xidmətinin elmi əsaslarla və müasir forma və metodlarla həyata keçirilməsinə səy göstərirlər.

Kitabxanada 51 nəfər işçi çalışır ki, onlardan 34 nəfərinin ali təhsili, 17 nəfərinin orta ixtisas təhsili vardır. Ali təhsilli kitabxanaçılar 23 nəfərdir və onlar Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin yetirmələridir. Kitabxananın direktoru, Bakı Dövlət Universitetinin yetirməsi olan N.Xələfova kitabxana işini daha da yüksəklərə qaldırmaq məqsədi ilə kollektivdə işgüzar şərait yaratmış və kitabxananın bütün fəaliyyəti onun illik hesabatlarında tam əks etdirilmişdir.

Texniki Universitetin Elmi Kitabxanasında professor-müəllim heyətinə və tələbələrə xidmətin tədqiq edilərək öyrənilməsi göstərir ki, müasir dövrdə bu kitabxana öz oxucularının artan informasiya tələbatını və sorğularını ödəmək üçün müəyyən sənəd-informasiya ehtiyatlarına malik olsa da, görüləsi işlər az deyildir.

Təcrübə göstərir ki, kitabxanada oxuculara yeni informasiya texnologiyası əsasında (avtomatlaşdırılmış kitabxana-bibliografiya sistemlərinin yaradılması, kitabxanaların kompüterləşdirilməsi, surətçıxarma-çoxaltma texnikası, rabitə texnikası, elektron nəşrlər və s.) xidmətin təşkili hələlək lazımi səviyyədə deyildir.

Ona görə də, yaxşı olar ki, Texniki Universitet rəhbərliyi qarşısında «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunundan və Təhsil Nazirliyinin «Ali məktəb kitabxanaları haqqında Əsasnamə»dən irəli gələn kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və kitabxana fondlarının tədricən müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, elektron mübadilə sistemlərindən (İnternetdən və s.) istifadəyə keçilməsi məsələsi qaldırılsın.

- Kitabxana fondunun müntəzəm olaraq aktuallığını itirmiş, mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlmiş ədəbiyyatdan təmizlənməsi həyata keçirilsin.

- Kitabxana fondunda olan, lakin unudulmuş qiymətli ədəbiyyatın sərgiləri təşkil edilsin.

- Ədəbiyyat təbliğində müasir texnikadan və əvadanlıqlardan istifadə olunması məqsəduyğun hesab edilsin.

Şübhəsiz ki, bu tövsiyələrin nəzərə alınması Elmi Kitabxanada işin daha da canlanmasına, oxuculara xidmət sisteminin təkmilləşdirilməsinə təsir edə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu // Azərbaycan. - 1992.-30 dekabr.

2. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal /B., 1999.-№1.-S.3-16.

3. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Layihə) // Azərbaycan.-1999.-5 mart.

4. Ali məktəb kitabxanalarının Əsasnaməsi / Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 133 sayılı 08.02.2000-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuşdur.

5. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (3 hissədə).-H.1-2.-B., 2001.-400 s.

6. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (3 hissədə).-H.3.-B., 2003.-314 s.

7. Xələfov A., Aslan K. Dövlət qayğısına möhtacdır // Azərbaycan.- 1995.- 28 yanvar.

8. Azərbaycan Texniki Universiteti Elmi Kitabxanasının 1998-2002-ci illər hesabatları.

Замина Ибадова

ОРГАНИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕЧНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В ВУЗАХ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена деятельности научной библиотеки Азербайджанского Технического Университета. В статье рассмотрены вопросы организации и управления фондами вузовских библиотек, об их широкой пропаганде, об организации в этих библиотеках культурно-массовых мероприятий.

XX ƏSRİN I YARISINDA AZƏRBAYCANDA ELMI KİTABXANALARIN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI

Qədim tarixə malik Azərbaycanda zəngin kitabçılıq və kitabxana işi ənənələrinə baxmayaraq, ölkəmizdə elmi XX kitabxanaların bir şəbəkə kimi yaranması və formalaşması əsrin 19-40-cı illərinə təsadüf edir. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra ölkəmizdə elmi – tədqiqat müəssisələrinin təşkilinə diqqət daha da artırılmışdır. Azərbaycanda elmi kitabxanaların yaranması və inkişafı da məhz bu dövrə təsadüf edir.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda sovet hakimiyyətinə kimi bir sıra kitabxanalar yaradılmışdır ki, onlardan biri də, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası olmuşdur. Məlum olduğu kimi BDU və onun Elmi kitabxanası Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə yaradılmışdır. Artıq 1919-cu ilin sonu və 1920-ci ilin əvvəllərində Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası respublikanın təhsil ocaqları kitabxanaları üçün tədris metodiki mərkəz rolunu oynamağa başlamışdır. BDU-nun kitabxanası 1930- cu ilə kimi fəaliyyət göstərmiş və həmin ildə keçmiş SSRİ ali təhsil sistemində baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar BDU- nun fakültələri ayrı- ayrı institutlara çevrilmiş və nəticədə elmi kitabxana da həmin ali məktəblər arasında bölüşdürülmüşdür. Lakin 1933- 34-cü tədris ilində Bakı Dövlət Universitetinin yenidən bərpası ilə əlaqədar əsaslı kitabxana da bərpa edilmişdir. Qısa müddət ərzində universitet kitabxanası öz keçmiş fondunun müəyyən hissəsini geri qaytarmış və 1938-ci ildən kitabxana respublikamızda çap edilən nəşrlərin pullu məcburi nüsxələri almağa başlamışdır. Bütün bunların nəticəsi olaraq kitabxananın fondu xeyli artmış və 1938- ci ildə 64.909 nüsxə, 1940- cı ildə isə 204.613 nüsxə olmuşdur (1.s.82).Müharibə illərində BDU-nun əsaslı kitabxanası mövcud çətinliklərə baxmayaraq öz fondunu xeyli artırmış və 250.000 nüsxəyə çatdırmışdır.

XX əsrin 20- ci illərində respublikamızda fəaliyyətə başlayan elmi kitabxanalardan biri də Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının əsaslı kitabxanası olmuşdur. Gəncə şəhərində yerləşən kitabxana respublikamızda kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin hazırlanmasında mühüm rol oynamışdır. Kitabxana qısa müddət ərzində öz fondunu

xeyli artırmış və 1930- cu ildə 2.437 nüsxə kitab fonduna malik olmuşdur. 1941-ci ildə bu rəqəm 163.375 nüsxəyə çatmışdır. Göründüyü kimi kitabxananın fondu on il ərzində 60 dəfədən çox artmışdır. Kitabxananın fondu artdığı kimi kitab verlişi də xeyli artmışdı və 1933- cü ildə kitabxana oxuculara 7.712 kitab vermişdirsə, 1940- cı ildə isə 140.614 nüsxə kitab vermişdir.

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının kitabxanası da 1920- ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxana yarandığı gündən mühəndis-texniki işçilərin hazırlanmasında mühüm rol oynamış və bu məqsədlə kitab fondunu qısa müddət ərzində xeyli zənginləşdirmişdir. Belə ki, əgər 1920- ci ildə kitabxananın fondunda 500 kitab olmuşdursa, 1940- cı ildə bu rəqəm 112.000 nüsxə 1946- cı ildə isə 104.695 nüsxə olmuşdur. 30- cu illərdə kitabxana özünün kataloq və kartoteka sistemini də xeyli təkmilləşdirmiş, əlifba və sistemli kataloq tərtib etmiş, oxuculara kitabxana xidmətini yüksəltmişdir. Nəticədə 1946-cı ildə kitabxanada oxucuların sayı 4.140 nəfərə çatmışdır ki, onlara həmin ildə 177.306 nüsxə ədəbiyyat verilmişdir.

Azərbaycan Tibb Universitetinin əsaslı kitabxanası isə 1930- cu ildə BDU-nun elmi kitabxanasının bazası əsasında, 1.919 nüsxə ədəbiyyatla fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxana profilinə görə respublikamızda yeganə kitabxana olduğundan bütün tibb ixtisariyyətinə xidmət göstərmişdir. Bununla əlaqədar kitabxana fondunu qısa müddət ərzində xeyli zənginləşdirmiş və 1933- cü ildə 34.107 nüsxə kitab fonduna malik olmuşdur. Bu rəqəm 1940- cı ildə 100.000 nüsxəyə çatmışdır.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən elmi kitabxanalardan biri də 1923-cü ildə fəaliyyətə başlayan " Azərbaycan Tədqiq və Tətib Cəmiyyəti "nin kitabxanası olmuşdur. 1925-ci ildə Cəmiyyətin tərkibində biblioqrafiya bürosu yaradılmış, sonra bu büro kitabxana ilə birləşərək kitabxana- biblioqrafiya bürosuna çevrilmişdir. 1925-ci ilin axırında Cəmiyyətin tərkibində mərkəzi kitabxana təşkil edilmişdir. Kitabxana yaradılarkən fondunda cəmi 432 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur (1.s.83). Mərkəzi kitabxananın yaradılması Azərbaycanın öyrənilməsinə dair aparılan elmi- tədqiqat işləri üçün lazımi ədəbiyyatın toplanmasına və kitabxana- biblioqrafiya xidmətinin müxtəlif forma və metodlarının tətbiqinə başlamaq imkanı verdi. Kitabxana fəaliyyətinin genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq 1926- cı ildə burada oxu zalı və elmi- metodik kabinə təşkil olunmuşdur.

Azərbaycan Tədqiq və Tətib Cəmiyyətinin kitabxanası öz fəaliyyəti ilə Azərbaycanda elmin inkişafına çox böyük köməklik göstərmişdir. 1929- cu ildə bu kitabxananın əsasında Azərbaycan Dövlət Elmi- Tədqiqat İnstitutu yaradılmışdır. Bu illərdə elmi kitabxa-

nanın işinə dövlət nəzarəti Azərbaycan Xalq Maarif Kommissarlığı həyata keçirmişdir. Metodiki təminat məsələləri isə Dövlət kitabxanasına tapşırılmışdı. Qeyd edilməlidir ki, 30- cu illərin əvvəllərində respublikamızda 30 elmi müəssisə və 10- dan çox ali məktəb fəaliyyət göstərirdi ki, onların da hər birinin müvafiq kitabxanaları olmuşdur (2.s.26).

1932-ci ildə keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsinin yaradılması ilə əlaqədar kitabxana işində də mühüm dəyişikliklər baş vermiş və 1933- cü ildə EA Azərbaycan bölməsinin Mərkəzi Kitabxanası elmi kitabxana statusu almışdır. Bu ildə kitabxananın fondunda 50.000 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur (2.s.36). 1935- ci ildən keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsinin SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialına çevrilməsi ilə əlaqədar respublikamızda elmi-tədqiqat işləri xeyli artmış və bununla bağlı olaraq akademiyanın elmi-tədqiqat institutlarında ixtisaslaşdırılmış kitabxanalar yaradılmışdır. Buna misal olaraq həmin illərdə Tarix, Etnoqrafiya, Ədəbiyyat, Kimya və b. institutların kitabxanalarını göstərmək olar.

1940-cı ildə Azərbaycanda 60 elmi müəssisə olmuşdur ki, onların da hər birində ixtisaslaşmış kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. Bütün bu sistemi idarə etmək məqsədi ilə 1940-cı ildə Mərkəzi Kitabxanada məsləhətçi orqan kimi kitabxana şurası təşkil olunmuş və tezliklə şuranın "Əsasnamə"si qəbul edilmişdir (3.s.42).

Müharibə illərində kitabxananın fəaliyyəti qismən zəifləsə də, müharibədən sonrakı illərdə EA kitabxana quruculuğunda mühüm işlər görülmüşdür. Bu isə 1945- ci ildən Azərbaycan EA təşkil edilməsi ilə bağlı olmuşdur. Bu ildə Azərbaycan EA kitabxana şəbəkəsi özündə Mərkəzi Kitabxana ilə yanaşı 16 elmi tədqiqat, 3 muzey və 4 baza kitabxanasını birləşdirirdi (4.s.14). EA-nın təşkil edildiyi ilk illərdə Mərkəzi Kitabxananın maddi- texniki bazası xeyli möhkəmləndirilmiş, fondun yeni kitablarla komplektləşdirilməsi üçün təxirəsalınmaz işlər görülmüşdür. Nəticədə 1947- ci ildə Mərkəzi Kitabxananın fondu 166675 nüsxə, 1949-cu ildə 205096 nüsxə olmuşdur.

Bütün bunlar göstərir ki, XX əsrin birinci yarısında respublikamızda bir çox elmi kitabxanalar yaradılmış və ölkəmizdə elmi ədəbiyyatı mühafizə və təbliğ edən əsas mərkəzlərə çevrilmişlər. Bu illərdə elmi kitabxanaların qarşısında duran əsas vəzifə isə fondun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması olmuşdur. Buna görə də elmi kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi birinci dərəcəli vəzifə olaraq qalırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi.* - B.: Azərnaşr, 1974.-243 s.
2. *Azərbaycan SSR EA- nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası: Bələdçi.* B.: Elm, 1990.- 146 s.
3. *Azərbaycan SSR EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası əməkdaşlarının çap işləri, 1924-1985: Bibliografik göstərici.* - B.: Azərbaycan SSR EA MEK, 1987.- 102 s.
4. *Azərbaycan EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının hesabatı.* - 1965.- 94 s.

Гюльнар Ибрагимова

СОЗДАНИЕ И РАЗВИТИЕ НАУЧНЫЕ БИБЛИОТЕКАХ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В ПЕРВОМ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В статье было оглашено создание и формирование в первом половине XX века научные библиотеки Азербайджанской республике. А также, было показано создание и формирование фондов научных библиотеках.

RESPUBLİKA ELMİ PEDAQOJİ KİTABXANASINDA OXUCULARA XİDMƏTİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası 1983-cü ildə yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası üzrə elmi-pedaqoji ədəbiyyatın milli kitabxalayıcısı, Təhsil Nazirliyinin çoxsaylı məktəb kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzi funksiyasını yerinə yetirən, təhsil ocaqlarında çalışan və ya təhsil alan yüz minlərlə oxucunun kitabxanalara olan ehtiyacalarını vahid istiqamətə yönəldən və ədəbiyyatla təmin edən Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası son 20 il ərzində öz üzərinə düşən işi müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası ilk öncə Yasamal rayon 161 №-li məktəbin bazası əsasında fəaliyyətə başlamış, sonra isə Respublika Mərkəzi Müəllimlər İnstitutunda məskunlaşmışdır. 1985-ci ildə kitabxana bu binada 1,5 min kvadrat metrlik bir sahədə özünün bütün strukturlarını tam şəkildə qurmağa müvəffəq olmuşdur. Hazırda kitabxanada aşağıdakı şöbələr fəaliyyət göstərir: oxuculara xidmət şöbəsi; kitabışləmə, kataloqlaşdırma və kitab mübadiləsi şöbəsi; elmi informasiya və biblioqrafiya şöbəsi; elmi-metodik şöbə. Bu şöbələrin hər biri öz işlərini elmi prinsiplər əsasında qurmağa nail olmuşdur.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) elmi sahəvi kitabxanadır. Respublikada təhsil işçilərinə, təhsil sistemində fəaliyyət göstərən müəssisələrə məlumat-biblioqrafiya xidmətini həyata keçirən elmi metodik və əlaqələndirmə mərkəzidir. REPK vahid elmi-pedaqoji məlumat sistemində daxildir. Respublikada elmi-pedaqoji ədəbiyyatın əsas kitabxalayıcısıdır. Qeyd edilməlidir ki, qəbul edilmiş bir sıra rəsmi sənədlər və elmi axtarışlar kitabxananın fəaliyyətini xeyli genişləndirmişdir. Bu isə kitabxananın ayrı-ayrı illərdə bir sıra nailiyyətlərinin əldə edilməsinə səbəb olmuşdur. Bu, ən çox fondun komplektləşdirilməsində və oxucuların kitabxanaya cəlb edilməsində özünü göstərmişdir. Belə ki, kitabxana 1983-cü ildə təşkil edilərkən onun fondunda cəmi 5.449 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. Kitabxananın maddi texniki bazası mövcud tələblərə cavab vermədiyindən 1983-1985-ci illərdə oxuculara xidmət göstərilməmişdir. Görülən tədbirlər nəticəsində kitabxana qısa müddət ərzində xeyli uğurlar əldə etmişdir. Əgər 1986-cı ildə kitabxananın fondunda 11.469 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1986-cı ildə bu rəqəm 518.132

nüsxə olmuşdur (1. s. 30). On il ərzində yarımmilyondan çox elmi-pedaqoji ədəbiyyatın əldə edilməsi, onların kitabxana qaydası ilə işlənməsi və mühafizəsi kitabxana kollektivinin uğurları kimi qiymətləndirilməlidir. Qeyd edilməlidir ki, kitabxana əməkdaşları son 10 ildə fondu yenidən nəzərdən keçirmiş və yararsız, öz əhəmiyyətini itirmiş yüz minlərlə kitab fondan çıxarılmışdır. Nəticədə kitabxananın fondu kəskin şəkildə azalaraq 150.000 nüsxəyə enmişdir. Kitabxananın əməkdaşları bu məqsədlə «siyasi aktuallığını itirmiş və məzmunca köhnəlmiş nəşr və materialların kitabxana və məlumat informasiya fondlarından çıxarılması haqqında» (2) təlimat hazırlayaraq çap etmişlər. Mövcud təlimatda kitabxana fondlarından aktuallığını, tarixi dəyərini itirmiş tədris-metodik, həmçinin ictimai-siyasi nəşrlərin çıxarılması haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Hazırda Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası 15.500 nəfər oxucuya xidmət göstərir. Onların 3.000 nəfəri abonoment, 11.700 nəfəri oxu zalı, 800 nəfəri isə kitabxanalararası abonomentin oxucularıdır. Kitabxanada kitab verilişi 28.000 - dir.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının çoxsahəli fəaliyyətinin mühüm qollarından biri Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin məktəb kitabxanalarında elmi-metodik təminatının təşkilidir. Məlum olduğu kimi bu çox çətin və ağır işdir. Buna baxmayaraq kitabxananın elmi-metodik şöbəsi yarandığı gündən bu məsuliyyəti hiss etmiş və kitabxana işinin müxtəlif sahələrinə dair onlarla metodiki vəsaitlər çap edərək yerlərə göndərmişdir. Kitabxanada son illərdə tərtib edilmiş «İkirəqəmli cədvəl», «Kitabxana işinə dair normativ aktlar», «Məktəblərdə kitabxanaların texniki təşkilinə aid normativlər», «Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin öyrənilməsinə dair», «Məktəbin kitabxanası» və b. vəsaitləri göstərmək olar.

REPK-də metodiki təminatın mühüm formalarından biri olan seminar və konfranslardan da məharətlə istifadə edilir. Məlum olduğu kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 avqust 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı proqramına (2005-2007-ci illər) uyğun olaraq ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanalarında yeni elektron informasiya texnologiyalarının təbliğinin əhəmiyyəti, kitabxana fondunun kataloqda əksi və oxuculara müasir informasiya texnologiyaları əsasında kitabxana xidmətinin təşkili məqsəduyğun hesab edilmişdir. Hazırda kitabxanada bu məqsədlə müxtəlif hazırlıq işləri aparılır.

2005-ci ildə REPK-də ilk dəfə olaraq məktəb kitabxanalarının Məlumat Bazası yaradılmışdır. Məlumat Bazasından respublika üzrə

məktəb kitabxanaları haqqında lazımi informasiya almaq olar. Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi sistemində bütün tipdən olan 4.541 ümumtəhsil məktəbi fəaliyyət göstərir. Bu məktəblərdə bir milyondan çox şagird təhsil alır. Respublika ümumtəhsil məktəblərində 2.852 kitabxanaçı çalışır. Onlardan 459-u ali ixtisas təhsilli, 213-ü ali pedaqoji, 743-ü orta ixtisas təhsilli, 1.223-ü orta qeyri-ixtisas təhsilli, 214-ü isə orta təhsillidir. Respublikanın 169 ümumtəhsil məktəblərində kitabxana yoxdur. Bütün bu və digər məlumatlar Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının Məlumat Bazasında öz geniş əksini tapmışdır. Hazırda Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası Təhsil Nazirliyinin göstərişi ilə yerləşdiyi Müəllimlər İnstitutunun başqa binasına köçür. Bununla əlaqədar olaraq oxuculara xidmətdə və fondun yerləşdirilməsində müəyyən çətinliklər yaranmışdır. Ancaq inanırıq ki, kitabxananın kollektivi mövcud çətinliyi qısa müddətdə aradan qaldıracaq və oxuculara kitabxana xidmətini günün tələbləri səviyyəsinə qaldıracaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Zəngibasarlı M. və b. *Azərbaycan Respublikası Elmi Pedaqoji Kitabxanası*. -B., 1997.-89 s.
2. *Siyasi aktuallığını itirmiş və məzmunca köhnəlmiş nəşr və materialların kitabxana və məlumat-informasiya fondlarından çıxarılması haqqında/Tərtib edən Abdinzadə F.*-B., 1992.-12 s.
3. *İsmayılov X.İ. Kitabxana işinin idarə edilməsinin metodiki və təşkilati məsələləri*. -B., 1995.-96 s.
4. *Respublika Elmi Pedaqoji kitabxanasının 1983-2005-ci il hesabatları*.

Гюльнар Халилова

НЫНЕШНОЕ СОСТОЯНИЕ ОБСЛУЖИВАНИЯ ЧИТАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ

В статье говорится о нынешнем состоянии обслуживания читателей в Республиканской Научно-Педагогической библиотеки.

F.B.KÖÇƏRLİ ADINA AZƏRBAYCAN RESPUBLİ- KA UŞAQ KİTABXANASI MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ

Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidməti sistemində uşaq kitabxanaları xüsusi yer tutur. Bu kitabxanalar təlim-tərbiyə və təhsil müəssisələri kimi yeniyetmələrin mütaliə mədəniyyətinin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayırlar.

Hələ keçən əsrin 20-ci illərindən başlayaraq respublikamızda kitabxanaların qarşısında uşaqlara xidmət, onları kitabxana oxucuları sırasına cəlb etmək mühüm vəzifə kimi meydana çıxmış, müstəqil uşaq kitabxanaları şəbəkəsinin yaradılmasına başlanmışdır. 60-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda artıq 1 milyon nüsxədən artıq kitab fonduna malik 71 müstəqil uşaq kitabxanası var idi ki, bunlar da 110 min yeniyetməyə xidmət edirdi. Bundan əlavə uşaq oxucularına 200-ə qədər kütləvi kitabxanaların uşaq şöbələrində xidmət göstərilirdi.

1965-ci ildə Azərbaycanda F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının təşkil edilməsi uşaqlara kitabxana-bibliografika xidmətinin təkmilləşməsi və daha da inkişaf etdirilməsi işində yeni mərhələnin başlanması oldu. Bu dövrdə Respublika Uşaq Kitabxanası ölkəmizin uşaq ədəbiyyatının dövlət kitabsaxlayıcısı, uşaqlara kitabxana xidmətinin informasiya və elmi-metodik mərkəzi kimi formalaşmağa başladı. Kitabxana tez bir müddət ərzində ölkə miqyasında uşaqların təhsil və tərbiyəsində, uşaq mütaliəsinin təşkilində, digər uşaq kitabxanalarının işinin əlaqələndirilməsində, onların metodik təminatında meydana çıxan problemlərin həllində uğurlu fəaliyyət göstərərək Azərbaycanda bu sahədə aparılan kitabxana-informasiya müəssisələrinə çevrildi. 70-80-ci illərdə kitabxananın həyata keçirdiyi metodik tədbirlər: metodik işləmələr, ezamiyyələr, konfrans, müşavirə və seminarlar, iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, müxtəlif uşaq oxucu qrupları üçün tərtib edilən bibliografik vəsaitlər respublikamızda uşaq kitabxanalarının fəaliyyətinin təkmilləşməsində olduqca əhəmiyyətli rol oynadı.

Bu dövrdə Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi prosesində Respublika Uşaq Kitabxanasının iştirakı rayon və şəhər MKS-lərində Mərkəzi Uşaq Kitabxanalarının rolu və yerinin hüquqi baxımdan müəyyənləşdirilməsində, onların iş üsullarının mərkəzləşmə prinsiplərinə uyğunlaşmasında uşaq oxucularına kitabxa-

na-informasiya xidmətinin yeni keyfiyyətinin meydana gəlməsinə səbəb oldu.

1990-cı illərdə Respublikamızda müharibə şəraitinin yaranması ciddi-siyasi və iqtisadi sarsıntılar uşaq kitabxanalarının və ilk növbədə Respublika Uşaq Kitabxanasının fəaliyyətində durğunluq meyllərinin yaranmasına səbəb olsa da kitabxana tez bir müddətdə bu çətinlikləri əsasən aradan qaldıraraq öz fəaliyyətini səmərəli şəkildə yenidən bərpa etməyə nail oldu.

1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıtması sosial-iqtisadi, mədəni-mənəvi həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi, kitabxana işində də, o cümlədən F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının da fəaliyyətində yeni, inkişaf mərhələsinin başlanğıcı oldu.

Keçid dövrünün çətinliklərinə baxmayaraq Respublika Uşaq Kitabxanasının davamlı olaraq maliyyələşdirilməsi nəticədə kitabxananın fondunun yenidən inkişafı, oxuculara xidmətin təkmilləşməsi, metodik fəaliyyətin genişlənməsi yeniyetmələrin kitabxana xidmətində mütərəqqi meyllərin tədricən formalaşmasına səbəb oldu.

Müstəqillik illərində Mədəniyyət Nazirliyinin respublika əhəmiyyətli sahəvi kitabxanası F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası uşaqlara kitabxana xidmətini müstəqilliyin qarşıya qoyduğu vəzifələrə uyğun daha da təkmilləşdirilmiş, yeni iş forma və üsullardan istifadə edərək xidmət işinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa müvəffəq olmuşdur.

Xalqımızın gələcəyi olan uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində böyük təcrübəsi və xidmətləri olan F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası da 90-cı illərin əvvəllərində bir çox çətinliklərlə üzlənmişdi. Bu çətinliklər hər şeydən əvvəl kitabxananın maliyyələşdirilməsində və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsində özünü göstərirdi. Kitabxananın binasını və ştat vahidlərini saxlamaq işində böyük çətinliklər ortaya çıxmışdı. Kitabxana öz binasından məhrum olmaq təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Gözü düşən bəzi işbazlar kitabxananın binasını almaq üçün ciddi-cəhd göstərsələr də respublikamızda ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsindən yaranmış ab-hava bu işin qarşısını aldı. Həmçinin Mədəniyyət Nazirliyi kitabxananın ştat vahidlərini saxlamağa müvəffəq oldu.

Hazırda kitabxanada 82 işçi vardır ki, bu da çox yüksək göstəricidir. Görülən tədbirlər kitabxananın kollektivinə öz gələcək işlərini müvəffəqiyyətlə davam etdirməyə imkan yaratdı. 1995-ci ildən başlayaraq kitabxananın maliyyələşdirilməsində dönüş əmələ gəldi. Kitabxanaya ayrılan vəsait ilbəil artırılmağa başladı. Artıq 90-cı illərin axırında

kitabxananın büdcəsi 83 milyon 141 manata çatdı. kitabxana fəaliyyətə başlayandan sonra onun binası əsaslı təmir edilməmişdi. Son zamanlarda kitabxananın binası müasir standartlara müvafiq əsaslı təmir edilmiş, yeni avadanlıqlarla təchiz edilmişdir. Ümumiyyətlə, təmir və avadanlıq üçün 10 milyon manat vəsait xərclənmişdir.

Böyük çətinliklə də olsa kitabxana son on ildə kitab fondunun komplektləşdirilməsi sahəsində mühüm göstəricilərə nail ola bilmişdir. Kitabxana fondu azalmamış, əksinə, yeni kitablarla zənginləşmişdir.

Hazırda kitabxana fondunda 300 min nüsxəyə yaxın kitab vardır. On il müddətində kitabxanaya 13844 nüsxə yeni kitab daxil edilmişdir.

Oxucuya xidmət işinin təşkilində kitabxananın fəaliyyətində böyük keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermiş, kitab fondunun dövriyyəsi xeyli yüksəlmişdir. On ildə oxuculara 5 milyon nüsxə kitab verilmiş, bir oxucuya il ərzində verilən kitabların miqdarı yüksələrək 3 nüsxəyə çatmışdır. Oxucuların sayı da ilbəil artmışdır.

Müstəqillik illərində uşaqlara kitabxana-informasiya xidmətini daha da yaxşılaşdırmağı, yaşadığımız informasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab verməyi qarşısına məqsəd qoyan Respublika Uşaq Kitabxanasının kollektiv kitabxana işinin informasiyalaşdırılması və kitabxananın informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi sahəsində xeyli uğurlar qazanmağa müvəffəq olmuşdur. Hər şeydən əvvəl kitabxanaya xeyli miqdarda kompüter, elektron məlumat vasitələri, texniki avadanlıq alınmış və bu vasitələrin kitabxana işinə tətbiq edilməsi kitabxana işini qismən də olsa kompüterləşdirir. Kitabxananın ən böyük nailiyyətlərindən biri uşaqların istifadəsi üçün kompüter zallarının açılması olmuşdur. 2002-ci ildən kitabxanada təşkil edilən «INTERNET sinif» və «Biləyən» Multi-Media zalında uşaqlar INTERNET-dən istifadə etməklə, istədikləri materialları əldə etməklə, CD disklərindən istifadə etməyi də mənimsəmişlər.

Müstəqillik illərində kitabxana müharibə şəraiti ilə əlaqədar olaraq uşaqların hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirmiş, bu mövzuda kitabların təbliği və bu mövzuda kütləvi işlərin təşkili ön plana çəkilmişdir. 10 il müddətində oxuculara hərbi vətənpərvərlik mövzusunda həsr edilmiş 51580 nüsxə kitab verilmiş və 12 mindən artıq kütləvi tədbir keçirilmişdir.

1990-2000-ci illərdə RUK-nın elmi metodik təminatı sahəsində apardığı əhəmiyyətli işini davam etdirmiş, dövrün tələblərinə uyğun yenilənən elmi-metodik tədbirlər həyata keçirmişdir. Uzun illərdən bəri uşaq kitabxanalarının işinin istiqamətləndirilməsində, oxuculara xidmət prosesinin təkmilləşdirilməsində, kitabxana işinin yeni forma və metodlarının meydana gəlib formalaşmasında mühüm elmi-praktik əhəmiyyətə

malik metodik təminat sistemini həyata keçirən kitabxana müasir şəraitlə əlaqədar öz işini yenidən qurmuş, zamanın tələbi olan demokratikləşmə prinsiplərindən geniş istifadə etmişdir. Kitabxananın apardığı metodik işlərin inzibati amillik metodlarından uzaqdaşmasına, daha çevik və tövsiyələr xarakterində olmasına üstünlük verilmişdir.

Beləliklə, respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının həyatında tamamilə yeni dövr başlanmış, kitabxananın maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmiş, kitabxananın binası əsaslı təmir edilmiş, kitabxana işi demokratikləşdirilmiş, oxuculara xidmət işi keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmışdır. Kitabxana xalqımızın gələcəyi olan uşaqların təmil-tərbiyəsində mühüm mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdir.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsi, onun dünya standartlarına uyğunlaşdırılması yaxın gələcəkdə burada yeniyetmələrə kitabxana-informasiya xidmətinin elmi əsaslar üzərində qurmaq, ilk növbədə onun tam kompüterləşməsi məqsədilə xüsusi proqram hazırlayıb həyata keçirilməsini tələb edir.

Kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, informasiya ehtiyatlarının sistemli şəkildə inkişafı, müasir informasiya texnologiyası ilə tam təmin edilməsi, kitabxana üçün yeni, müasir tələblərə cavab verən binanın tikilməsi vacib vəzifə kimi qarşıda durur.

Kitabxananın dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilməsinin ildən-ilə artırılması Respublika Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Respublika Uşaq Kitabxanasının yüksək ixtisaslı, müasir informasiya texnologiyasını dərindən mənimsəmiş, geniş siyasi mədəniyyətə, elmi biliklərə malik kadrlarla təmin edilməsi, yeniyetmələrə kitabxana-informasiya xidmətinin yüksəlməsində mühüm amil kimi qiymətləndirilir.

Bütün bunlar xalqımızın gələcəyi olan uşaqlara xidmət göstərməkdə mütərəqqi və tarixi əhəmiyyəti olan Respublika Uşaq Kitabxanasının fəaliyyətini yaxın gələcəkdə daha da təkmilləşdirmək üçün daha geniş imkanlar açar.

ƏDƏBİYYAT

1. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan respublikasının qanunu/Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-1999.-№1.-s.3-17*
2. *Xələfov A.A. Heylər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi.-B. Azərnaşr.-2006.312 s.*
3. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. Dərslik. III hissə.-B.2003.- 314 s.*
4. *F.B.Köçərli adına Respublika Dövlət Kitabxanasının 1995-2005-ci illərə dair hesabatları*

Исмаилова Хаяла

РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. Ф. КОЧАРЛИ В ГОДУ НЕ ЗАВИСИМОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется деятельность Республиканской Детской Библиотеки им. Ф.Б. Кочарли в году не зависимости Азербайджана, даны некоторые обобщения основных показателей библиотеки в 1995-2005-году. Статья содержит ряд рекомендаций по совершенствованию работы библиотеки с детьми в обозримом будущем.

Əsrəf XƏLƏFOV
Dosent

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİYARŞÜNASLIQ BİBLİOQRAFIYASININ METODİK PROBLEMLƏRİ

Cəmiyyətin informasişlandırılması ölkəşünaslıq biblioqrafiyasının əsas vəzifələrinin kompleks şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Ölkəşünaslıq biblioqrafiyasının intensiv inkişafı üçün onun nəzəri, metodiki və təşkilati problemlərinin həlli olduqca zəruridir (4, s.107).

Professor Z.Əliyevin «Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq» dərslində qeyd olunur ki, diyarşünaslıq və ölkəşünaslıq biblioqrafiyası anlayışlarının müəyyənləşdirilməsində məzmun-ərazi (yəni məzmun forma) əlaməti əsas götürülür. Birinci halda söhbət ölkə daxilində müəyyən yerlə (rayonla, şəhərlə, vilayətlə, coğrafi bölgə ilə və i.a), ikinci halda müəyyən ölkə ilə, dövlətlə əlaqədar məzmunla malik ədəbiyyatla biblioqrafik iş nəzərdə tutulur (3).

Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyası isə bir tərəfdən ədəbi biblioqrafiyanın özünəməxsus müstəqil sahəsi, digər tərəfdən diyarşünaslıq biblioqrafiyasının tərkib hissəsi hesab edilir. Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının ədəbi biblioqrafiyanın müstəqil yarım sistemi kimi ayrıca öyrənilməsi onun obyektinin spesifikasiyası ilə bağlıdır. Burada ilk növbədə bədii əsərlərin həmin diyarda nəşrinin, bu bədii əsərlər haqqında yerli ədəbiyyatşünaslıq və tənqidi materiallar, yerli xalq yaradıcılığını əks etdirən əsər aid edilir. Bunlar bilavasitə diyarın ədəbi həyatında fəal rol oynayır. Bütün materiallar «çap əsərlərinin və onların müəlliflərinin həmin diyarla əlaqəsi» adlı ümumi bir anlayışla birləşdirilir. Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının məzmununun nəzəri və təcrübi sahəsinin müəyyənləşdirilməsində hələ də yekdil, vahid elmi fikir yoxdur. Əksər hallarda «diyarşünaslıq biblioqrafiyası» anlayışı adı altında ancaq məzmunu ilə, diyarla bağlı olan bədii əsərlər, ədəbiyyatşünaslıq və tənqidi materiallar deyil, həm də o yerdə nəşr olunmasına görə və yerli nəşriyyatlar tərəfindən buraxılmasına görə də materialları əks etdirən biblioqrafik vəsaitlər daxil edilir.

Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyası da sosial məqsədinə görə (məqsəd və oxucu istiqamətinə görə) iki növə: elmi-köməkçi və tövsiyə biblioqrafiyasına bölünür.

Elmi işə kömək edən vəsaitlər mütəxəssis-diyarşünaslıq biblioqrafik informasiya tələbatının ödənilməsinə təsir etmək üçün yaradılır.

Ədəbiyyatşünaslara və mütəxəssislərə kömək edən vəsaitlərdə ədəbi tarixi xarakterli materiallar əsas yer tutur. Belə hallarda bilavasitə həmin yazıcının yaradıcılığına aid olan materiallar deyil, həmçinin dolayı adlandırılan mənbələrdə yazıçı haqqında məlumatı əhatə edən ədəbiyyat, diyarın ictimai və mədəni həyatı, yazıcının əməkdaşlıq etdiyi dövrü nəşrlər haqqında məlumatlarda geniş əhatə olunur. Bu materiallar isə tədqiqatçı üçün son dərəcə lazımlıdır. Ədəbi diyarşünaslığın tövsiyə biblioqrafiyası həmin diyarın həyatını əks etdirən ən yaxşı bədii əsərləri təbliğ edir. Bununla birlikdə oxucularda vətənpərvərlik hissinin tərbiyəsinə, vətənə məhəbbət hissinin aşılmasına təsir edir. Oxucunu həmişə doğma yerlə qəlbən və mənən bağlayır.

Bədii əsərlərin diyarşünaslıq göstəriciləri oxucuları diyarın ədəbi tarixi ilə də tanış edir, diyarın müasir ədəbi həyatının mənzərəsini yaradır, diyarın görkəmli adamları, yetirmələri və onların əsərləri haqqında biblioqrafik informasiya verir.

Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiya sistemi formal əlamətlərinə görə də aşağıdakı biblioqrafik vəsaitlərə bölünür:

1. Şəxsi göstəricilər və biobiblioqrafik lüğətlər.
2. Diyar haqqında bədii ədəbiyyatın mövzu göstəriciləri.

Belə biblioqrafik vəsaitlər görkəmli alimlərə, yazıçı və şairlərə həsr olunurlar. Vəsaitin məqsədi görkəmli xadimlərin diyarın ictimai, elmi və mədəni həyatında oynadığı rolu, onların həyat və fəaliyyətinə diyarın təsirini göstərməkdir.

Biblioqrafiyanın bütün metodik üsulları ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasında tətbiq olunur. Ancaq ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyanın özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri, üsulları onu müstəqil kompleks kimi ayrıca öyrənməyə, tədris etməyə, araşdırmağa haqq qazandırır.

Şəxsi göstəricilər. Hər hansı diyarın yazıcısına həsr edilmiş vəsaitdə ədəbi biblioqrafiyanın üsulları geniş tətbiq edilir. Demək lazımdır ki, onun müasir mərhələdə inkişafı mahiyyət etibarilə şəxsi biblioqrafik göstəricilərin miqdarca az yaradılması ilə bağlıdır.

Diyarşünaslıq göstəricilərində şəxsi göstəricilərin bir növü yazıcının tərcümeyi-halının (bioqrafiyasının), yaradıcılığının diyarla əlaqəsini açıb göstərən vəsaitlərdir. Bunlar ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyası üçün spesifikdir. Keçmiş SSRİ məkanında nəşr olunmuş «Yazıçı və bizim diyar» («A.Fadəyev və Kuban», «M.Qorki və doğma diyar», «Turgenev və Orlov diyarı») Belə vəsaitlər o yazıçıya həsr edilir ki, ona yerli yazıçı kimi baxmaq elmi cəhətdən mümkün deyildir. Amma yazıcının tərcümeyi-halı, yaradıcılığı bu diyarla bağlıdır. (Həmin diyara gəlməsi

ilə, diyarda az, müvəqqəti yaşaması ilə). Vəsaitin məqsədi ayrı-ayrı yazıçıların yaradıcılığında diyarın həyatının necə əks olunduğunu açıb göstərməsi ilə bağlıdır.

Buna uyğun olaraq göstəricinin məqsəd və oxucu istiqamətinə əsaslanaraq onların tərtibinin metodiki məsələləri həll edilir. Bütövlükdə bu qəbildən olan göstəricilər üçün xarakterik cəhət mövzu üzrə ədəbiyyatın tam məcmunun verilməsinə səy göstərilməsidir. Burada çap materiallarının axtarışı və aşkara çıxarılması metodikasının ən mürəkkəb və çətin olmasıdır.

Bunu həll etmək üçün tərtibçi hər şeydən əvvəl axtarış üçün mənbələr dairəsini müəyyən etməlidir. Onlardan ən vacibi diyarşünaslıq mərkəzi kitabxanasının soraq-biblioqrafiya aparatıdır.

Tərtibatçının həmin diyara həsr edilmiş mövcud biblioqrafik vəsaitlərə kitabarası və kitabıçərisi biblioqrafik materialların ədəbi diyarşünaslıq nəşrlərinə bələd olması vacib şərtidir. Xüsusilə, yerli dövrü nəşrlərin araşdırılmasına diqqət yetirilməsi tələb olunur. Çünki onların səhifələrində diyarın ədəbi, ictimai həyatının müxtəlif cəhətləri işıqlandırılır. Nəhayət, ədəbiyyatı aşkar etmək üçün diyarşünaslıq xarakterində olmayan həmin yazıçıya həsr edilmiş biblioqrafik göstəricilərdə həmin yazıçıya xüsusi bölmə verilmiş ümumi xarakterli ədəbi diyarşünaslıq göstəricilərinə baxıb axtarış aparılmalı, nəzərdən keçirilməlidir. Həmin diyarla əlaqəsini əks etdirən materiallar öz spesifik xarakterinə görə müxtəlifdir. Yazıçının yerli materiallar ilə mövcud əsərlərindən başqa, adətən, vəsaitə yazıçının diyara gəlişi müddətində yazılmış materiallar da daxil edilir. Göstəricidə ancaq yazıçının bədii əsərləri deyil, onun publisistik əsərləri, çıxışları, tənqidi məqalələri, yerli xadimlərə yazılmış diyar haqqında müasirlərinin xatirələri, yazıçının diyara gəlişinin məzmununu göstərən məlumatlar da öz əks olunmalıdır. Adlarını qeyd etdiyimiz materiallar oxucu istiqamətlərindən asılı olmayaraq adətən bu tipli bütün vəsaitlərə daxil edilir.

Diyarşünas tədqiqatçı üçün nəzərdə tutulan göstəricilərdə yazıçının gəlişi müddətində diyarın ictimai-siyasi həyatını yaradan dolayı mənbə adlandırılan bilavasitə materiallar diqqətlə seçilib daxil edilir. Diyarşünaslıq vəsaitləri üçün materialların seçilməsinin başlıca prinsipi materialların məzmun əlamətidir, yazıçının diyarla əlaqəsini göstərən məlumatın verilməsi prinsipidir. Vəsaitin zəruri ünsürlərindən biri də biblioqrafik arayış, yaxud yazıçının diyarda olduğu müddətdə onun həyatına aid əsas faktların məzmunundan ibarət olan biblioqrafik kamvanın (həyat və yaradıcılığının əsas tarixlərinin) verilməsidir. Materialların göstəricinin bölmələrində sistemləşdirilməsi ədəbi biblioqrafiyada qəbul olunmuş ümumi prinsip əsasında yerinə yetirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir yazıçının diyarla əlaqəsini əks etdirən göstəricilərdən başqa qrup yazıçılara həsr edilən toplu (birləşmiş) vəsaitlər də tərtib olunur. (Məsələn, keçmiş SSRİ məkanında tərtib olunan «Rus yazıçıları Vladimir torpağında», «Novqorod torpağının yazıçıları» və s.) Bu toplu göstəricinin tərtibi metodikasının spesifik məsələsi yazıçıların adlarının seçilməsi, onda kimin yaradıcılığının təqdim oluna bilməsi maraq doğurur. Bu məsələ həll edilərkən yazıçının yaradıcılığının əhəmiyyəti, diyarla ədəbi həyatda onun iştirakının həcmi və miqyası, həmin diyarla onun əlaqəsinin xarakteri nəzərə alınır.

Biobiblioqrafik lüğət Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasında xüsusilə geniş yayılmışdır. XX əsrin son iyirmi ilində keçmiş SSRİ məkanında 20 adda biobiblioqrafik lüğət nəşr olunmuşdur. (Don yazıçıları, Omsk torpağının yazıçıları, Saratov yazıçıları, Kalininqrاد yazıçıları, Kuybişev yazıçıları, Tomsk yazıçıları, Şərqi Sibir yazıçıları və s.)

Son illərdə istər müasir ədəbi hərəkatın, istərsə də ədəbiyyat tarixinin hərtərəfli öyrənilməsinə təmin edən bu və ya digər diyar yazıçılarının əlaqəsini izləyən xeyli miqdarda materiallar dərc olunmuşdur. Bütün ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının məhsulları içərisində biobiblioqrafik lüğətlərin ağırlıq çəkisinin yüksəlməsi həmçinin ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının inkişaf səviyyəsi ilə bağlıdır. Biobiblioqrafik lüğətlərin spesifikasını müəyyən edən başlıca metodik məsələ vəsaitdə yaradıcılığı əks olunan diyar yazıçılarının adlarının əhatə edilməsidir.

Bu məsələ həm biblioqrafik təcrübədə, həmçinin xüsusi ixtisas ədəbiyyatında indiyə qədər qəti elmi həllinin tapmamışdır. Biblioqrafik təcrübədə yazıçıların lüğətə adının daxil edilməsinin üç variantı mövcuddur. Onlardan birinci variant diyarın yazıçılar təşkilatının üzvü olan yazıçıların lüğətə daxil edilməsidir. Bu prinsiplə keçmiş SSRİ məkanında «Saratov yazıçıları», «Don yazıçıları», Azərbaycanda isə «Naxçıvan yazıçıları» biblioqrafik göstəriciləri tərtib edilmişdir.

İkinci variant ədəbi yaradıcılığı diyarla bağlı olan yazıçılara həsr edilən şəxsi göstəricilərdir.

Üçüncü variant diyar ədəbiyyatına, yaxud diyarşünas tədqiqatçı, müəllim tələbə üçün tarixi maraq doğuran yazıçılar haqqında məlumatı əks etdirən lüğətlərdir.

Diyarın biobiblioqrafik lüğətinə daxil ediləcək adlar dairəsi haqqında məsələnin həllində hər şeydən əvvəl yerli yazıçılara aid əsərlərin daxil edilməsi problemidir.

«Yerli yazıçılar» anlayışının şərhində müxtəlif nöqtəyi-nəzərlər vardır. Görkəmli rus biblioqrafı N.V.Zdobnov «Yerli yazıçılar» anlayışını geniş mənada şərh etmişdir. O, «Sibir yazıçıları» dedikdə mövzuya

aid bir hekayə yazmış yazıçını da daxil etmişdir. E.İ.Rıskin diyar ədəbi təşkilatının üzvü olan yazıçıları lüğətə daxil etməyi irəli sürür. Görkəmli rus biblioqraflarından M.A.Briksman və başqa mütəxəssislər belə hesab edirlər ki, lüğətə ömrü boyu bir və ya uzun müddət diyarla əlaqəsi olan yazıçıların adları daxil edilməlidir. Bunlardan daha inandırıcı meyar biobiblioqrafik lüğətə diyarla yaradıcılıq əlaqəsi olan yazıçıların adlarının daxil edilməsidir.

İkinci mühüm cəhət şəxsi lüğətin tərkibinin müəyyənləşdirilməsi məsələsinin həllidir. Bu yazıçıların adlarının keyfiyyətlə seçilməsidir. Bu vəsaitin oxucu təyinatından, məqsədindən asılı olaraq həll edilir. Əgər vəsait geniş oxucu dairəsini nəzərdə tutursa onların ideya bədii yaradıcılığının əhəmiyyəti nəzərə alınaraq daxil edilməsi həlledici meyar hesab edilir. Elmi işə kömək üçün nəzərdə tutulan lüğətlərdə həyat və yaradıcılığı, diyarın ədəbi həyatı ilə bağlı olan bütün yazıçıların nəzərə alınması vacibdir. Diyar yazıçılarının biobiblioqrafik lüğətinin mühüm üsürlərindən biri də biblioqrafik arayışdır. Yazıçının həyat və yaradıcılığı haqqında əsas məlumatdan başqa bu arayış yazıçının biblioqrafik lüğətə daxil edilməsinə əsas verən diyarla əlaqəsini göstərməlidir.

Biobiblioqrafik lüğətin tərtibi metodikasının başqa məsələləri nisbətən az spesifikdir. Məsələn, ədəbi materialların seçilməsi, (yazıçının əsərləri və yazıçı haqqında ədəbiyyat), sistemləşdirməsi və biblioqrafik xarakteristikadır. (qeyddir). Bunlar hər şeydən əvvəl vəsaitin məqsəd və oxucu təyinatından asılı olması ilə şərtləşir. Onlar həmin vəsaitin xarakterindən yəni tövsiyə, yaxud elmi-köməkçi vəsait olmasından asılıdır. Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının təcrübəsində «diyarın ədəbi həyatı» adlı vəsaitin tipi kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Buna görə də biobiblioqrafik lüğətdə ümumi bölmənin (ümumi xarakterli ədəbiyyat yaxud diyarın ədəbi həyatı bölməsinin) verilməsi zəruridir.

Yerli dövrü nəşrlərin ümumi və sahəvi materiallarına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Onlar diyarın ədəbi prosesinin öyrənilməsində qiymətli mənbə hesab olunur.

Vəsaitin bu yeni tipinin tərtibi metodikasının spesifikasiyası göstəricinin şəxsi adlarının tərtibinin təyin edilməsi, həmçinin onun ümumi bölməsinin müfəssəl incəliklərinə qədər işlənilib hazırlanmasıdır.

Diyar haqqında bədii ədəbiyyatın mövzu göstəriciləri

Keçmiş SSRİ məkanında çap olunmuş «Bizim diyar bədii ədəbiyyatda» tipli vəsaitlər ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiya sistemində mühüm yer tutur. Bir qayda olaraq bu göstəricilər tövsiyə xarakteri daşıyır, tərbiyəvi funksiyaları yerinə yetirir və həmin diyarın həyatını əks etdirən əsərlərin təbliğini nəzərdə tutur. Bu tipli mövzu göstəricilərdə

şifahi xalq yardıcılığının bədii ədəbiyyatın, publisistik materialların ən yaxşılarının əks olunması qanuni haldır.

«Bizim diyar bədii ədəbiyyatda» göstəricisi bütün bədii ədəbiyyat mövzu biblioqrafiyası üçün ümumi olan prinsiplər əsasında tərtib edilir, vəsaitin tərtibinin əsas problemi ədəbi-bədii əsərlərin aşkara çıxarılması və seçilməsi problemdir. Diyar haqqında ədəbiyyatın axtarışı müəyyən çətinliklərlə bağlıdır. Yerli müəlliflərin əsərlərindən başqa diyarın həyatı haçansa, diyarda yaşamış (yerli, həmyerli) yazıçıların mərkəzi və başqa vilayət nəşriyyatlarında çap edilmiş əsərlərdə də öz əksini tapır. Buna görə də diyarşünaslıq göstəricilərindən başqa ümumi ədəbi və mövzu, bəzi hallarda isə şəxsi göstəricilərindən də materialların axtarışında istifadə edilməlidir.

«Bizim diyar bədii ədəbiyyatda» göstəricisini tərtib edən diyar haqqında ədəbiyyatı imkan daxilində tam aşkara çıxarmağa cəhd göstərməlidir. Vəsaitin məzmunu ancaq kitabların daxil edilməsi ilə məhdudlaşmır, dövrü nəşrlərdən materiallar da cəlb edilir. Adətən vəsaitdə tövsiyə edilən ədəbiyyat diyarın tarixini, keçmişi və indisini əks etdirir.

Vəsaitdə əks olunan əsərlərin diyarşünaslıq profili oxucular üçün kifayət qədər aydın olmalıdır. Mövzu diyarşünaslıq göstəricilərinə annotasiyanın tərtib edilməsi metodikasından edilən tələblər ədəbi mövzu biblioqrafiyasından edilən ümumi tələblərin eynidir. Annotasiyanın əsas üsürlərindən başqa əsərin o cəhətləri göstərilməlidir ki, həmin diyarla bağlı olsun.

Annotasiyada müəllifin diyarla əlaqəsinin, həmçinin əsərə verilən tənqidi qiymət haqqında məlumatın verilməsi tələb olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu tipli vəsaitlərin müəllifləri yardımçı göstəricilərin verilməsini qiymətləndirmirlər. Materialların xronoloji düzülüşü ədəbiyyatı müxtəlif aspektdə axtarmağı və seçməyi təmin etmir. Buna görə də bu tipli vəsaitlərdə yardımçı aparatın zəruri üsürləri verilməlidir. Vəsaitlərdə aşağıdakı göstəricilər olmalıdır: əsərlərin, mövzuların, coğrafi adların yardımçı göstəriciləri. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının bir sıra mühüm əsaslı metodik xüsusiyyətləri vardır ki, biblioqrafiyanın üzvü tərkib hissəsini təşkil edir və bütünlükdə onun metodikasının ümumi prinsiplərinə tabedir.

Azərbaycanda çap olunmuş ümumi xarakterli göstəricilərdən xüsusilə M.Bağirovun M.F.Axundov adına Azərbaycan milli kitabxanasının 1977-ci ildə nəşr etmiş olduğu «Naxçıvan yazıçıları» biblioqrafik lüğətində materialların uçota alınmasına, sistemləşdirilməsi məsələlərinə yeni baxımdan yanaşılmışdır. Bununla bədii ədəbiyyatın diyarşünaslıq biblioqrafiyasının ilk təməl daşı qoyulmuşdur. Biobiblioqrafik lüğətdə hal-hazırda Naxçıvanda yaşayıb-yaradan yazıçıların əsərləri,

rus və keçmiş SSRİ xalqlarının dillərinə tərcümə edilib nəşr olunmuş əsərləri, haqqında materiallar verilmişdir. Vəsaitdə əsərləri daxil edilən yazıçıların əhatə dairəsi müəyyən edilmiş 17 nəfər yazıçının əsərinin biblioqrafik təsviri öz əksini tapmışdır.

Göstəricinin əvvəlində Naxçıvan Muxtar Respublikasının ədəbi mühiti haqqında ümumi xarakterli materiallar verilmiş, sonra doqquz yazıçı yardıcılığa başladığı ilə görə düzülüb, hər biri ayrıca bölmədə verilmişdir. Bölmələrdə əvvəlcə yazıçının həyat və yaradıcılığı haqqında bioqrafik məlumat, sonra nəşr olunmuş kitabları, dövrü mətbuat və məcmuələrdə dərc edilmiş əsərləri (janrlar üzrə xronoloji qaydada) SSRİ xalqları dillərinə tərcümə edilən əsərləri və nəhayət yaradıcılıqları haqqında mətbuatda çıxmış məqalələr müəlliflərin familiyasının əlifba üzrə verilmişdir. Səkkiz nəfər gənc şair və jurnalist üçün materialların az olduğuna görə hər birinə ayrıca bölmə verilməmiş, çap edilmiş kitabları göstərilmişdir (1).

Maraqlıdır ki, müəllif onların həyat və yaradıcılıqları haqqında biblioqrafik məlumat verməmişdir. Halbuki, hər bir yazıçının bioqrafiyası haqqında verilmiş məlumat vəsaitin informasiya çəkisini çox artırır, həm də ilk mənbə kimi onu zənginləşdirirdi. M. Bağırov işə yaradıcı yanaşmaqla müstəqil tədqiqat axtarışları etmiş, unudulmuş, yaddan çıxmış materialları aşkara çıxarmaqla tədqiqatçılar üçün çox zəngin mənbə yaratmışdır. Lakin, vəsait M. Bağırovun ilk qələm təcrübəsi olduğundan nöqsansız deyildir. Onun tərtibində qəbul edilmiş elmi prinsip axıracan gözlənilməmişdir. Materiallara annotasiya verilməmişdir, yardımçı göstərici kimi ancaq müəlliflərin əlifba göstəricisi tərtib olunmuşdur. Vəsait bədii ədəbiyyatın diyarşünaslığının mətnşünaslıq bazasıdır.

Biblioqrafik lüğətin tərtibi metodikası mürəkkəbdir, çətin və məsuliyətli olan bu işin davam etdirilməsi, təkmilləşdirilməsi biblioqrafların birgə səyi nəticəsində mümkündür. Materialların təsvirinin metodik xüsusiyyətləri, yardımçı göstəricilərin tərtibi məsələsi düzgün əsaslandırılmışdır. Görünür ki, yardımçı göstəricilərin minimum miqdarda verilməsindən ayrıca danışmaq lazım gəlir. Biblioqrafik göstəricilərin bir sistem kimi anlaşılması barədəki elmi mülahizələr bunu bir daha tələb edir. Məhz göstəricini əlavə və əsas hissə deyə iki yerə ayırmaq və birinə ciddi, digərinə başdan sovdur baxmaq olmaz. Belə olduqda biblioqrafik mədəniyyətin aşağı düşməsinə səbəb olur və vəsaitin soraq axtarış imkanının artması qeydinə qalınır.

Beləliklə iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi faydalı və zəruridir. Eyni zamanda biblioqrafik göstəricilərin tərtibinin nəzəri əsasları da yaradılmalıdır.

Çünki respublikada təcrübə fəaliyyətində elmi-nəzəri səviyyə çox aşağıdır. Buna görə də kortəbii metodikadan yaxa qurtarmaq mümkün deyildir.

Ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyası müxtəlif səviyyələrdə universal, sahəvi, mövzu, şəxsi və biblioqrafik vəsaitlərin digər növlərinin əks olunduğu mürəkkəb bir sistemdir. Belə daxili çoxaspektli quruluşla əlaqədar olaraq, ədəbi diyarşünaslıq biblioqrafiyasının nəzəri, metodiki və təşkilati əsasları və biblioqrafik vəsaitlər sistemi formalaşır ki, bu da hələ lazımı dərəcədə tədqiq edilib öyrənilməmişdir. Xüsusilə Azərbaycanda bölgələrdə-Gəncədə, Şəkidə, Qubada, Borçalıda, Lənkəranda, Qəbələdə yaşayıb yaradan gənc şairlərin əsərlərinin nəşr olunduğu indiki şərait bunu tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bağırov M. Naxçıvan yazıçıları: Biblioqrafiya / Red.-ru: Ə. Əfəndiyev.-Bakı, 1977.-74 s.
2. Əliyev Ə. Ölkəşünaslığa dair biblioqrafik göstəricilərin tərtibi metodikası / Kitabxana işçisinə kömək: Rübük elmi-metodik məcmuə.-Bakı, 1972.- №3.- S. 22-28.
3. Əliyev Z.H. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti.-Bakı, 2001.-141 s.
4. İsmayılov N.İ., Hacıyeva Q. S. Kitabxanada ölkəşünaslıq (diyarşünaslıq) üzrə biblioqrafik fəaliyyət: nəzəri-tarixi, təşkilati-metodiki məsələləri.-B.: Mütərcim, 2004.-110 s.
5. Xələfov Ə.T. Biblioqrafiya terminləri haqqında // Elmi əsərlər/ M.F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası.-Bakı, 1980.-bur 1.-s.121-126.
6. Мамонтов А.Б., Шерба Н.Н. Краеведческая библиография.-М.,1989.-236 с.
7. Стандарты по библиотечному делу и библиографии.-М.,1985.-С.11.

Аишаф Халафов

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ
БИБЛИОГРАФИИ**

РЕЗЮМЕ

В научной статье рассматриваются методические проблемы литературно-краеведческой библиографии как составной части краеведческой библиографии. Особенное внимание уделено составлению научно-вспомогательным и рекомендательным библиографическом пособиям, также вопросам совершенствования системы этих пособий.

AZƏRBAYCAN DÖVRI MƏTBUATINA DAİR RETRO- SPEKTİV BIBLIOQRAFİK İNFORMASIYA NƏŞRLƏRİ

Azərbaycan bibliografiyasının ən mühüm problemlərindən biri də Azərbaycan dövrü mətbuatının ümumi xarakterli bibliografik mənbələrini tədqiq etmək, dövrü mətbuatımızı ümumilikdə əks etdirən bibliografik nəşrləri səciyyələndirmək və bu sahədə müasir vəzifələri müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır. Bu sahəyə dair retrospektiv bibliografik informasiya nəşrləri haqqında məlumat verməklə təhlil olunur.

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik qazandığı və suveren dövlət quruculuğu prosesini yaşadığı müasir dövrdə milli mətbuatımızın qarşısında tamamilə yeni vəzifələr durur. Bu sahədə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bir neçə bundan əvvəl milli mətbuatımızın yaradılmasının 125 illiyi ilə əlaqədar fərman vermişdir. «Azərbaycan milli mətbuatının 130 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev 2005-ci il 20 iyun tarixli sərəncam imzalamışdır. Sənəddə mətbuatın cəmiyyətdəki aparıcı rolu ictimai fikir vasitəsi kimi təsirli və maarifçi mövqeyi, xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunub zənginləşdirilməsindəki xidmətləri öz səmimi etirafını tapmışdır (1).

Sərəncamda mətbuatın tarixi missiyası əks olunmaqla yanaşı, bugünkü reallıqlar şəraitində onun tarixi vəzifələri də göstərilmişdir. Sərəncamda deyilir: «2005-ci ildə zəngin tarixi, mütərəqqi və şanlı ənənələri olan Azərbaycan milli mətbuatının 130 ili tamam olmuşdur. 1875-ci il iyulun 22-də «Əkinçi» qəzetinin nəşrə başlaması ilə böyük maarifçi, nəşir Həsən bəy Zərdabi tərəfindən əsas qoyulmuş Azərbaycan milli mətbuatı ölkəmizdə həmişə qabaqcıl ideyaların carçısı, dövrün, ictimai-siyasi həyatın güzgüsü olmuşdur.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlində milli azadlıq ideyalarının, milli şüurun, mədəniyyətin, maarifçiliyin inkişafında Azərbaycan mətbuatının rolu danılmazdır. İctimai fikrin digər ifadə vasitələrinin kifayət qədər inkişaf etmədiyi bir zamanda mətbuat qabaqcıl ideyaları cəsarətlə təbliğ etmiş, xalqın geniş dairələrini düşündürən, zehniini məşğul edən problemləri diqqət mərkəzinə gətirmiş, ictimaiyyətin müzakirəsinə çıxarmışdır. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında və zəng-

inləşməsində, Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında milli mətbuat müstəsna xidmətlər göstərmişdir» (1).

Azərbaycan dövrü mətbuatına dair retrospektiv bibliografik informasiya nəşrlərinin ilk nümunəsi kimi üç buraxılışdan ibarət E.A.Boqoslovskinin tərtib etdiyi «Bakinskə peçatğ» (7) adlı bibliografik göstəricidir. Göstərici haqqında bibliografiyaşünas alim, professor Z.Əliyevin dissertasiyasında, elmi əsərlərində geniş məlumat verildiyi üçün (11) burada qısa informasiya ilə kifayətlənməyi məqsəduyğun hesab etmişik. Belə ki, 1905-ci il oktyabr ayının 17-dən 1907-ci il iyul ayının 1-nə kimi dövrü əhatə edən birinci buraxılış 1907-ci ildə, 1907-ci il iyul ayının 1-dən dekabr ayının 31-nə qədər əhatə edən ikinci buraxılış 1908-ci ildə, 1908-ci ildən çıxan dövrü mətbuatı əks etdirən üçüncü buraxılış isə 1909-cu ildə nəşr olunmuşdur. Buraxılışların üçündə də jurnal və qəzetlərin bibliografik təsviri məlumat annotasiyası ilə müşayiət olunur. Bibliografik təsvirin ünsürləri jurnalın və ya qəzetin adından, çap olunduğu dildən, dövriyyəsiindən, redaktorlardan, nəşrə başladığı ildən və s.-dən ibarətdir. Məsələn, «İrşad» (Putevoditel), Tatar (Azərbaycan dilində həftəlik sosial-siyasi və ədəbi qəzet, redaktoru Əhməd bəy Ağayev, 1-ci nömrəsi 1905-ci il 17 dekabrda çıxıb, 3-cü ildir nəşr olunur və s. (12, s.101).

Dövrü mətbuatla bağlı bibliografik vəsaitlərdən «Bakı mətbuatı» adlı göstərici Bakıda çıxan dövrü nəşrlər haqqında bibliografik informasiya almaq üçün indi də öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Lakin, bu göstəricinin mətbuat canişini tərəfindən tərtib olunması göstərir ki, məqsəd heç də oxuculara bibliografik informasiya verməkdən ibarət olmayıb. Bəlkə də həmin nəşrdən Bakıda çıxan dövrü nəşrlərə nəzarəti gücləndirmək üçün bir vasitə kimi istifadə edilmişdir. Göstəricinin rus dilində nəşr olunması da bunu təsdiqləyir (12, s.104).

Azərbaycanda dövrü mətbuata dair bibliografik mənbələrdən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, hələ 1922-ci ildə ərəb əlifbası ilə «Azərbaycan türk mətbuatı» adlı göstərici çap olunmuşdur (16). Göstəricinin müəllifi M.Ə.Sabir adına Bakı şəhər kitabxanasının əməkdaşı idi. Göstəricidə 1875-1921-ci ilə qədər respublikamızda mətbuat öz əksini tapmışdır.

Bu illər ərzində Azərbaycanda 90 addan çox dövrü mətbuatı əhatə edən bibliografik göstərici aşağıdakı bölmələrdə qruplaşdırılmışdır.

1. Müxtəsər tarixi mətbuat
2. Birinci Rusiya inqilabına qədər mətbuat (1875-1905)
3. Birinci Rus inqilabından sonra mətbuat
4. Müharibə dövründə mətbuat
5. İnqilab dövründə mətbuat

6. Müsavat dövründə mətbuat

7. Bolşevik mətbuatı

Materialların düzülüşündə xronoloji prinsipə əsaslanmış bu göstəricidə məqsəd heç şübhəsiz mətbuatın inkişaf mərhələlərini əks etdirmək olmuşdur. Göstəricini yüksək qiymətləndirən Ə.Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan xalqının «mədəni intibaha başlayıb tərəqqi etməsində ən qüvvətli amillərdən biri» olan dövrü mətbuat haqqında əsər yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuş müəllif böyük tədqiqat işi aparmış, inqilabdan əvvəlki dövrü mətbuatı bilavasitə nəzərdən keçirmiş və nəticədə çox qiymətli bir bibliografik əsər yaratmışdır (9).

Yazının və yazı materiallarının, kitab çapının meydana gəlməsi və yayılması, dövrü mətbuatın yaranması haqqında informasiyanı «Azərbaycan türk mətbuatı» sərəlvhəli giriş məqaləsində əldə etmək mümkündür. «Əkinçi» qəzetinin təsviri ilə başlanan birinci bölmədə 5 adda: «Əkinçi», «Ziya», «Ziyayi-Qafqaziyyə», «Kəşkül», «Şərqi rus» dövrü mətbuat verilir.

Tərtibçi-müəllif göstəricidə öz əksini tapmış dövrü mətbuat haqqında demək olar ki, mükəmməl məlumat vermək istəmişdir. Bunu dövrü mətbuatın təsvirində öz əksini tapmış nəşr olunduğu il, yer, bir ildə və yaxud nəşr olunduğu bütün dövr ərzində nömrələrin sayı, redaktorlar, müxbirlər, qəzet və jurnalın adlarının dəyişdirilməsi haqqında məlumat kimi ünsürlərdən görmək olar. Mənbələrin annotasiya ilə müşayiət olunması vəsaitin istifadə imkanlarını artırmışdır. Burada daha çox «Əkinçi» qəzeti haqqında dolğun məlumatın verilməsi daha diqqətəlayiqdir. Odur ki, müəllif qəzetin meydana gəldiyi dövrdə ictimai və siyasi şərait, qəzetin redaktoru Həsən bəy Zərdabinin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat verməklə yanaşı, qəzetin ideya istiqaməti, onun Azərbaycan xalqının mədəni inkişafında oynadığı misilsiz rolu geniş şəkildə işıqlandırməyə çalışmışdır.

Bibliografik göstəricidə materiallar xronoloji düzülüşdə verilməklə yanaşı müəllif inqilabdan əvvəl fəaliyyət göstərmiş ən böyük mətbəələr haqqında məlumat verməyi qarşısına məqsəd qoymuş və bunun nəticəsi olaraq onların nəşr etdikləri dövrü mətbuatı ayrıca qruplaşdırmışdır. Bu da, o zamanlar mətbəələrin ayrı-ayrı şəxslərə mənsub olmasından və bu mətbəələrdə kitablarla yanaşı qəzet və jurnalların da nəşr edilməsindən irəli gəlirdi.

Buna misal olaraq, Orucov qardaşları, yaxud Həşim bəy Vəzirov tərəfindən nəşr olunmuş dövrü mətbuatı, «Orucov qardaşlarının nəşriyyatı», «Həşim bəyin nəşrləri» kimi yarım bölmələrdə qruplaşdırmışdır.

Göstəricidə Azərbaycan dilində yerli nəşriyyatlar tərəfindən buraxılmış bəzi kitablar haqqında məlumat verilir. Buna misal olaraq «Haşım bəyin nəşrləri» bölməsində «Haşım bəyin kitabları», «Müharibə dövründə mətbuat» bölməsində «Kitablar» başlığı altında onlarca kitab haqqında məlumat verilmişdir. Kitabların biblioqrafik təsvirini və bir çox hallarda yalnız kitabın sərlövhdəsini verməklə kifayətlənmiş müəllif kitablar haqqında məlumat verməyi qarşısına əsas məqsəd kimi qoymadığından göstəriciyə o dövrdə çapdan çıxmış kitabların çox az bir hissəsini daxil etmişdir.

Bu sahədə ilk biblioqrafik göstərici kimi vəsaitin çox böyük əhəmiyyəti vardır. Lakin, göstəricinin tərtibində nöqsanlara da yol verilmişdir.

Bunu «İlk söz» adlanan giriş məqaləsində müəllifin qeydindən aydın görmək mümkündür. Orada deyilir: «Göstəriləcək səhvlər, xəstələr və əlavələr kəməli məmnuniyyətlə qəbul olunacaq və nəzəri etibara alınacaqdır» (16)

Əsas nöqsanlardan biri inqilabdan əvvəl Azərbaycanda nəşr olunmuş dövrü mətbuatı tam əks etdirməməsidir. Bunu N.Axundov tərəfindən tərtib edilmiş 1965-ci ildə çap olunmuş «Azərbaycanda dövrü mətbuat» (2) adlı göstərici ilə «Azərbaycan türk mətbuatı» göstəricisinin müqayisə etsək görürük ki, o dövrdə çıxan bir sıra qəzet və jurnalların adı buraya daxil edilməmişdir. Misal olaraq «Hümmət» qəzetini, «Duma» qəzetini, «Günəş» və «Yeni həqiqət» qəzetini, qəzetlərə əlavə kimi nəşr olunan «Palanduz» adlı qəzeti, «Rus-İran dostu» adlı jurnalı və onlarca digər dövrü mətbuatı göstəriciyə daxil etməmişdir. Lakin, göstəricinin tərtibindən sonra əlavə tədqiqat nəticəsində bir sıra dövrü nəşrləri meydana çıxarmış tərtibçi göstəricidə «Son söz»də məlumat vermişdir. Burada «Arı», «Hacılələk» jurnalları, «Müdir», «Sovqat», «Ağdam», «Yeni Ağdam» və s. qəzetlər haqqında qısa izahat vardır.

Biblioqrafik göstəricinin diqqəti cəlb edən nöqsanlarından biri də odur ki, respublikamız daxilində başqa dillərdə çıxan dövrü nəşrləri əks etdirməmişdir. Yəni rus və başqa xalqların dillərində nəşr olunan mətbuat da öz əksini tapmalı idi. Çünki, respublikanın mədəni inkişafını işıqlandırmağı qarşısına məqsəd qoymuş müəllif Azərbaycanda çıxan bütün dövrü mətbuatı əhatə etməklə buna nail ola bilərdi.

Tərtibçi-müəllif M.Məhəmmədzaadə «Əkinçi» qəzetinin bağlanması səbəblərini də subyektiv amillərlə əlaqələndirmişdir ki, bu da onun ilk Azərbaycan qəzetinin siyasi əhəmiyyətini və çar Rusiyası hakimiyyət orqanlarının milli mədəniyyətlərin inkişafını boğmaq sahəsindəki siyasətini bütün dərinliyi ilə dərk edə bilməmişdir.

Göstəricinin bir sıra xırda nöqsanlarını da nəzərə almasaq o dövrün türk mətbuatı haqqında informasiya əldə etmək üçün faydalıdır.

Azərbaycan dövrü mətbuatı biblioqrafik repertuarından danışarkən F.Qasımzadənin «Azərbaycan mətbuatı tarixindən» (15, s.59-73) adlı xülasə xarakteri daşıyan ədəbiyyat siyahısını qeyd etmək lazımdır. «Azərbaycanı öyrənmə yolu» jurnalının səhifələrində 1932-ci ildə dərc olunmuş biblioqrafik mənbədə 1875-ci ildə əsas qoyulmuş «Əkinçi» qəzetindən başlamış 1920-ci ilə qədər respublikamızda Azərbaycan dilində nəşr edilmiş 83 adda dövrü mətbuat haqqında biblioqrafik informasiya əldə etmək olur.

Biblioqrafik xülasənin əvvəlində o dövrün iqtisadi, ictimai münasibətləri mövcud metodologiya nöqtəyi-nəzərindən izah olunur.

Tarixi tədqiqatlar göstərir ki, müəllif özündən əvvəl bu mövzuda tərtib olunmuş biblioqrafik göstəricilərdən geniş istifadə etmişdir. Onun məqsədi inqilaba qədər Azərbaycanda çıxmış dövrü mətbuat haqqında oxuculara məlumat vermək olmuşdur. Daha doğrusu, müəllif həmin siyahını M.Məhəmmədzaadənin 1922-ci ildə çapdan çıxmış «Azərbaycan türk mətbuatı» adlı göstəricinin təsiri altında tərtib etmişdir. Vəsait aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir:

1. İqtisadi, ictimai və siyasi vəziyyət;
2. 1905-ci il inqilabına qədər çıxan mətbuat;
3. 1905-ci il inqilabından sonrakı mətbuat;
4. İri burjua mətbuatı;
5. «Həyat»;
6. «İrşad»;
7. «Təzə həyat»;
8. «Şəlalə» məcmuəsi.

Müəllif xronoloji prinsipi əsas götürərək Azərbaycan dövrü mətbuatının keçdiyi inkişaf yolunu işıqlandırmaqla onların hər biri haqqında qısa məlumat vermişdir. Belə ki, dövrü mətbuatın nəşr ili və yeri, mühərriri haqqında məlumat və annotasiya verilmişdir. Lakin, annotasiyaların bəzisi həcmcə çox böyük, digərləri isə həddindən artıq kiçikdir. Bununla da, inqilabdan əvvəl Azərbaycan dövrü mətbuatının tarixi ilə maraqlanan oxucu buradan lazımı məlumat əldə edə bilər.

Mütəxəssislərin qeyd etdiyi kimi xülasənin nöqsanları da çoxdur. Belə ki, inqilabdan əvvəl Azərbaycan dövrü mətbuat tarixini işıqlandırmağı qarşısına məqsəd qoyan müəllif, hər şeydən əvvəl, həmin dövrü mətbuata partiyalı nöqtəyi-nəzərdən yanaşmalı, «İri burjua mətbuatı» bölməsi əvəzinə «Azərbaycan bolşevik mətbuatı» bölməsini ayrıca verməli idi. Halbuki, müəllif Bakı türk proletariatının orqanı olan «Təkamül», «Yoldaş» qəzetləri haqqında bir cümlə ilə məlumat vermiş, yer-

li burjuaziyanın sinfi mənafeyinə xidmət edən qəzetlər üçün xüsusi bölmələr ayırmaqla onların haqqında ətraflı məlumat vermişdir. Ə. Əliyevin fikrincə bəzi qəzet və jurnallar barədə verilən məlumatlar inandırıcı deyildir. Məsələn, müəllif «Əkinçi» qəzetinin bağlanması aşağıdakı kimi izah edir: «Qubernator Staroselskinin Bakıdan getməsi, Dağıstan iğtişası və nəhayət Osmanlı-Rusiya müharibəsi bu qəzetin 1877-ci ildə iki illik davamından sonra çar hökuməti tərəfindən qapadılmasına səbəb oldu» (8, s.63). O, qeyd edir ki, müəllif «Əkinçi» qəzetinin bağlanması səbəbini M.Məhəmmədzaadənin göstəricisindən götürmüş və buna yeni bir şey əlavə etməmişdir. Lakin, təbiidir ki, Azərbaycanın ictimai, siyasi və mədəni həyatında böyük rol oynamış «Əkinçi» qəzetinin bağlanmasını yalnız subyektiv səbəblərlə izah etmək bağışlanmaz haldır. Düzdür, «Əkinçi» qəzetinin bağlanmasında həmin amillərin də müəyyən qədər rolu olmuşdur. Lakin, bu amillər heç də əsas yox, yalnız köməkçi rol oynamışdır. Qəzetin bağlanılmasının başlıca səbəbi isə çar hökumətinin milli müstəmləkəçilik siyasəti nəticəsində xalqın tam savadsız halda olması, qabaqcıl fikirli ziyalıların ictimai həyata atılmasında öz ölümünü görən dar düşüncəli burjuaziya ziyalılarının amansız hücumları, Çar Rusiyasının yerlərdə milli mədəniyyəti boğmaq siyasəti idi. İnqilabdan əvvəl çıxmış bütün dövrü mətbuatı tamamilə əhatə etməməsi də göstəricinin nöqsanlarından sayılmalıdır.

20-ci illərdə Azərbaycan dövrü mətbuatının retrospektiv bibliografik göstəricisinin yaradılmasına təşəbbüs göstərilir və bu iş yarımçıq qalır. 40-cı illərin əvvəllərində isə görkəmli ədəbiyyatşünas alim H.Araslı Azərbaycan dilində çıxan dövrü mətbuatın ümumi retrospektiv bibliografik göstəricisini tərtib etmişdir. Lakin, müharibənin başlanması onun nəşrinə mane olmuşdur. Professor Z.H.Əliyevin qeyd etdiyi kimi, bu bibliografik göstərici haqqında keçmiş ümumittifaq Kitab Palatasının elmi arxivində olan «1925 – 1950-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası fəaliyyətinə dair materiallar» qovluğunda məlumat verilir (8, s.118).

Respublikamızda dövrü mətbuatın bibliografiyalaşdırılması sahəsində daha böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu göstəricilərin xronoloji sərhədləri daha geniş olub, bütünlükdə 1832 – 1970-ci illəri əhatə edir (13).

1832 – 1920-ci illərdə çap olunmuş dövrü mətbuat haqqında bibliografik məlumatı əks etdirən vəsait Nazim Axundov tərəfindən tərtib edilmişdir (2).

Məlumdur ki, 1920-ci ilə qədər Azərbaycanda buraxılan qəzet və jurnallar bir sıra səbəblər üzündən istənilən səviyyədə mühafizə olunmamış və ölkəmizin müxtəlif iri kitabxanalarında və arxiv fondlarına

səpələnmişdir. Şübhəsiz ki, belə bir vəziyyət həmin materialların araşdırılıb aşkara çıxarılmasında və öyrənilməsində tədqiqatçıların qarşısında xeyli çətinlik törədir. Bu göstəricinin məqsədi məhz həmin çətinliyin aradan qaldırılmasına xidmət etməkdən ibarətdir.

Bibliografik göstəricidə 1832-ci ildən 1920-ci ilin aprel ayına qədər əsasən respublikamızın ərazisində Azərbaycan, rus, gürcü, polyak, alman dillərində nəşr edilmiş 405 adda müxtəlif tipli dövrü mətbuat orqanları bibliografik qeydə alınmışdır. Bunlardan 140-ı Azərbaycan, 193-ü rus, 67-si erməni, 3-ü gürcü, 1-i polyak, 1-i alman dillərindəndir. Göstərici Azərbaycanda nəşr olunan qəzet və jurnallarla yanaşı, Tiflisdə, İrəvanda və b. şəhərlərdə çap olunmuş Azərbaycan dövrü nəşrləri haqqında məlumat verir. Göstəricidə bibliografik qeydlər dillər üzrə qruplaşdırılmış, daxildə isə mətbuat orqanları adlarının əlifba prinsipi nəzərə alınmışdır. Təsvirdə orqanın adı, onun istiqaməti, redaktoru, nəşri, nəşr yeri, nəşr ili, dövrü haqqında məlumat verilmiş, çıxmış nömrələri göstərilmişdir. Göstəricidə adı çəkilən bəzi qəzet və jurnallar əldə edilmədiyindən, ikinci mənbələr əsasında təsvir olunmuş və «ulduz» işarəsi ilə ayrılmışdır. Məsələn, «Ədalət» (1917), «Hürriyyət» (1920) və s.

Azərbaycan dövrü mətbuatının nəşr tarixini izləmək baxımından vəsaitdə dövrü mətbuatın xronoloji və coğrafi cədvəlinin verilməsi onun diqqətəlayiq cəhətlərindəndir. Eyni zamanda, sonda verilmiş Azərbaycan mətbuat tarixinə dair ədəbiyyat siyahısının da mütəxəssislər üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Göstəriciyə bu və ya digər dərəcədə adları çəkilmiş şəxslərin, müəlliflərin, redaktor və nəşrlərin adları göstəricisinin tərtib olunması onun axtarış imkanlarını genişləndirir, müvafiq oxucu sorğularının yerinə yetirilməsində əhəmiyyətini artırır.

1987-ci ildə göstəricinin ikinci, təkmilləşdirilmiş nəşri çapdan çıxır (4). İlk nəşrdən fərqli olaraq, burada əvvəlcə jurnallar, sonra isə qəzetlər verilmiş, daxildə isə əvvəlki qruplaşma və düzülüş qaydası əsas götürülmüşdür.

Girişdə birinci nəşrdən sonrakı müddətdə, yəni 60-70-ci illərdə Azərbaycan mətbuatının tədqiqi sahəsində xeyli iş görüldüyü və göstəricinin tərtibində onların nəzərə alındığı qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda, birinci nəşrdə yol verilmiş bir sıra nöqsanlar da burada dəqiqləşdirilib düzəldilmişdir. Bunun nəticəsidir ki, artıq ikinci nəşrdə 413 orqan haqqında bibliografik məlumat verilmişdir. Bunların içərisində jurnallardan 30-u Azərbaycan, 59-u rus, 30-u erməni, 3-ü isə gürcü, polyak və alman dillərindəndir; qəzetlərdən isə 104-ü Azərbaycan, 139-u rus, 37-si erməni, 2-si gürcü dillərindəndir.

Göstəricinin fərqli cəhətlərindən biri də burada 1851-1920-ci illər arasında Cənubi Azərbaycan ərazisində çıxmış 86 adda dövrü nəşr haqqında məlumatın əks olunmasıdır. Lakin, bu siyahı müəllifin göstərdiyi kimi, təxmini olduğundan bu haqda tam bibliografik məlumat verilmir. Vəsaitdə dövrü nəşrlər haqqında verilən məlumatda əvvəlki nəşrə nisbətən genişdir. Burada qəzet və jurnalların istiqaməti, onun redaktoru, nəşiri, çap olunduğu mətbəə və s. məlumatlar annotasiyada verilmişdir.

Göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə adlar göstəricisi (Azərbaycan və rus dillərində) tərtib olunmuşdur. Lakin, yaxşı olardı ki, redaktorların, nəşirlərin adlar göstəricisi ayrıca verilərdi. Bundan başqa, dövrü mətbuatın mövzular üzrə köməkçi göstəricisinin də tərtib olunması məqsədəuyğun idi.

1920-1970-ci illəri əhatə edən Azərbaycan dövrü mətbuatının göstəricisi birinci göstəricinin müəyyən mənada xronoloji davamıdır. 1979-cu ildə Z.Mustafayeva tərəfindən tərtib olunmuş bu göstəricinin əsas məqsədi 1920-1970 Azərbaycan dilində nəşr olunmuş dövrü mətbuatı sistemli qaydada oxuculara çatdırmaqdan ibarətdir.

«Sovetskəə bibliografiə» jurnalının (14) səhifələrində bu cür göstəricilərin əhəmiyyətindən bəhs edilir, bununla bərabər «Azərbaycan dövrü mətbuatı (1920 – 1970-ci illər)» bibliografik göstəricisinin bəzi nöqsanları da öz əksini tapmışdır. Məsələn, müəlliflər yazır ki, bibliografik göstəricinin keyfiyyətini aşağı salan səbəblərdən biri respublika kitabxana-bibliografiya idarələrinin işinin bir-biri ilə əlaqələndirilməməsidir. Göstəricidə, onların fikrincə, müqəddimə və nəşrlərin adı rus dilində də – ölkəmizin xalqları arasında beynəlmiləl ünsiyyət dilində verilməli idi. Düzdür, o dövrdə bu, böyük nöqsan sayılırdı. Çünki, heç bir respublikanın öz dövlət dili yox idi. İndi isə artıq respublikamız suverenlik əldə etmişdir və göstəriciləri də öz dövlət dilində çap etməlidir. Bu, artıq nöqsan sayıla bilməz.

Burada qəzetlər, jurnallar, bülletenlər, məruzələr, xəbərlər və s. əhatə olunmuşdur. Əvvəlcə jurnal və ardı davam edən nəşrlər, sonra isə qəzetlər verilmişdir. Hər bölmə daxilində bibliografik təsvirlərin qruplaşdırılmasında mətbuat orqanının adının əlifba qaydasına riayət olunmuşdur.

Göstəricidə dövrü mətbuatın son adı əsas götürülmüş, əvvəlki adlardan bura isnad verilmişdir. Bibliografik yazıda bütün başqa məlumatlarla yanaşı, dövrü mətbuatın adında və nəşrindəki dəyişikliklərin göstərilməsi çap olunduğu illər üzrə nömrələrin verilməsi onun müsbət cəhətlərindəndir.

Axırda dövrü mətbuatın adlar, illər və coğrafi göstəricisi verilmişdir. Göstəricinin daxilindəki düzülüş qaydasını təkrar edən belə kömək-

çi aparatın verilməsi məqsədəuyğun deyildir. Bundan başqa təsvirlərin nömrələnməməsi qarışıqlığa səbəb olmuş, vəsaitdən istifadənin səmərəliliyini aşağı salmışdır.

1979-cu ildə çapdan çıxmış Azərbaycan dövrü mətbuatı göstəricisində (1920 - 1970) qüsurlardan daha birini misal olaraq göstərmək olar. Tədqiqatlar göstərdi ki, indiki «Bakı Universiteti» qəzetinin (keçmiş adı «Lenin tərbiyəsi uğrunda» adlanırdı) – S.S. nəşr ili 1949-cu il göstərilir (3, s.229). Ancaq, 2006-cı ilə qədər çap olunmuş bu qəzetin 1-ci səhifəsində «Qəzet 1947-ci ildən çıxır» yazıldığına şahidi olmuşuq.

Lakin, məsələyə bir aydınlıq da gətirmək istərdik ki, 2006-cı il 19 yanvarda çapdan çıxmış («Bakı Universiteti qəzeti»ndə bir məqalə diqqətimizi cəlb etdi: («Bakı Universiteti» qəzeti: Universitet qəzetinin əsası 1947-ci ildə deyil, əslində 1929-cu ildə qoyulub) (6, s.2). Məqalədə deyilir: «Bakı Universiteti» qəzetinin ilk sayı 1929-cu ilin iyun ayında çap olunmuşdur. Qəzet ilk dəfə «Student – jurnalist», 1947-ci ildən isə «Lenin tərbiyəsi uğrunda», 1991-ci ildən isə «Bakı Universiteti» adı ilə nəşr olunmaqdadır». «Bakı Universiteti» qəzetinin yaranması tarixilə bağlı ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müəllimi olmuş Lətif Hüseynzadənin müsahibələrinin birindən bu fakt dərc olunmuşdur: «1928 – 1929-cu tədris ilində Azərbaycan Dövlət Darülfünunda (Bakı Dövlət Universiteti) yeni kafedra – jurnalistika kafedrası açıldı. Bu kafedraya mütəxəssis Seredinski rəhbərlik edirdi. Qrup tələbələrinin bir çoxu, o cümlədən mən bu kafedranın dərslərində dinləyici kimi iştirak edirdik jurnalistikaya dair aldığımız nəzəri bilikləri təcrübədə «Maarif və mədəniyyət» jurnalı redaksiyasında tətbiq edirdik. Rektorumuz Tağı Şahbazidən jurnalist fəaliyyətimizlə bağlı Azərbaycan Dövlət Darülfünunun nəzdində bir qəzet nəşr etməyi xahiş etdik. Xahişimiz razılıqla qarşılandı. Biz aşağıdakı tərkibdə redaksiya heyəti yaratdıq. Məmməd Arif Dadaşzadə, Hadi Mirzəzadə, Əhməd Seyidov, Adil Əfəndizadə və mən – Lətif Hüseynzadə. Nəşr edəcəyimiz qəzetin adını «Student - jurnalist» qoyduq. Qəzetin ilk nömrəsi 1929-cu ilin iyun ayında nəşr edildi. Bu universitet qəzetlərinin ilk çoxtiraajlı qəzeti idi ... Qəzetimiz Tağı Şahbazinin redaktor olduğu «Maarif və mədəniyyət» jurnalının mətbəəsində nəşr olunurdu».

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan dövrü mətbuatının repertuarını yaradarkən çox böyük araşdırmalar, dəqiqləşdirmələr tələb olunur.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bəzi nöqsanlarına baxmayaraq, ümumi bibliografiyanın retrospektiv mənbələri effektiv retrospektiv bibliografik axtarış üçün imkan yaradaraq soraq-bibliografik nəşrlər fondunda mühüm rol oynayırlar.

Azərbaycan dövrü mətbuatının retrospektiv biblioqrafik informasiya nəşrlərindən biri kimi görkəmli Azərbaycan alimi Mirzə Məhəmmədli Tərbiyətin «Danışməndani – Azərbaycan» kitabının sonunda verilmiş «Kitabın yazılmasınadək Azərbaycan mətbuatı» (19, s.439-447) adlanan bölməni misal göstərmək olar.

M.Tərbiyət XIX yüzillikdə yaşamış Azərbaycan alimlərindən təbrizli Mirzə Sadiqın oğludur. O, 1875-ci ildə Təbrizdə anadan olmuşdur.

1898-ci ildən başlayaraq M.Tərbiyət Azərbaycanda daha çox irəliləyən maarifçilik hərəkatında yaxından iştirak etmişdir. Öz maarifçilik təşəbbüslərini getdikcə genişləndirən Mirzə Məhəmmədli Seyid Məhəmməd Şəbüstəri, Seyid Hüseynxan Ədalət və b. ilə birlikdə 1896-cı ildə Təbrizdə yeni üsulla idarə olunan kitabxananın əsasını qoymuşdur. Onun Tərbiyət adlandırılması da bununla bağlıdır (19, s.4).

Yuxarıda adını qeyd etdiyimiz biblioqrafik mənbədə 1819 – 1936-cı illər arasında çap olunmuş, 109 adda jurnal və qəzetin biblioqrafik təsviri əlifba sırası ilə verilmişdir.

Xronologiyasına gəldikdə isə məlum olur ki, «1819-cu ildən Təbrizdə «Əncümən» adlanan qəzet Seyid Ələkbər və Qənizadənin redaktorluğu biblioqrafiya üsulu ilə günəşir qəzetdir. Bu qəzet dörd il çıxmışdır».

İkinci dövrü orqan «1851-ci il yanvarın 1-də Urmuda Amerika missionerləri tərəfindən kəldani dilində aylıq çıxan «Zəryeridi bahra» («İşıq şüaları»)» adlanır. İranda ilk dəfə fars dilində qəzetin çıxması tarixi bu qəzetin çıxması tarixi ilə bir günə təsadüf edir. Ola bilər ki, bu qəzet daha əvvəl çıxmışdır.

Xronologiyasına görə «üçüncü dövrü nəşr» 1858-ci ildə çap olunan aylıq qəzet «Azərbaycan» qəzetidir. Bu qəzet «Əxbari-Darüssəltənəyi-Azərbaycan», «Rusnaməyi-Millətini-Məmləkəti Azərbaycan» və «Vəqayei-şəhri-məmləkəti-məhrusəyi-Azərbaycan» adları ilə də yayılmış və bir neçə il davam etmişdir.

Məlum olur ki, axırıncı dövrü nəşr 1936-cı ildə çap olunmuşdur. Ümumilikdə isə – 109 mənbədən 6 jurnal, 1 məcmuə və 102 adda qəzet haqqında biblioqrafik informasiya əldə etmək mümkündür. 6 jurnal və 1 məcmuə aşağıdakılardan ibarətdir.

1. «Dəbistan» - Təbrizdə hicri-qəməri 1324 (1906) - cü ildə Rza Pərvərişin (Pərvəriş mətbəəsində) redaktorluğu ilə yarım ayda çıxan jurnaldır.

2. «Ədəb» - Təbrizdə hicri-qəməri 1338 (1919) -ci ildə orta məktəb tələbələrini tərəfindən, biblioqrafiya üsulu ilə çıxan aylıq jurnaldır.

3. «İrənşəhər» - Berlində hicri-qəməri 1340-cı (1921) ildə Hüseyn Kazımzadənin redaktorluğu ilə aylıq çıxan jurnaldır. Bu jurnalın nəşri dörd il davam etmişdir.

4. «Gəncineyi maarif» - Təbrizdə hicri-qəməri 1341 (1922)-ci ildə Məmmədli Tərbiyətin redaktorluğu ilə aylıq çıxan jurnaldır. Bu jurnal səkkiz ay çıxmışdır.

5. «Gəncineyi fənun» - Təbrizdə hicri-qəməri 1320 (1902)-ci ildə Məmmədli Tərbiyətin redaktorluğu ilə aylıq çıxan jurnaldır. Bu jurnal bir il çıxmışdır.

6. «Xosk» («Danışq») - Təbrizdə miladi 1913 – 1914-cü illərdə çıxan jurnaldır.

Bir məcmuə isə «Molla Nəsrəddin» Təbrizdə hicri-qəməri 1338 (1919)-ci ildə Cəlil Naxçıvanlının redaktorluğu ilə rəngli illüstrasiyalı və satirik məcmuədir. Təbrizdə bu məcmuənin altı nömrəsi çıxmışdır.

«Azərbaycan» - Təbrizdə hicri qəməri 1275 (1858)-ci ildə litoqrafiya üsulu ilə yayılmış aylıq qəzetdir. Bu qəzet «Əxbari-Darüssəltənəyi-Azərbaycan», «Ruznaməyi-Millətini-Məmləkəti Azərbaycan» və «Vəqayei-şəhri-məmləkəti-məhrusəyi-Azərbaycan» adları ilə də yayılmış və bir neçə il davam etmişdir.

«Azərbaycan» - Təbrizdə Səfərov adı ilə məşhur olan Əliquluxanın (vəfatı hicri qəməri 1326/1908-ci ildə) redaktorluğu ilə çıxan illüstrasiyalı, satirik və həftəlik qəzetdir. Bu qəzetin iyirmi nömrəsi çıxmışdır. Birinci nömrəsi hicri qəməri 1325-ci il məhərrəm ayının 6-da və son nömrəsi hicri qəməri 1325-ci il şəvval ayının 6-da (birinci 1907, 19 fevral, sonuncu 1907, 12 noyabr) yayılmışdır.

«Azərbaycan» - Təbrizdə hicri qəməri 1337 (1918)-ci ildə Məcdüssəltənə Əfşarın başçılığı və Möhsünün müdirliyi ilə çıxan həftəlik qəzetdir.

«Azərbaycan» - Təbrizdə hicri qəməri 1343 (1929)-cu ildə doktor Ələkbər Pişvanın redaktorluğu ilə çıxan qəzetdir.

Bu nümunə onu göstərir ki, Cənubi Azərbaycanda ayrı-ayrı vaxtlarda «Azərbaycan» qəzeti 4 dəfə bu ad altında müxtəlif şəxslərin iştirakı ilə çap olunmuşdur.

«Ədalət», «Ədəb», «Mədəniyyət», «Molla Nəsrəddin», «Müsavat», «Səadət», «Səda», «Ümid», «Fəryadi-Azərbaycan», «Hikmət», «Şahsevən», «Şeyda», «Şəbnamə», «Şərq», «Şəfəq» və s. adlarda Cənubi Azərbaycanda dövrü mətbuatların fəaliyyət göstərdiyi məlum olur.

Təzkirəyə belə bir biblioqrafik informasiyanın əlavə edilməsi onun cənubi Azərbaycan dövrü mətbuatı üzrə retrospektiv biblioqrafik axtarışda təcürbi əhəmiyyətini artırmışdır.

Azərbaycan dövrü mətbuatının 1875-1990-cı illər ərzində keçdiyi yolu izləməkdə yardımçı olacaq yeni biblioqrafik vəsait (5) meydana gəlmişdir. Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası, İctimai-siyasi tədqiqatlar və informasiya institutu tərəfindən Solmaz Rüstəmovə-Tohidinin tərtib etdiyi biblioqrafik vəsaitdə bu illər ərzində Şimali və Cənubi Azərbaycanda ərəb əlifbası ilə buraxılmış və Bakının kitabxana və arxivlərində nüsxələri saxlanılan dövrü mətbuatın geniş təsviri verilmişdir. Biblioqrafik göstəriciyə geniş «Müqəddimə» yazılmışdır. Azərbaycanın son dərəcə mürəkkəb və ziddiyyətli, siyasi-ictimai hadisələrlə zəngin tarixini tam dolğunluqla özündə əks etdirən mətbuat haqqında informasiya əldə etmək mümkündür. Müxtəlif dövrlərdə intibah və tənəzzül dövrünü yaşayan Azərbaycan mətbuatı Azərbaycan xalqının və Azərbaycan mədəniyyətinin məruz qaldığı bütün təbəddülatları bilavasitə öz üzərində hiss etmişdir. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsi nəticəsində xalqın parçalanması və Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsinin İranın tərkibində qalaraq, bir hissəsinin isə Rusiyaya verilməsi ölkənin bütün ictimai-siyasi həyatında olduğu kimi Azərbaycan mətbuatının yaranmasına və inkişafına da öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, Azərbaycanın bölünməz ərazisində ilk mətbu orqanlar müxtəlif vaxtlarda Rusiya və İran dövlətləri tərəfindən nəşr edilmişdir.

Müəllif çox haqlı olaraq qeyd edir ki, Azərbaycan milli mətbuatının tarixini Azərbaycanın görkəmli maarifpərvər xadimi, təbiətşünas alim Həsən bəy Məlikov Zərdabının 1875-ci ildə əsasını qoyduğu «Əkinçi» qəzetindən başlamaq lazımdır, çünki bu qəzet ilk dəfə Azərbaycan torpağında – Bakıda və Azərbaycan dilində nəşr edilməklə yanaşı, öz qarşısına Azərbaycan xalqına xidmət etmək, onu cəhalət və mövhumat geriliyindən çıxarmaq, elmi, maarifi təbliğ etmək kimi vəzifələr qoyurdu.

Cənubi Azərbaycanda milli mətbuatın yeni yüksəliş mərhələsi 1979-cu il İran islam inqilabından sonra başlayır. İnqilabın ilk illərində Azərbaycanın bir çox şəhərlərində, hətta Tehranda Azərbaycan dilində mətbuat orqanları nəşr olunur. Bu gün Şimali Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi dünya siyasət aləminə daxil olduğu bir dövrdə Azərbaycan tarixinin bir çox istiqamətlərdə düzgün, hər cür ideoloji baxımdan öyrənilməsi mühüm bir vəzifə kimi meydana çıxır. Bir sıra qapalı arxiv və fondların açıldığı, həmçinin Cənubi Azərbaycanla geniş icimai, mədəni əlaqələr yarandığı indiki dövrdə bu vəzifəni yerinə yetirmək üçün Azərbaycan dövrü mətbuatı bir tarixi mənbə kimi son dərəcə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İlk dəfə olaraq Şimali və Cənubi Azərbaycanda ərəb əlifbası ilə çap olunmuş mətbuat orqanları haqqında 301 mətbu orqan bir yerə

toplanmışdır. Nüsxələri əldə edilməmiş Azərbaycan mətbuatı haqqında 200 addan ibarət mətbu orqanla bağlı informasiya isə xüsusi bölmədə öz əksini tapmışdır.

Müəllif qeyd edir ki, bu siyahının tərtib olunmasından nəşriyyənin ya Azərbaycan ərazisində, ya da Azərbaycan dilində çap olunması əsas götürülmüşdür. Məhəmmədəli Tərbiyətin siyahısından fərqli olaraq milliyətçə azərbaycanlı olan şəxslərin Azərbaycandan xaricdə fars dilində nəşr etdikləri mətbuat orqanları siyahıya daxil edilməmişdir, əks təqdirdə sonrakı dövrlərdə azərbaycanlıların yalnız xaricdə deyil, Tehranda da buraxdıqları və ümumən İran mətbuatı kimi qəbul edilən nəşriyyələri də Azərbaycan mətbuatı siyahısına salmaq lazım gələrdi.

Biblioqrafik göstərici Bakının bir sıra kitabxana və arxivlərində M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanası (indiki Milli Kitabxana), Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası, Mərkəzi Elmi Kitabxanası, həmçinin Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunun Azərbaycan Tarixi muzeyinin, Nizami adına Ədəbiyyat muzeyinin arxivlərində, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Dövlət arxivi, Mərkəzi Dövlət Siyasi partiyalar və ictimai hərəkətlər arxivi, Mərkəzi Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivi, həmçinin İranın mühacirlər cəmiyyətinin kitabxanasında saxlanılan qəzet və məcmuə-nüsxələri əsasında tərtib edilmişdir. Şimali və Cənubi Azərbaycan mətbuatının iki əlifbada – ərəb və latın əlifbaları ilə nəşr edilmiş bu biblioqrafik əsərdə «Azərbaycan dövrü mətbuatının əlifba göstəricisi», «Azərbaycan dövrü mətbuatının xronoloji göstəricisi», «Azərbaycan dövrü mətbuatının coğrafi göstəricisi», «Azərbaycan dövrü mətbuatının mənsubiyyət üzrə göstəricisi», «Azərbaycan dövrü mətbuatının şəxsi adlar göstəricisi», «Azərbaycan dövrü mətbuatının inkişaf mərhələləri üzrə göstəricisi», «Nüsxələri əldə edilməmiş mətbuat orqanlarının siyahısı» yardımçı aparatın verilməsi onun axtarış imkanlarını artırmış olur. Məsələn, «Azərbaycan dövrü mətbuatının əlifba göstəricisi» adlanan köməkçi göstəriciyə nümunə olaraq aşağıdakı misali göstərə bilərik:

Açıq söz və s.

Mətbu orqanın adı qarşısındakı rəqəm onun Azərbaycan dövrü mətbuatının ərəb əlifbasıyla biblioqrafik göstəricidəki sıra sayını göstərir.

2. İkinci köməkçi aparat – «Azərbaycan dövrü mətbuatının xronoloji göstəricisi»nə nümunə:

1875-151

1879-119

1906-4, 52, 69, 75, 98, 99, 106, 167, 238 və s.

3. Üçüncü: «Azərbaycan dövrü mətbuatının coğrafi göstəricisi» adlanır. Məsələn:

Ağ məscid – Simferopol – 240

Batum 131, 283.

Bakı – 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 və s (cəmi 202 adda) və s.

4. «Azərbaycan dövrü mətbuatının mənsubiyyət üzrə göstəricisi» adlanan dördüncü köməkçi aparata misal olaraq aşağıdakı nümunəni göstərə bilərik. Məsələn:

Dövlət – 5, 10, 11, 12, 13, 14 və s.

Siyasi partiyalar və təşkilatlar – 3, 7, 8, 9, 17, 18, 25, 26, 27 və s.

İctimai təşkilatlar və cəmiyyətlər – 6, 30, 31, 33, 34, 43, 44, 60 və s.

5. Beşinci köməkçi aparat – «Azərbaycan dövrü mətbuatının şəxsi adlar göstəricisi» adlanır. Məsələn:

Abdullahbəyov Zaman bəy – 134, 256

Abdullazadə M.N. – 85

6. «Azərbaycan dövrü mətbuatının inkişaf mərhələləri üzrə göstəricisi» daha çox diqqətimizi cəlb edir. Belə ki, bu aparat vasitəsilə hər dövrün mətbuatın haqqında qısa xülasənin verilməsi onun dəyərini daha da artırmış olur. Eyni zamanda hər dövrün sonunda həmin dövrə aid mənbələr də göstərilir. Məsələn:

1) Azərbaycan mətbuatının yaranması.

1875 – 1895.

Azərbaycan milli mətbuatının tarixi 1875-ci ildən görkəmli Azərbaycan alimi, maarifpərvər xadim Həsən bəy Məlikov Zərdabının əsasını qoyduğu «Əkinçi» qəzetindən başlayır.

«Əkinçi»yə qədər Tiflisdə 1831-ci ildə Azərbaycan dilində «Tatar xəbəri» və 1845-ci ildə «Qafqazın bu tərəfinin xəbəri» adlı qəzetlər, həmçinin 1858-ci ildə Təbrizdə «Əxbare darəlsəltənəyə Azərbaycan» adlı qəzet çıxsada Azərbaycanın daxil olduğu dövlətlər – Rusiya və İran hökumət dairələri tərəfindən buraxıldıqlarından və əsasən rəsmi sənədlər dərc etdiklərindən bu nəşriyyələr Azərbaycan dövrü mətbuatının sələfləri hesab edilmir.

Azərbaycanda ilk dəfə maarif, elm, yenilik ideyaları təbliğ edən mətbu orqan – «Əkinçi» daim ciddi senzura məruz qalmış və 3 il nəşr edildikdən sonra hökumətlər tərəfindən bağlanmışdır.

«Əkinçi»dən sonra Azərbaycan mətbuatı Hacı Səid, Cəlal və Kamal Ünsizadə qardaşlarının nəşr etdikləri «Ziya», «Ziyayi Qafqaziyyə», «Kəşkül» nəşriyyələri ilə davam etdirilir bu qəzet və məqalələrin ideya və məsləkləri ziddiyyətli və qeyri-ardıcıl olsa da onlar Azərbaycan mətbuatının yaranmasında müəyyən rol oynamışlar.

1890-cı illərdən başlayaraq Cənubi Azərbaycanda milli mətbuat adlandırılıla biləcək nəşriyyələr fəaliyyətə başlayır. Azərbaycan və fars dillərində buraxılan «Şəbnamə», «Təbriz», «Mədəniyyət» kimi qəzetlərdə Azərbaycan xalqının həyat və güzəranını əks etdirən yazılar dərc edilir.

119, 120, 151, 190, 243

2) Azərbaycan mətbuatının təşəkkülü 1896 – 1905.

Bu illər Azərbaycan milli mətbuatı tarixində birinci intibah dövrünü hazırlayan mərhələ kimi səciyyələndirə bilər və s.

88, 137, 189, 281, 293

3) Azərbaycan mətbuatı inqilabi yüksəliş illərində 1906 – 1912.

Bu mərhələni Azərbaycan mətbuatı tarixində birinci intibah dövrü adlandırmaq olar.

1, 4, 36, 48, 51, 52, 58 və s.

4) Azərbaycan mətbuatı irtica illərində 1913 – 1916.

Bu dövr Azərbaycan mətbuatı əsasən hökumət siyasətinə yaxın və liberal mövqe tutan qəzetlərdən satirik məcmuələrdən, uşaqlar üçün, həmçinin xeyriyyə məqsədləri ilə buraxılan mətbuatdan, cənubda isə bəzi dini nəşriyyələrdən ibarətdir.

2, 46, 55, 74, 100, 103, 123, 129, 134, 141, 169, 176, 192, 218, 225, 256, 257, 286

5) Azərbaycan mətbuatı milli-azadlıq hərəkatları dövründə 1917 – 1920.

Bu mərhələni Azərbaycan mətbuatı tarixində ikinci intibah dövrü adlandırmaq olar.

5, 14, 18, 21, 25, 26, 32, 42, 47, 50 və s.

6) Azərbaycan mətbuatı diktatura dövründə 1921 – 1940

1921-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın tarixində uzun onilliklər davam edəcək totalitar rejimin əsası qoyulur.

10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 22 və s.

7) Azərbaycan (Cənubi) mətbuatı demokratiya və azadlıq mübarizəsi dövründə 1941 – 1946.

3, 6, 7, 16, 37, 38, 43, 89, 95, 121, 126, 142, 143, 150, 188, 214, 222, 239, 252, 262, 298

8) Azərbaycan (Cənubi) mətbuatının tənəzzül dövrü 1947 – 1978.

9, 40, 41, 224, 247, 248, 275, 280

9) Azərbaycan (Cənubi) mətbuatının dirçəliş dövrü 1979 – 1990.

8, 44, 102, 195, 216, 269, 273, 288, 299

7. Nüsxələri əldə edilməmiş mətbuat orqanlarının siyahısı adlanan yeddinci yardımçı göstəricidə-Məsələn,

Şimali Azərbaycan

Azərbaycan ətiqə axbarı (1)

Azərbaycan fəqərəsi (92)

Yeni yol (44)

Cənubi Azərbaycan

Ana (81)

Asayış (72)

Azərbaycan (63)

Ədalət (123)

Səda (110) və s.

Bibliografik əsər yalnız Azərbaycan tarixinin uzun illər qaranlıq qalmış səhifələrini öyrənən Azərbaycan alim və tədqiqatçıları üçün deyil, həm də xalqımızın yaxın tarixinə və onun qonşu dövlətlərlə əlaqələrinə maraq göstərən xarici ölkə tədqiqatçıları üçün də faydalıdır.

Tədqiqatın nəticəsi göstərdi ki, dövrü mətbuatımızın tərkibini açan retrospektiv göstəricilərin yaradılmasında mövcud boşluqların təmin olunması, uzun illərdən bəri bu sahədəki çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan MEA MEK-nın və M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının üzərinə çox böyük məsuliyyətli vəzifələr düşür. Eyni zamanda Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının da funksiyalarının yerinə yetirilməsinin milli kitabxanaya üzərinə üzərinə düşdüyü üçün daha böyük vəzifələr qoyur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan milli mətbuatının 130 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan. – 2005. – 21 iyun.
2. Axundov N. Azərbaycan dövrü mətbuat (1832 – 1920): Bibliografiya. – B., 1965. – 178s.
3. Azərbaycan dövrü mətbuatı (1920 – 1970): Bibliografiya / Tərt. ed. Z.M.Mustafayeva. – B., Elm, 1979. – 338s.
4. Azərbaycan dövrü mətbuatı (1832 – 1920): Bibliografiya / Tərt. ed. N.Axundov. – B., 1987. – 221s.
5. Azərbaycan dövrü mətbuatı (1875 – 1990): Bibliografiya / Tərt. ed. S.Rüstəmov-Tohidi – B.: Azərnaşr, 1993. – 258s.
6. «Bakı Universiteti»: Universitet qəzetinin əsası 1947-ci ildə deyil, əslində 1929-cu ildə qoyulub // Bakı Universiteti. – 2006. – 19 yanvar. – S. 2.
7. Богословский Е.А. Бакинская печать в 1905 – 1907. – B., 1907 – 1909.

8. Əliyev Ə.H. Azərbaycanda diyarşünaslıq bibliografiyası (1920 – 1925-ci illər) // M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanasının elmi əsərləri: bur. 3. – B., 1986. – S. 107 – 125.

9. Əliyev Ə.H. Azərbaycanda ölkəşünaslıq bibliografiyasının inkişafı (1926 – 1932) // M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublikası Dövlət kitabxanasının əsərləri. – 1980. – bur. 1. – S.73 – 91.

10. Əliyev Z.H. Azərbaycan bibliografiyasının tarixi (1920 – 1970). B., 1978. – 78s.

11. Əliyev Z.H. Azərbaycanda bibliografiya işinin inkişafı (1920 – 1959). Dissertasiya. – B., 1962. – S.9.

12. Əliyev Z.H. XIX əsrin axırı XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda bibliografiya // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. – 1999. -№2. – S.100 – 101.

13. Hacıyeva Q. Azərbaycan mətbuatının bibliografik repertuarının yaradılması // Sovet Azərbaycanda bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslığın nailiyyətləri: (Elmi əsərlərin mövzu məcmuəsi). – B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1990. – S.66.

14. Козомков Д.Я., Кайшигулова Г.К. Состояние ретроспективного учета отечественной печатной продукции // Сов. библиогр. – 1983. – № 6. – С.11 – 21.

15. Qasımzadə F. Azərbaycan mətbuatı tarixindən // Azərbaycanı öyrənmə yolu. – 1932. -№1 – 2. – S.59 – 73.

16. Məhəmmədzadə M. Azərbaycan türk mətbuatı. – B., 1922. – 48s. (ərəb dilində).

17. Sadıqova S.A. Azərbaycan dövrü mətbuatının ümumi xarakterli bibliografik mənbələri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. – 2000. -№1. – S.115-123.

18. Sadıqova S. «Əkinçi» qəzeti Azərbaycanın ilk milli dövrü mətbuatı kimi // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. – 1998. -№2. – S.95. – 100.

19. Tərbiyət M. Danişməndani–Azərbaycan. – B.: Azərnaşr, 1987. – 450s.

Солмаз Садыгова

РЕТРОСПЕКТИВНЫЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИЗДАНИЯ ПО АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

РЕЗЮМЕ

В статье объясняются издания всеобщности отображающие нашу периодическую печать, анализируются ретроспективные библиографические информационные издания по этой области давая информации о них.

1965-1970-ci İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDA ƏDƏBİ- BƏDİİ BIBLIOQRAFİK VƏSAİTLƏR SİSTEMİNİN FORMALAŞMASI

Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın zəngin sənəd kütləsinin yaranması, həmçinin biblioqrafik prosedə qazanılmış nəliyyətlər bu sahədə kəmiyyət və keyfiyyət baxımından yeni biblioqrafik vəsaitlər sisteminin meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Keçən əsrin 60-cı illərində Azərbaycanda ədəbi-bədii biblioqrafik vəsaitlər sisteminin formalaşması vəzifələri milli ədəbiyyatımızın yeni inkişaf mərhələsi olan yaradıcılıq imkanları və qarşıdakı perspektivləri ilə müəyyənləşdirildi.

Bu vəzifələr xalqımızın zəngin ədəbi irsini biblioqrafik üsulla tədqiq etmək ədəbi-bədii əsərlərin nəşrləri üzrə biblioqrafik axtarışlar aparmaq, ayrı-ayrı sənətkarların həyat və yaradıcılığı haqqında biblioqrafik əsərlər yaratmaqla Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının geniş oxucu kütlələri arasında təbliğində, eləcə də ədəbi irsimizə dair aparılan tədqiqat işlərinin biblioqrafik informasiya təminatında fəal iştirak etməkdən ibarət idi.

Bu baxımdan ölkəmizdə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığa dair sənədləşdirilmiş biblioqrafik informasiyanın əsas forması, onun yayılması və istifadəsində əsas vasitə sayılan biblioqrafik vəsaitlər sisteminin ədəbi mühitin xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə daha da inkişaf etdirilməsi bu dövrdə ədəbi-bədii biblioqrafik fəaliyyət üçün ən zəruri vasitələrdən biri idi.

Professor Zöhrab Əliyevin yazdığı kimi «Biblioqrafik informasiyanın məqsədinə, oxucu istiqamətinə uyğun olan fikrə, məqsədə, forma və məzmununa görə vəhdətdə götürülmüş və qaydaya salınmış biblioqrafik yazı toplusu» olan ədəbi-bədii biblioqrafik vəsaitlər sistemi XX əsrin 60-cı illərində respublikamızın ədəbi həyatına dair formalaşan informasiya tələbatının təmin edilməsinə yönəlməli idi. Çünki bu dövrdə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində əsrlər boyu formalaşmış zəngin və çoxsahəli sənəd kütləsindən səmərəli istifadə etmək, bu mürəkkəb sənəd kütləsindən lazımı informasiyanı əldə etmək, ədəbi-bədii biblioqrafik vəsaitlərə olan ictimai tələbatı getdikcə artırdı.

60-cı illərdə ölkədə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində «sənəd-informasiya istehlakçısı» sistemində informasiya maneələrini aradan qaldırmağa kömək edən vasitələrin və ilk növbədə bibliografik göstəricilərin yaradılması zərurəti aktuallıq kəsb edirdi ki, bunun da əsas səbəbi qeyd etdiyimiz kimi cəmiyyətdə bu sahədə getdikcə inkişaf edən bibliografik tələbat idi.

Tanınmış Rusiya bibliografiyaşünası O.P.Korşunov hər hansı bir elm və bilik sahəsinə dair cəmiyyətdə bibliografik tələbatın meydana gəlməsinin əsas səbəblərini belə qruplaşdırır:

- informasiyaya olan tələbatın dərk edilməsi;
- həmin tələbatın sənədlərə müraciət etmədən mümkün olmaması;
- informasiya istehlakçısı ilə sənədlər arasında mövcud maneələrin aradan qaldırılmasını təmin edən bibliografik informasiyanın zəruriliyi;

-informasiya istehlakçılarının bibliografik informasiya mənbələrini və həmin mənbələrdən istifadə qaydalarını bilməsi (12, S.43).

Qeyd etmək lazımdır ki, 60-cı illərdə respublikamızda ədəbi-bədii bibliografiyaya olan tələbatın yuxarıda göstərilən bütün şərtləri mövcud idi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda ədəbi bibliografiyanın gələcək inkişafı üçün artıq bünövrə yaranmışdı. Xüsusən, XX əsrin 40-50-ci illərində respublikada bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyası sahəsində çox qiymətli nailiyyətlər əldə edilmiş, zəngin təcrübə formalaşmışdı.

Azərbaycanda ədəbi bibliografiya tarixinin ilk tədqiqatçısı Rasim Kazımovun yazdığı kimi 1920-1965-ci illərdə «Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyası sürətlə inkişaf edərək, bibliografiyanın bütün əsas tipləri və növlərində dəyərli əsərlər yaranmışdı ki, onlar bədii ədəbiyyatın geniş oxucu kütlələri arasında təbliğində və ədəbi irsimizə dair ararılacaq tədqiqat işlərində köməkçi elmi vəsaitlər kimi müvəffəqiyyətlə istifadə olunurdu» (11, S.3)

Həmin illərdə Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin nəşrləri haqqında bibliografik axtarışlar aparılmış, ayrı-ayrı sənətkarların, o cümlədən, N.Gəncəvinin, M.F.Axundovun, M.Ə.Sabirin, C.Məmmədquluzadənin və başqalarının həyat və yaradıcılığı haqqında qiymətli bibliografik tədqiqatlar yaradılmışdı.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri M.S.Ordubadı, Ə.Haqqverdiyev, C.Cabbarlı, S.Vurğun, M.İbrahimov, S.Rüstəm, M.Rahim, R.Rza, M.Hüseyn və başqa sənətkarlarımıza həsr olunmuş bibliografik vəsaitlər, onların ədəbi irsinin öyrənilməsi və təbliğində çox böyük rol oynayırdı.

Görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərdən M.A.Dadaşzadə, F.Qasımzadə, H.Araslıya həsr olunmuş göstəricilər ciddi bibliografik axtarışların nəticəsi idi.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, onun zəngin irsi, inkişaf mərhələləri ayrı-ayrı sənətkarların həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş bibliografik göstəricilərlə yanaşı, öz əksini xeyli mövzu göstəricilərində, ümumləşdirilmiş, elmi-köməkçi retrospektiv və tövsiyə-seçmə xarakterli bibliografik əsərlərdə də tapmışdı.

Azərbaycan ədəbiyyatının çoxsaylı mənbələri sırf ədəbi bibliografik əsərlərlə yanaşı, öz əksini eyni zamanda MEA Mərkəzi Kitabxanasının, Dövlət Kitab Palatasının, M.F.Axundov adına Milli kitabxananın, Bakı Dövlət Universitetinin öz nəşrlərini əhatə edən, həmçinin mətbuat tariximizi əks etdirən əsaslı bibliografik göstəricilərində də tapmışdı.

60-70-ci illərdə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının inkişafının səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də onun nəzəri baxımdan tədricən püxtələşməsi idi. Belə ki, bu illərdə «Azərbaycanda bibliografiya nəzəriyyəsi» artıq müstəqil yaradıcılıq sahəsi kimi fikri təkamül dövrü keçirərək kiçik həcmli ictimai və resenziyadan tarixi və problematik məqalə, monoqrafik əsər və dissertasiya səviyyəsinə yüksəlmişdi (11, S.7).

Görkəmli alim bibliografiyaşünas alimlərdən Z.H.Əliyevin, R.Ə.Kazımovun, Ə.T.Xələfovun, F.A.Bayramovun əsərlərində respublikada bibliografiya işləri ümumilikdə və o cümlədən, ədəbi-bədii bibliografiyanın tarixi, inkişaf problemləri geniş təhlil edilmişdir.

Bütün bunlar ədəbi bibliografiyamızın zəngin ənənə və yeni məzmun əsasında inkişaf etdirilməsi üçün əsaslı zəmin yaratmışdı.

60-cı illərin ikinci yarısında Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyası nəzəri-elmi və metodiki səviyyə baxımından yeni mərhələyə daxil olmuşdu. Bu dövrdə bibliografiya sahəsində aparıcı müəssisələr olan M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası, Respublika Kitab Palatası ilə yanaşı MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyəti diqqəti cəlb edirdi.

1965-ci ildə MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası «Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» seriyası altında şəxsi elmi-köməkçi bibliografik göstəricilər hazırlamaq sahəsində təşəbbüs göstərərək elmimizin görkəmli nümayəndələrinə həsr olunmuş bibliografik vəsaitlər nəşr etməyə başladı. Bunların içərisində akademik Məmməd Arif Dadaşzadəyə (8), Feyzulla Qasımzadəyə (5), Həmid Araslı (6) və Mir Cəlala (9) həsr edilmiş göstəricilər respublikada ədəbiyyatşünaslıq sahəsində ilk şəxsi göstəricilər idi.

Bu göstəricilərdə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçı-
larının təqribən qırx il ərzində nəşr edilmiş elmi-tədqiqat əsərləri, tənqi-
di və publisistik məqalələri, tərcümələri, bədii əsərləri, dərslik və dərs
vəsaitləri, redaktə etdiyi əsərlər, həyat və yaradıcılıqları haqqında mate-
riallar bibliografiyalaşdırılmışdır.

Adları çəkilən göstəricilərin vahid sxem və metodika əsasında tərtib
edilməsinə baxmayaraq, hər bir müəllifin yaradıcılığındakı xüsusiyyətlər onun şəxsi yaradıcılıq aləmini xarakterizə edən amillər də nəzərə alınmışdır. Bu baxımdan M.A.Dadaşzadəyə, M.Cəlala həsr edilmiş göstəricilərdə müəlliflərin «bədii əsərləri», «tərcümələri», F.Qasımsadə göstəricisində «metodik vəsaitlər», «tərtib etdiyi əsərlər» bölmələrinin olması, onların yaradıcılığının fərdi xüsusiyyətlərini bibliografik üsullarla əks etdirmək məqsədini daşıyırdı.

Qeyd edilən elmi-köməkçi göstəricilərdə materialların müəlliflərin əsərlərinin onların yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq çap əsərlərinin növlərinə görə qruplaşdırılması («kitab şəklində nəşr olunmuş əsərləri», «ədəbi tənqidi və publisistik məqalələri», «tərcümələri», «bədii əsərləri» və s.) Hər bir bölmə daxilində xronoloji prinsipə əməl edilməsi, ehtiyac olduqda sərəlvhələrin qısa izahı, bibliografik təsvirlərin dəqiqliyi, eləcə də göstəricilərin mükəmməlliyi, onların yüksək elmi-bibliografik səviyyədə tərtib edilməsini sübut edən şərtlərdir.

Bu göstəricilərin mükəmməlliyini, struktur baxımdan təkmil olmasını əyani şəkildə yazıçı-alim Mir Cəlal Paşayevə həsr edilmiş, göstəricidə müşahidə etmək olar.

Belə ki, «Mir Cəlal» (9) bibliografik vəsaitində müəllifin 1934-1968-ci illərdə yalnız Azərbaycan dilində nəşr edilmiş 44 adda kitabı, 195 adda dövrü mətbuatda və dərsliklərdə dərc edilmiş, bədii əsərləri, 624 adda ədəbi-tənqidi və publisistik məqalələri, ümumilikdə isə ədibin həyat və yaradıcılığı ilə əlaqədar minə yaxın müxtəlif mənbə özünün tam və dolğun bibliografik təsvirini tapmışdır.

Hər bir göstəricidə müəllifin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixlərinin salnaməsi, əsərlərinin və onun haqqında yazmış müəlliflərin əlifba göstəriciləri vəsaitdən istifadəni xeyli asanlaşdırır və səmərəli edir.

1969-1970-ci illərdə «Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» seriyasında tanınmış dilşünas alimlərimizdən M.S.Şirəliyevə (15), Ə.M.Dəmirçizadəyə (4) həsr edilmiş göstəricilərdə ədəbi bibliografiya tarixində əlamətdar hadisə kimi qiymətləndirilə bilər.

Məlumdur ki, M.Şirəliyev və Ə.Dəmirçizadə özlərinin çoxşaxəli elmi tədqiqat fəaliyyətində Azərbaycan xalqının milli ədəbi dilinin tarixi, inkişaf mərhələləri, şifahi xalq ədəbiyyatı, İ.Nəsimi, Ş.İ.Xətai, M.Füzuli, M.P.Vaqif, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir və başqa sənətkarlar

rın dil və üslub xüsusiyyətləri, ədəbi dilin inkişafında onların rolu və s. məsələlər geniş tədqiq edilmişdir. Bu baxımdan həmin göstəricilər eyni zamanda Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı bibliografiyasının olduqca qiymətli nümunələri sayıla bilər.

Hər iki göstəricidə müəlliflərin kitabları, elmi və publisistik məqalələri, məruzə və çıxışları, redaktə etdiyi əsərlər, həyat və yaradıcılıqları haqqında ədəbiyyat Azərbaycan və rus dillərində öz əksini tapmışdır.

MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 1965-1970-ci illərdə nəşr etdiyi şəxsi bibliografik göstəricilərdə əks etdirilmiş materiallar ümumilikdə götürüldükdə Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi, ayrı-ayrı sənətkarlar haqqında, ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbi tənqid sahəsində çalışan mütəxəssislərə xeyli faydalı sənədlər təqdim edərək, onları çox vaxt aparıcı bibliografik axtarışlardan azad etmiş, elmi işçi əməyinin təşkilində müəyyən rol oynamışdır.

Bu göstəricilərin əsas məqsədi ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılıq yolunu tarixi hadisələrin istiqamətindən tədris olunmayaraq əbədi prosesin inkişaf ilə ahəngdar şəkildə bibliografik üsullarla təhlil və tədqiq etməkdən ibarət olmuşdur.

60-cı illərdə həyat və yaradıcılığı ətraflı bibliografiyalaşdırılan yazıçılardan biri də Cəfər Cabbarlı olmuşdur. Onun yaradıcılığı haqqında hələ 20-ci illərdən başlanan tədqiqatlar 60-cı illərdə əzəmətli sənəd kütləsinə çevrilmiş, mütəxəssislər və geniş oxucu kütləsi tərəfindən dərin maraqla istifadə edilirdi.

C.Cabbarlıya həsr edilmiş ilk bibliografik göstərici (2) 1950-ci ildə filoloq-alim Nazim Axundov tərəfindən tərtib edilmişdir. Lakin bu göstərici tövsiyə xarakteri daşdığından mükəmməl deyildi.

1965-ci ildə yenə Nazim Axundov tərəfindən hazırlanmış və Respublika Kitab Palatası tərəfindən nəşr edilmiş ikinci bibliografik göstərici (3) isə öz məzmunu, tərtibi prinsipi baxımından elmi-köməkçi xarakterli vəsait kimi bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyası sahəsində əlamətdar hadisə sayıla bilər.

Göstəricinin ən müsbət cəhəti və elmi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada onun 1915-ci ildən 1965-ci ilə qədər, yəni 80 il ərzində əsərlərinin tam əksəriyyətinin nəşr tarixi sistemləşdirilmiş qaydaya öz əksini tapmışdır.

1965-ci ildə Cəfər Cabbarlı haqqında bibliografik məlumat xarakterli əsərlər sırasında Məziyə Paşayeva tərəfindən tərtib olunmuş MEA Respublika Əlyazmaları Fondu tərəfindən (hazırda MEA Əlyazmalar İnstitutu) nəşr edilmiş «Cəfər Cabbarlı arxivinin təsviri» adlı kitabdır (13)

Kitabın C.Cabbarlının Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən əsərlərinin (şerlərinin, hekayələrinin, pyeslərinin, ədəbi-tənqidi məqalələrinin və s.) eləcə də onun tərcümələrinin, məktublarının, əsərlərinin müxtəlif variantlarının, qaralamalarının, onun şəxsiyyətinə aid olan müxtəlif sənədlərin (ərizələrin, anketlərin, protokolların və s.) arxivində olan çap kitablarının təsviri verilmişdir.

C.Cabbarlı arxivinin təsviri bu böyük ədəbin yaradıcılığı və ictimai fəaliyyətinin tədqiq edilməsində olduqca əhəmiyyətli rol oynamış və oynamaqdadır.

60-cı illər Azərbaycan ədəbiyyatı biblioqrafiyasında əlamətdar hadisələrdən biri XX əsr klassik ədəbiyyatımızın qabaqcıl nümayəndəsi, publisist, dramaturq Cəlil Məmmədquluzadəyə həsr edilmiş, özünün mükəmməlliyi və tərtibi prinsipləri ilə bütün əvvəlki şəxsi göstəricilərdən keyfiyyətcə fərqlənən elmi-köməkçi biblioqrafik göstəricinin yaranması oldu (1).

Biblioqrafiyaşünas-alim, C.Məmmədquluzadə irsinin nəşr tarixinin tədqiqatçısı, filologiya elmləri namizədi Fərman Bayramov tərəfindən hazırlanmış bu göstərici daha çox biblioqrafik tədqiqat əsəridir.

Fərman Bayramovun Cəlil Məmmədquluzadəyə həsr edilmiş biblioqrafik göstərici keçən əsrin 60-cı illərində Azərbaycan ədəbiyyatına dair meydana gələn ilk biblioqrafik monoqrafiyadır.

60-cı illərin ikinci yarısında Azərbaycan ədəbiyyatı biblioqrafiyası yazıçı və şairlərə həsr edilmiş elmi-köməkçi göstəricilərlə yanaşı kiçik həcmli tövsiyə vəsaitləri və biblioqrafik yaddaşlar formasında da inkişaf edirdi. Belə ədəbiyyat göstəriciləri bir qayda olaraq ayrı-ayrı ədiblərin yubileyləri münasibətilə əsasən M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən hazırlanırdı.

Belə vəsaitlər içərisində M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasının məhsulu olan «Mikayıl Rəfil» (1965), «Osman Sarıvəlli» (1966), «C.Məmmədquluzadə» (1966), «Tağı Şahbazi (Simurg)» (1967), «Molla Pənah Vaqif» (1970), «Qasım Bəy Zakir» (1970), «Nəcəf bəy Vəzirov» (1970) qısa tövsiyə ədəbiyyat göstəriciləri diqqəti cəlb edir.

Orta hesabla 2-3 min nüsxələrdə çap edilən bu biblioqrafik informasiya vəsaitləri əsasən ədiblərin həyat və yaradıcılığı ilə ilk dəfə tanış olmaq istəyən oxucu kütlələri üçün nəzərdə tutulduğundan onların məzmununda ədəbiyyat siyahıları ilə yanaşı, maarifləndirici məlumatlar xüsusi yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, 60-cı illərin ikinci yarısında M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın tövsiyə biblioqrafiyası istiqamətindəki fəaliyyəti heç də müstəqil vəsaitlərin hazırlanması ilə məhdudlaşdırılmırdı.

1960-cı ildən kitabxana tərəfindən nəşr edilən «Əlamətdar və tarixi günlər təqvimi» də bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinin həyat və yaradıcılığının tarixi hadisələri ilə əlaqədar yüzə qədər tövsiyə biblioqrafik siyahıları dərc edilmişdir. Belə ki, 1966-1970-ci illərdə «Təqvim»in səhifələrində M.Fizuli, M.P.Vaqif, M.F.Axundov, İ.Nəsimi, A.Bakıxanov, M.Ə.Sabir, S.Ə.Şirvani, C.Cabbarlı, S.Vurğun, S.S.Axundov, Ə.Haqverdiyev, O.Sarıvəlli, H.Cavid, M.Muşviq və s. onlarca ədiblərimiz haqqında tövsiyə xarakterli biblioqrafik materiallar dərc edilmişdir.

Milli kitabxanamızın 1960-1970-ci illərdə nəşr etdiyi «Əlamətdar və tarixi günlər təqvimi»nin əhəmiyyətindən bəhs edən professor Xəlil İsmayılov qeyd edir ki: «Bu seriyalı vəsaitin özünəməxsusluğunu şərtləndirən bir neçə amil vardır ki, o da həmin vəsaitin dövriliyində, müntəzəmliyində, metodik göstərişlərlə biblioqrafik ünsürlərin əlaqələndirilməsində özünü göstərirdi.» (7)

60-cı illərin ikinci yarısında Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı biblioqrafiyasının inkişafında bir sıra sanballı, ümumi biblioqrafik göstəricilərin böyük əhəmiyyəti oldu. Bunlardan birincisi Nazim Axundov tərəfindən tərtib edilmiş və MEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutu tərəfindən nəşr edilmiş «Azərbaycanda dövrü mətbuat (1832-1920)» biblioqrafik göstəricisi idi.

Göstəricinin elmi əhəmiyyətindən danışarkən ilk əvvəl qeyd etməliyik ki, xalqımızın ədəbi-bədii fikrinin tarixi əhəmiyyətli dərəcədə dövrü mətbuatla bağlıdır.

Bəhs edilən dövrdə Azərbaycanda ədəbi-bədii biblioqrafiyanın inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış ümumi biblioqrafik göstəricilərdən biri də «Sovet Azərbaycanında elmin inkişafı» (14) adlı vəsaitdir.

Göstəricidə Azərbaycanda müxtəlif elm sahələrinin problemlərinin tədqiq edən monoqrafiyalar, elmi məqalələr və digər sənədlər əks etdirilmiş, yalnız Azərbaycan elminin ümumilikdə və ayrı-ayrı sahələrinin, o cümlədən, ədəbiyyatşünaslığın inkişafına həsr olunmuş elm tarixi və elmsünaslıq xarakteri daşıyan kitablar və məqalələr əhatə olunmuşdur.

1965-ci ildə Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətində əlamətdar hadisə baş vermişdir. Həmin il Respublika Nazirlər Sovetinin qərarı ilə Respublika Uşaq Kitabxanası yaradılmış və kitabxananın Əsasnaməsində onun uşaq oxucuları üçün tövsiyə biblioqrafiyası mərkəzi olması qeyd edilmişdir. Görkəmli alim və maarifçi Firudin Bəy Köçərlinin adını daşıyan bu kitabxananın yaradılması və ona uşaq ədəbiyyatı üzrə tövsiyə biblioqrafiya mərkəzi statusunun verilməsi, şübhəsiz ki, Azər-

baycanda uşaq ədəbiyyatı biblioqrafiyasının inkişafına səmərəli təsir göstərdi.

60-cı illərin ikinci yarısında Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində biblioqrafik informasiya fəaliyyətinin mühüm istiqaməti dövlət biblioqrafik göstəriciləri vasitəsilə Respublika Kitab Palatası tərəfindən həyata keçirilirdi.

«1960-cı ildən «Kitab salnaməsi», «Jurnal məqalələri salnaməsi», «Qəzet məqalələri salnaməsi» birləşdirilərək «Azərbaycan mətbuat salnaməsi» adı ilə ayda bir dəfə nəşr olunurdu.

1966-1970-ci illərdə «Azərbaycan mətbuat salnaməsi»nin 60 sayı buraxılmış və bu sayların bütün hissələrində Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı ilə əlaqədar çap əsərlərinin bütün növləri (kitablar, jurnal və qəzet məqalələri) mükəmməl surətdə öz əksini tapmışdır.

Bundan əlavə, Kitab Palatası tərəfindən 1960-cı ildə nəşr edilən «Birillik Azərbaycan kitabı»nın 1966-1970-ci illərdə 5 buraxılışı olmuş və buraxılışlarda respublikada nəşr dilindən asılı olmayaraq buraxılan bütün kitab və kitabçaların biblioqrafik təsviri verilmişdir ki, bunların da əhəmiyyətli hissəsini bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq nəşrləri təşkil etmişdir.

Beləliklə, XX əsrin 60-cı illərində Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində formalaşan biblioqrafik vəsaitlər sisteminin elmi təhlili bizə əsas verir ki, bu dövrü milli ədəbi-bədii biblioqrafiya tarixində təkamül dövrü adlandırmaq. Çünki bu az müddətdə ölkədə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində biblioqrafik vəsaitlərin demək olar ki, bütün növlərində dəyərli əsərlər yaradılmışdır ki, bu mənbələr indi də müvafiq sənədlərin tələbatçıları tərəfindən səmərəli istifadə edilməsində mühüm köməkçi vasitə rolunu oynayırlar.

ƏDƏBİYYAT:

1. Bayramov F.A. *C.Məmmədquluzadə: Biblioqrafiya (1866-1969)*.-B.: Azər nəşr, 1966.-265 s
2. C.Cabbarlı: *Biblioqrafiya / Tərtib edəni: N.Axundov; M.F.Axundov ad. Azərbaycan Respublika Kitabxanası*.-B., 1958.- 54 s.
3. C.Cabbarlı: *Biblioqrafiya / Tərtib edəni: N.Axundov; Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası*.-B., 1965.-109 s.
4. Dəmirçizadə Ə.M.: *Biblioqrafiya*.-B.: Elm, 1970.-64 s.
5. F.S.Qasımlı: *Biblioqrafiya*.-B.: Elm, 1968.-62 s.
6. H.M.Araslı: *Biblioqrafiya*.-B.: Elm, 1970.-98 s.

7. İsmayılov X.İ. *Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000): Monoqrafiya*.-B., 2000.-450 s.

8. M.A.Dadaşzadə: *Biblioqrafiya*.-B., 1965.-81 s.

9. Mir Cəlal: *Biblioqrafiya*.-B.: Elm, 1968.-136 s.

10. Əliyev Z.H. *Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti*.-B., 2001.-143 s.

11. Kazımov R.Ə. *Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyası (1920-1965)*.-B., 1971.-125 s.

12. Коршунов О.Р. *Библиографоведение. Общий курс*.-М., 1990.-С.43.

13. Paşayeva M. Cəfər Cabbarlı arxivinin təsviri.-B.: Azərb.EA nəşriyyatı, 1965.-253 s.

14. *Sovet Azərbaycanında elmin inkişafı (1920-1970): Biblioqrafiya/ Azərbaycan SSR EA Əsaslı Kitabxanası*.-B.: Elm, 1970.-142 s.

15. Şirəliyev M.Ş.: *Biblioqrafiya*.-B.: Elm, 1970.-64 s.

Сима Исмаилова

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ПОСОБИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ЗА 1965-1970 ГГ.

В статье анализируется развитие системы библиографических пособий посвященных художественной литературе, литературоведению и литературной критике. Особое внимание уделено библиографическим источникам где рассматриваются вопросы формирования системы этих пособий, рассматривается деятельность ведущих библиотек республики в области литературно-художественной библиографии.

Ə.XAQANININ ƏSƏRLƏRİ PEDAQOJİ BİBLİOQRAFİYANIN OBYEKTİ KİMİ

Azərbaycanda pedaqoji bibliografiyanın yaranıb inkişaf etməsinin çox qədim tarixi vardır. Xalqımızın qədim mütəfəkkir və alimləri təlim, tərbiyə, tədris məsələlərində böyük diqqət verir, bu mövzuda əsərlər yazır və eyni zamanda öz əsərlərində daha əvvəlki dövrlərdə yaşayıb yaratmış alimlərin əsərlərinə müraciət edir, bu əsərlərə isnadlar veriridlər. Məhz bu əsərlərdə biz Azərbaycan pedaqoji bibliografiyasının ilkin elementlərinə rast gəlirik.

Qədim və erkən orta əsrlərdən başlayaraq Azərbaycanda bir sıra ədib, şair, filosof, pedaqoq və s. elm xadimləri fəaliyyət göstərmişlər. Pənahi Makulu 10 qədim şərq mənbəyi əsasında yaratdığı "Ədəbi məlumat cədvəlində" VI əsrdə-2, VII əsrdə-14, VIII əsrdə-26, IX əsrdə-50, X əsrdə-66, XI əsrdə-120 və XII əsrdə isə 210 nəfər elmin müxtəlif sahələrində yazıb yaratmış 500-ə yaxın müəllifin olduğunu qeyd edir (5).

Bu dövrün görkəmli simaları içərisində Xətib Təbrizi, Bəhmənyar (XI əsr) Məliküşşüəra Əbül-Üla Gəncəvi və onun istedadlı şagirdləri Fələki və Xaqani Şirvani, İzəddin Şirvani, Mücirəddin Beyləqani, Nizami Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi və başqaları da var ki, onların içərisindən öz dövrinə görə təlim-tərbiyə sahəsində müstəsna xidmət göstərən, sırf pedaqoji sahə ilə bağlı əsərləri və fikirləri olan Ə.Xaqaninin əsərlərini pedaqoji bibliografiyanın obyektinə kimi təhlil etməyi qərara aldıq.

Xaqaninin əsərləri hesablamalara görə təxminən 25644 beytdə gəlib çatmışdır (2,S.3). Ə.Xaqaninin pedaqoji baxışları prof. İ.A.Mollayevin «Orta əsr mütəfəkkirləri təlim-tərbiyə haqqında» kitabında (6) geniş təhlil olunmuşdur, lakin onun əsərləri pedaqoji bibliografiyanın obyektinə kimi xarakterizə olunmamışdır.

Əfsələddin İbrahim Xaqani 1120-ci ildə Şamaxı şəhərində yoxsul bir ailədə anadan olmuşdur. Onun anadan olma tarixi haqqında fikirlər ziddiyyətlidir. «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I cild»də bu tarix 1120-ci il kimi qeyd olunur. Q.Kəndli-Herisçinin «Xaqani Şirvani: həyatı, dövrü və mühiti» adlı monoqrafiyasında və başqa tarixi mənbələrdə onun doğum tarixi 1126-cı il kimi göstərilir.

Xaqani ibtidai təhsil və tərbiyəni əmisi Kafəddin Ömər Osman oğlundan almışdır. Öz gövrünün tanınmış alimlərindən olan Ömər İb-

rahimə sərf-nəhv, nücum, tibb, hikmət, fiqh, ədəbiyyat elmlərini öyrətmişdir. O, üç elmi-vəhm, əql və hiss elmini, riyaziyyat, ilahiyyat, təbiyyat elmlərini Xaqaniyə daha dərinləndirən öyrətmişdir (4,95). O, qiymətli əsərlərini yazarkən bibliografiyanın vasitəçilik funksiyasından istifadə etmiş, özündən əvvəl yaşamış görkəmli alimlərin əsərlərinə isnad etmiş və onlardan öyrənmişdir. Ə.Xaqaninin yaradıcılığında məşhur ərəb dilçisi İbn Sükkeytin «Kitab islah-əl-məntiq» kitabının mühüm əhəmiyyəti olmuşdur (13,96). Onun əsərlərində pedaqoji bibliografiyanın ilk rüşeymlərinə rast gəlmək olar və bu əsərlər pedaqoji bibliografiyanın obyektinə olan ilkin sənədlər kimi əhəmiyyətlidir.

Ə.Xaqani 7 il evdə əmisindən təhsil aldıqdan sonra 7 il də kitabxanada olan tədris müəssisəsində təhsil alır. Mənbələrdən məlumdur ki, orta əsrlərdə kitabxanalar yanında tədris-təlim müəssisələri mövcud imiş ki, XI-XII əsrlərdə bu müəssisələr tədris müəssisəsi kimi davam edirdi. Xaqani öz əsərlərində tərbiyə məsələlərinə də geniş yer vermiş və demək olar ki, tərbiyəni hərtərəfli işləmişdir. O, əqli, əxlaqi, dini, ailə, estetik, beynəlmiləl, musiqi, əmək tərbiyəsindən də geniş danışmışdır. Xaqani «Fəxryyə» əsərindəki «Meradios-səfa» başlığı ilə tədris-təlim haqqında fikirlərini bir daha şərh edir, onun «Nəsihətnamə»ləri ilə birlikdə «Fəxryyə»si də təlim-tərbiyə haqqında mükəmməl əsərdir və onun yuxarıda adı çəkilən əsərləri pedaqoji bibliografiyanın obyektinə kimi və pedaqoji bibliografiyanın əlamətlərini özündə əks etdirən əsərlər kimi əhəmiyyətlidir.

Bundan başqa onun «Töfətül-İraqeyn», «Mədhiyyə», «Həbsiyyə» kimi məşhur əsərlərində və müxtəlif şerlərində də müəllim azad fikir, zəka sahibi, əxlaq və əməl ustası kimi qiymətləndirmişdir.

Xaqaninin ən çox şöhrət tapan əsərlərindən biri onun «Qəsideyi-siniyə»sidir 110 beytdən ibarət olan bu qəsidə belə başlanır:

Mənim könlüm müəllimdir, dizim üstə dəbistanı

O şagirdəm ki, öyrəndim, sükut ilə əlifbanı

Xaqaniyə görə tədris və təlimin ən birinci şərti sakitlik və təmkinlilikdir. O qeyd edir: «Sükutla öyrənilən dərs yaxşı başa düşülər və təkrarlandıqdan sonra «yaddan fəramuş ola bilməz». Bunların hamısı isə məktəblə, müəllimlə başa gəlir. O, təlimin tərbiyələndirici xüsusiyyətini də nəzərə alır və onu «məktəbə layiq cismü-ərkan» hesab edirdi və hər kim ki, bu xüsusiyyətə diqqət yetirir o, «aslanı da diz çökdürər» deyirdi:

Dizi məktəb olan kəsə gərək

bir himmət olsun ki,

Özündə it kimi diz çökdürə bilsin o, aslanı

Xaqani hər qəlbi nurlandırmaq üçün «müəllim, ustad və dəbi-
stan»ları çoxaltmağı təklif edirdi. Bu fikirlərlə Xaqani öz dövrünün
maarifpərvər ziyalı kimi çıxış edirdi. Onun əsərləri göstərir ki, Xaqani
xalqın azad olması, zülm-əsarətdən qurtarması və xilas olması üçün
bir yolu da oxumaqda, təlimdə, savadlanmaqda gördü: «Onu diz
çökdürə bilməz, tutan dörd əlli dünyanı» deyirdi (6,67).

Xaqani «müəllim, ustad, məktəb» məsələlərinə «Təhfətül-İraqeyn», «Fəxriyyə», «Mədəhiyyə», «Həbsiyyə» kimi məşhur əsərlərində
geniş yer vermiş, müəllimi dövrünün təzad və işgəncələrindən azad fikir,
zəka sahibi kimi qiymətləndirmiş, «Şərəfim elmimlədir» demişdir.

Xaqaninin əsərləri informasiya istifadəçilərinə humanist ideyalar
bəxş edir. «Pislik qarşısında yaxşılıq et, gözəlliyi və yaxşılığı müdafi-
yə qalx, pisliyi, zülmü cəsarətlə, tərəddüdsüz rədd et, zülmə qarşı kəskin
müqavimət göstər! Yoxsulları müdafiə et, insanlar qardaşdır, dərvişlik
və zənginlik mənəviyyatla bağlıdır, cəmiyyətdə zahirə yox, mənəviyyata
fikir verilməlidir. Bu cəmiyyət üçün ölçü olmalıdır (4,27)».

Əldə olan məlumatlara görə Xaqani külliyyatı zəmanəmizə qədər
gəlib çatmamışdır. Şairin «Həqayiqi» təxəllüsü ilə yazılmış şerləri Rey-
dən qayıdarkən yolda itmişdir (4,S.90).

Xaqaninin bir çox ölkələrin kitab saxlanclarında müxtəlif dövrlərdə
köçürülmüş külliyyat və divan nüsxələri mühafizə olunur. Tehran Milli
Məclis Kitabxanasında saxlanılan 13760 şifrəli nüsxə XII əsrdə köçürülmüş
ən qədim divan nüsxəsi və h.847 (1443-cü) ilə aid ən qədim İranın Məşhəd
şəhərinin Astane-Qüds kitabxanasında saxlanan külliyyat nüsxəsidir. XV-XVII
əslərə aid üç nüsxə isə AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda
mühafizə olunur (2,S.3).

M.Tərbiyətin 1987-ci ildə çap olunmuş «Danışməndani-Azərbaycan»
təzkirəsində Xaqaninin yaradıcılığı təhlil olunur, əsərləri sadalanır, 7 qəsidəsi
haqqında məlumat verilir, onun haqqında yazan müəlliflər qeyd olunur (7).
Məsələn, təzkirədə qeyd olunur ki, Əbdürrəşid Bakuvi «Təlxüsül-əsar»
əsrində yazır ki, Xaqani filosof, pedaqoq və şair olmuşdur. O, səliq və
mənalı şerlər yaratmaqda son dərəcə qüdrətli idi. O, hicri qəməri 581
(1185) də Təbrizdə vəfat etmişdir. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək
lazımdır ki, 51 il Şamaxıda, 24 il Təbrizdə yaşayan (4,19) Xaqaninin ölüm
tarixi də ziddiyyətlidir. Yuxarıda adı çəkilən mənbələrdə bu tarix 1199
kimi göstərilir. Bəzi orta əsr mənbələrində və təzkirələrdə bu tarixin
1185 olduğu qeyd olunur.

«Danışməndani-Azərbaycan» təzkirəsindən öyrənirik ki, ki, 1908-ci
ildə Xaqaninin külliyyatı iyirmi min beytə yaxın qəsidə, qəzəl, rübai və
qitələrdən ibarət iki cildə, «Təhfətül-İraqeyn» əsəri isə 1855-ci ildə
Hindistanın Ləknəhur və Əkbərabad şəhərlərində çap olunmuşdur.

Göründüyü kimi M.Tərbiyətin «Danışməndani-Azərbaycan» təzkirəsi
dövrünün böyük ziyalı, pedaqoq Xaqaninin özü və əsərləri haqqında
yazılmış mənbələri əks etdirən biblioqrafik əsər kimi əhəmiyyətlidir və
pedaqoji sahənin biblioqrafik informasiya təminatında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan MEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda
Xaqaninin zəngin irsini, dünya xəzinələrində mühafizə olunan əlyazma
nüsxələrini, əsərlərinin ayrı-ayrı nəşrlərini və haqqında çap olunmuş
materialları toplayıb sistem halında xaqanisevərlərə çatdırmaq məqsədilə
«Xaqani Şirvani: biblioqrafiya» adlı biblioqrafik göstərici çap olunmuşdur.
Göstəricinin tərtibçisi tarix elmləri namizədi Aydın Xəlilovdur. Biblioqrafik
göstərici tərtib edilərkən dünya kitabxanalarının mövcud çap kataloqlarından,
biblioqrafik nəşrlərdən, kitabxanaların oxucu kataloqlarından istifadə edilmişdir.
Biblioqrafik vəsait 96 səhifədən ibarət 2006-cı ildə «Nurlan» nəşriyyatında
çap olunmuşdur. Biblioqrafik vəsaitdə əhatə olunan ədəbiyyat iki bölmədə
qruplaşdırılmışdır. Birinci bölmə əlyazmaları əhatə edir. Bölmədə əlyazmalar
xronoloji ardıcılıqla verilir.

İkinci bölmə Xaqaninin çap olunmuş əsərləri və haqqında yazılmış
mənbələri əhatə edir. Bu bölmədə materiallar dillərə görə qruplaşdırılmış
və əlifba prinsipi ilə verilmişdir.

Göstəricinin biblioqrafik tədqiqi nəticəsində məlum olur ki, dünya
kitabxanalarında Xaqaninin külliyyatının 49 nüsxəsi, Bakı Əlyazmaları
İnstitutunda isə 3 nüsxəsi saxlanılır.

Dünya kitabxanalarında onun 176 divan nüsxəsi, 60 «Şərhi divani
Xaqani» (Xaqani divanının şərhi), Bakı Əlyazmaları institutunda isə 5
divan nüsxəsi, 2 divan nüsxəsinin şərhi saxlanılır. Biblioqrafik vəsait
vasitəsilə müəyyənləşdirə bilərik ki, Xaqani poeziyasından 180-ə
nəqədər «Divan» nüsxəsi dünyanın bir sıra kitabxanalarının bəzəyir. Tehran
Milli Məclis Kitabxanasında saxlanılan 13760 şifrəli nüsxə XII əsrdə
köçürülmüş ən qədim divan nüsxəsidir. Biblioqrafik təsvirə diqqət yetirək:

TMMK-13760. Tarixi: VI əsrin sonu (m.XII əsr). Xətti: nəsx. Həcmi 365 vər. Ölçüsü: 22 x 30 sm.

Ən qədim Bakı nüsxəsi isə

BƏİ-M-204. Tarixi: XVI əsr. Xətti: nəstəliq. Həcmi: 270 vər. Ölçüsü 17 x 25.

Biblioqrafik vəsaitdən öyrənirik ki, Xaqaninin «Təhfətül-İraqeyn»
əsrinin dünya kitabxanalarında 65 nüsxəsi, «Şərhi Təhfətül-İraqeyn»
əsrinin 7 nüsxəsi, Bakı əlyazmaları İnstitutunda 5 nüsxəsi saxlanılır.

Dünya kitabxanalarında Xaqaninin qəsidələrinin 26 nüsxəsi Bakı Əlyazmalar İnstitutunda fars dilində 30, ərəb dilində 3, qəsidələrin şərhli dünya kitabxanalarında 3, Bakıda isə fars dilində 1, ərəb dilində 1 nüsxə saxlanılır.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi ikinci bölmə Xaqaninin çap olunmuş əsərləri və haqqında yazılmış mənbələri əhatə edir. Bu bölmədə materiallar dillərə görə qruplaşdırılmış və əlifba prinsipi ilə verilmişdir. Əsərin biblioqrafik tədqiq nəticəsində məlum olur ki, Xaqaninin Azərbaycan dilində 41, fars dilində 72, rus dilində 39 əsəri çap olunmuşdur.

Biblioqrafik vəsait vasitəsilə öyrənə bilərik ki, Xaqani haqqında yazılmış Azərbaycan dilində 156, fars dilində 172, türk dilində 8, rus dilində 78, ingilis dilində 10, alman dilində 5, fransız dilində 10, italyan dilində 3 mənbə vardır.

Axtarış və kommunikativ istiqamətli bu biblioqrafik göstəricidə təsvirlərin mükəmməlliyi onun müəllifinin peşəkarlığından xəbər verir və çox böyük zəhmətin nəticəsidir.

Biblioqrafik vəsaitə «İxtisarların siyahısı» adlı yardımçı göstərici tərtib edilmişdir.

Biblioqrafik göstərici Xaqaninin əsərləri və onun haqqında yazılmış mənbələrdən xəbər verən mükəmməl informasiya mənbəyidir.

Tədqiqat işini yekunlaşdırarkən belə qənaətə gəlmək olar ki, Xaqani XII əsrdə fəaliyyət göstərərək təlim-tərbiyəyə dair tam bir pedaqoji sistem yaratmış və özündən sonra gələn nəsəl üçün böyük bir irs qoyub getmişdir. Əsərlərində pedaqoji fikirlərin olması onun əsərlərini pedaqoji biblioqrafiyanın obyektinə edir və pedaqoji sahənin biblioqrafik informasiya təminatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Orta əsrlərin görkəmli mütəfəkkiri Ə.Xaqaninin əsərləri pedaqoji ədəbiyyatın biblioqrafiyalaşdırılmasının obyektinə olan ilkin sənədlər kimi əhəmiyyətlidir və sahə üzrə informasiya istifadəçilərinin diqqətini həmişə cəlb edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I c.-B., 1960.-524 s.*
2. *Ə.Xaqani: Biblioqrafiya /Tərtibçi: Aydın Xəlilov; Red.ru: M.Adilov, A.Ramazanov.-Bakı:Nurlan, 2006.- 96 s.*
3. *Əliyev Z.H. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti.-B., 2001.-143 s.*
4. *Kəndli-Herisçi Q.Ə. Xaqani Şirvani (həyatı, dövrü, mühiti).-Bakı:Elm, 1988.-592 s.*
5. *Makuli P. Ədəbi məlumat cədvəli: On məşhur Şərq mənbəyi əsasında /Red-ru M.Sultanov; Azərb.EA Respublika Əlyazmaları Fondu.-B.: Azərb. EA nəşriyyatı, 1962.-574 s.*

6. *Mollayev İ.A. Orta əsr Azərbaycan mütəfəkkirləri təlim-tərbiyə haqqında /Elmi red: Ə.Ağayev.-B.:Maarif, 1996.-304 s.*

7. *Tərbiyə M. Danişməndani Azərbaycan.-B.:Maarif, 1987.-260 s.*

Хураман Вердиева

ПРОИЗВЕДЕНИЯ А.ХАГАНИ КАК ОБЪЕКТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ

В статье с библиографической точки зрения рассматривается история публикации произведений видного Азербайджанского поэта средних веков А.Хагани, а так же анализируются литературоведческие произведения посвященные этому замечательному поэту.

Nərgiz RZAYEVA
Magistrant

CƏMIYYƏTİN İNFORMASIYALAŞDIRILMASINDA BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYANIN ROLU

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması zəruri bir prosesdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi «İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında» Qanunda informasiyalaşdırma anlayışına belə tərif verilir: «İnformasiyalaşdırma informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, təqdim edilməsi, istifadə olunması əsasında dövlət hakimiyyəti və yerli özünü idarəetmə, təşkilati, hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların və vətəndaşların informasiya tələbatlarının və bu sahədəki hüquqlarının təmin edilməsində optimal şəraitin yaradılması üçün təşkilati, sosial və elmi-texniki prosesdir» (7).

İnformasiya həmişə, xüsusilə cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələrində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir cəmiyyətin informasiyalı cəmiyyət adlandırılması da təsadüfi deyil. Bəşəriyyət həmişə informasiyanı toplamış, qorumuş və yaymışdır. İnsan, onun genetik kodu informasiya daşıyıcısı və eyni zamanda informasiyanın qoruyucusudur (7).

XX əsrin sonlarında Azərbaycanın yenidən öz müstəqilliyini bərpa etməsi və yeni iqtisadi inkişaf yoluna keçməsi ilə əlaqədar həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi informasiya sistemində də (o cümlədən bibliografik informasiyada) mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. Bu, həm də bibliografik informasiya tələbatçılarının fəallaşması və bu tələbatlarda milli-mənəvi dəyərlərə yiyələnmək zərurəti ilə bağlıdır. İndi elə bir şərait yaranmışdır ki, yüksək ixtisaslı mütəxəssislər belə hər hansı məsələ üzrə dolğun informasiya almaq üçün bibliografiyanın vasitəçiliyinə ehtiyac duyur. Çünki bir çox elmi işçilər və mütəxəssislər yalnız öz ixtisaslarına dair deyil, həm də bəzi digər sahələrə dair ədəbiyyatı izləməli olurlar (4).

Müasir elmi-texniki tərəqqi dövründə, Azərbaycan Respublikasının tam müstəqillik əldə etdiyi bir şəraitdə kitabxanaların informasiya funksiyası daha böyük əhəmiyyət kəsb edir və bu «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda da öz real ifadəsini tapmışdır: «Kitabxana – elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cə-

miyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur» (8).

Lazımi informasiya mənbələrinin əldə edilməsi və dəqiq seçilməsini təmin edən köməkçi vasitə vardır. Sənədlər və informasiya tələbatçıları arasında bəşəriyyətin topladığı möhtəşəm sənəd yığımından daha mütərəqqi və səmərəli istifadə olunmasına təsir göstərən belə vasitəçilərdən biri də bibliografiyadır. Professor Z.H.Əliyevin qeyd etdiyi kimi bibliografik fəaliyyətin ən mühüm nəticəsi bibliografik informasiyadır və o, bibliografiyaşünaslıq elminin nəzəri əsasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi prosesində, ümumiyyətlə, bibliografiyanın nəzəriyyə-sində əsas və mərkəzi kateqoriya kimi ən çox diqqət çəkən problemlərdən biri olmuşdur. Bibliografiya səciyyəvi peşə fəaliyyəti sahəsidir və sənəd kommunikasiyaları sistemindəki vasitəçilərdən biridir (1, s.19).

Müasir dövrdə qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətlər yetişdirməkdən ibarətdir. Milli şüur və ləyaqətin tarixi kökləri təsdiq edir ki, hər bir xalq, həmçinin Azərbaycan xalqı özünün tarixi şəxsiyyətlərilə öyünməyə böyük mənəvi haqqı vardır. Milli şüurun formalaşmasına müxtəlif amillər təsir göstərir. Bunlardan bir də bibliografik informasiya mənbələridir.

Böyüməkdə olan nəslin milli şüurunun və milli ləyaqətinin tərbiyə edilməsində, mədəniyyətimizin, tariximizin, ədəbiyyatımızın onlara düzgün çatdırılmasında bibliografik mənbələrin rolu əvəzəedilməzdir.

Azərbaycan milli bibliografiyası çox zəngin vəsaitlər sistemində malikdir və bu sistem xalqımızın mədəni-mənəvi olan müxtəlif növ məqsəd və oxucu istiqamətli çap əsərlərini özündə əks etdirir (2, s.99).

Bibliografik vəsaitlər sisteminin sabit və uzun müddətli tərkib hissələrindən biri də şəxsi bibliografik informasiya mənbələridir və onlar müvafiq seriyalarla, o cümlədən, «Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri» «Elm və mədəniyyət xadimləri» seriyası ilə çap edirlər (2, s.100).

Dünya tarixinin səhifələri ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin, xüsusilə görkəmli siyasi xadimlərin həyat və fəaliyyətlərinə dair materiallarla zəngindir. Belə şəxsiyyətlərin həyatı və tərcümeyi-halı tədricən şəxsi ölçülərdən çıxaraq beynəlmilləşmiş, dünyəvi xarakter kəsb etmişdir. Çünki görkəmli şəxsiyyətlər dünyaya, dünyada baş verən hadisə və proseslərə təsir etmək, onu istiqamətləndirmək gücünə malikdirlər.

Azərbaycan xalqının böyük oğlu Heydər Əliyev belə şəxsiyyətlərdəndir. Məhz belə insanlar öz xalqına və Vətəninə əbədi şöhrət qazandı-rırlar. Bunun nəticəsidir ki, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında və möhkəmləndirilməsində misilsiz rolu olan Heydər Əliyev irsinin bibliografiyalaşdırılması sahəsində ilk addım atılmışdır. İlk dəfə olaraq respublikamızın milli bibliografik fəaliyyətində «Dünyanın gör-

kəmlı dövlət xadimləri» seriyası təsis olunmuş və ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 80 illik yubileyi münasibəti ilə «Heydər Əliyev: bibliografik məlumat kitabı» nəfis şəkildə çap olunmuşdur.

Müasir dövrümüzün ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi tarixinin öyrənilməsi və təbliğ olunması Heydər Əliyevin zəngin irsinin hərtərəfli araşdırılması vasitəsilə həyata keçirilməsi mümkündür.

Bibliografik məlumat kitabı Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü, millət vəkili, Bakı Dövlət Universitetinin rektoru, professor Abel Məhərrəmovun bilavsiyə rəhbərliyi ilə hazırlanmış Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasının qərarına əsasən nəşr olunmuşdur.

Kitabı tərtib edənlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor, BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri Abuzər Alı oğlu Xələfov və bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi Solmaz Azay qızı Sadıqovadır.

Kitab müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında və möhkəmləndirilməsində misilsiz rolu olan Heydər Əliyev irsinin bibliografiyalaşdırılması sahəsində atılan ilk addımdır.

Uzaqgörən milli liderimiz Heydər Əliyev hələ 1970-ci illərdə Azərbaycanlı gənclərin təhsilinə xüsusi qayğı göstərirdi. Hər il yüzlərlə gənc Moskva, Sankt-Peterburq, Kiyev və başqa qabaqcıl elm və təhsil mərkəzlərində təhsil almağa göndərilirdi. Sanki Heydər Əliyev respublikadan kənarında bütöv sahələri əhatə edən milli bir universitet yaratmışdı. Bütün bunlar barədə bibliografik məlumat kitabında geniş bilgilər vardır.

Azərbaycan xalqının milli ruhunu oymaq, özünüdərək proseslərini gücləndirmək üçün əvəzsiz işlər görmüşdür. O dövrdə Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu ilə 1978-ci il Azərbaycan SSR Konstitusiyasına salınması milli şüurun formalaşmasında böyük rol oynadı. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə mədəniyyət və elm xadimlərinə ən yüksək fəxri adlar verilməsi də respublikanın tanınmasında əvəzsiz rol oynayırdı. Möhtərəm Heydər Əliyevin tariximizə, mədəniyyətimizə və milli, mənəvi dəyərlərimizə olan sonsuz sevgisi nəticəsində Bakının görkəmli yerlərində Nəsiminin, Cəfər Cabbarlının, Hüseyn Cavidin, Mehdi Hüseynzadənin, Səttar Bəhlulzadənin, Nəriman Nərimanovun və başqa görkəmli şəxsiyyətlərin əzəmətli heykəlləri ucaldıldı (5, s.13).

O illərdə mövcud rejim və ideologiyanın qadağalarını aşaraq, Azərbaycan xalqının milli oyanışını təmin edən fəaliyyətlər göstərilib. Bütün bunlar kitabda geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda,

kitabda Heydər Əliyevin Bakı Dövlət Universitetinin təhsil həyatını, BDU-ya qayğını əks etdirən nümunələr xüsusi yer almışdır. Onun Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlılığını əhatə edən kitablar, xüsusən «BDU-nun dünya şöhrətli məzun» kitabı buraya daxil edilmişdir. Möhtərəm prezidentimiz Heydər Əliyev Bakı Dövlət Universiteti ilə çox sıx bağlı olan; ləyaqət və bütövlüyü özündə birləşdirən bir şəxsiyyətdir. Bu elm ocağının fəaliyyət dövrünün böyük bir hissəsi möhtərəm prezidentimizlə bağlıdır. Heydər Əliyevin tələbəlik dövrü bu möhtəşəm elm ocağında keçmiş və həyatının sonrakı illərində də milli sərvətimizə əsl övlad münasibəti göstərmiş, universitetin qayğıkeşi olmuşdur.

H.Əliyevin əsərlərində xalqımızın tarixi, soykökümüz, milli adət-ənənələrimiz, müstəqilliyimiz və s. haqqında çox qiymətli fikirlər, dəyərli ideyalar, elmi-nəzəri cəhətdən ümumiləşdirilmiş, sitemləşdirilmiş nəticələr vardır.

Məhz buna görədir ki, müstəqillik yollarında inamla irəliləmək, müstəqillik dövrünü işıqlandırmaq üçün H.Əliyev irsinin öyrənilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, bu bibliografik göstərici tərtib olunana qədər möhtərəm Heydər Əliyevin bibliografik məlumat kitabı hazırlanıb nəşr edilməmişdir.

Heydər Əliyevin anadan olmasının 80 illik yubileyinə həsr edilən hazırkı bibliografik məlumat kitabı bütün həyatını öz xalqına xidmətə həsr etmiş bu görkəmli şəxsiyyətin ictimai-siyasi fəaliyyətinin əsas anlarını əhatə edir.

Dörd hissədən ibarət olan məlumat kitabının I hissəsi «Heydər Əliyev şəxsiyyəti» adlanır. Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin qısa salnaməsinin məlumat kitabına daxil edilməsi onun informasiya bazasının daha da zənginləşməsinə səbəb olmuşdur.

Sonra kitabda «Dünyanın görkəmli siyasətçiləri, elm və mədəniyyət xadimləri Heydər Əliyev haqqında» və «Azərbaycanın görkəmli siyasətçiləri, elm və mədəniyyət xadimləri Heydər Əliyev haqqında» bölmələri verilir.

«Heydər Əliyevin fikir dünyasından seçmələr» bölməsində dahi dövlət xadiminin müxtəlif sahələrə dair söylədiyi parlaq kəlamlarından bir qismi toplanmışdır.

Bibliografik göstəricinin II hissəsi Heydər Əliyevin kitab şəklində nəşr edilmiş əsərlərinin təsvirinə həsr olunmuşdur. Bu hissənin birinci bölməsi «Sovetlər Birliyi dövründə Azərbaycanın tərəqqisi və inkişafına yönəlmiş siyasət (1969-1990-cı illər)», ikinci bölməsi isə «Müstəqillik yollarında (1993-2003)» adlanır. Burada Heydər Əliyevin Azərbaycan,

rus və xarici dillərdə nəşr edilmiş kitablarının, əsərlərinin və çoxcildliklərinin bibliografik təsviri xronoloji ardıcılıqla verilmişdir.

Bibliografik məlumat kitabının bu hissəsində H.Əliyevin çoxcildli əsərləri haqqında məlumatlar ön plana çəkilmişdir. Burada əvvəlcə 10 cildlik əsərlərin, sonra 4 cildlik əsərlərin, daha sonra isə 2 cildlik əsərlərin bibliografiyası verilmişdir. Çoxcildli əsərlərin məzmununu oxuculara açıqlamaq, onlardan istifadəni asanlaşdırmaq üçün bu əsərlərin ayrı-ayrı cildlərinin məzmununun açılmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu isə oxucuya hər hansı bir cildə onun axtardığı mənbənin olub-olmamasını müəyyənləşdirmədə əlverişli şərait yaradır, məlumat kitabından istifadəni asanlaşdırır və səmərəliliyini artırır.

«Heydər Əliyev haqqında ədəbiyyat» adlanan III hissədə 8 yarımbölmə öz əksini tapmışdır. «Böyük həyat yolundan səhifələr», «Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin memarıdır», «Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında Heydər Əliyev mərhələsi», «Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası», «Heydər Əliyev irsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı məsələləri», «Heydər Əliyev və Azərbaycanda elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənətin inkişafı», «Azərbaycan ədəbiyyatında Heydər Əliyev surəti», «Heydər Əliyev beynəlxalq aləmdə» kimi yarımbölmələr bu görkəmli şəxsiyyətin sadalanan sahələrdəki xidmətlərinə həsr olunmuş əsərləri əhatə edir (5).

Bibliografik məlumat kitabının IV hissəsində yardımçı göstəricilər verilmişdir. Burada Heydər Əliyevin kitablarının və onun haqqında yazılmış müəllifin əlifba göstəriciləri öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri cənab Heydər Əliyevin yeni nəslin tərbiyəsində göstərdiyi misilsiz xidmətlərini və atalıq qayğısını yaddaşlarda daimi yaşatmaq, Azərbaycan gəncliyinə verdiyi dəyərli tövsiyələrini təbliğ etməkdə kitabın rolu çox böyükdür.

Bibliografik göstəricidə 1969-2003-cü illər ərzində çap olunmuş 209 adda kitabın bibliografik təsviri verilmişdir. Ümumilikdə 544 mənbə əhatə olunmuşdur.

Bu əsərin Azərbaycan dilində 5 min, rus dilində 3 min və ingilis dilində 2 min tirajla ayrı-ayrılıqda çap edilməsi həm onun elmi əhəmiyyətinin miqyasını, həm də Heydər Əliyevin zəngin elmi-nəzəri irsinin öyrənilməsi, onun çoxsaylı əsərlərində irəli sürülmüş siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni islahatların başa çatdırılması üçün çox gərəkli və faydalı xəzinə olduğu müəyyən edilmişdir (4).

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z.H. *Bibliografik informasiya sənəd informasiya tələbatının ödənilməsində mühüm vasitədir // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.* – 2004. – №1. – S. 17-25.

2. Əliyev Z.H. *Bibliografik vəsaitlər sənəd axını və kütəsinin integral şəkidə əks etdirən bibliografik informasiya mənbələridir // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.* – 2005. – №2. – S.97-110.

3. Əliyev Z.H. *Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsəti.-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001.- 145 s.*

4. Əliyev Z., İsmayılov N. *Azərbaycan bibliografiyasını zənginləşdirən dəyərli töhfə: Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri // Respublika.* – 2003. – 13 iyun.

5. *Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı / Tərt. edənlər: A.A.Xələfov, S.A.Sadıqova; Red. və ön sözün müəllifi A.M.Məhərrəmov.* – B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2003.–434s.

6. Xələfov A.A. *İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri və problemləri // Respublika.* – 2002. – 17 aprel.

7. *«İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu» // Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu.* – 1998. – №6. – S.1214 – 1222.

8. *«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi – nəzəri və təcrübi jurnal.* – 1999. – №1. – S.3–16.

Наргиз Рзаева
Магистрант

РОЛЬ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

РЕЗЮМЕ

В статье объясняется значения библиографической информации и роль «Гейдар Алиев: библиографический справочник» которая занимает важное место в информатизации общества.

"AZƏRBAYCAN KİTABI" BIBLIOQRAFİK GÖSTƏRİCİLƏRİNDƏ TEATRŞÜNASLIQ ƏDƏBİYYATININ ƏKSİ

İncəsənətin bibliografyası kursunun ən müstəqil qollarından birini də teatr və teatrşünaslıq bibliografyası təşkil edir. Ona görə də həmin bölmənin bibliografik göstəricidə necə əks edildiyini işıqlandıran yazının elmi və təcürbi əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycan kitabının zəngin tarixini qoruyub saxlamaq, onu toplayıb professional və qeyri professional oxuculara çatdırmaq sahəsində böyük və şərəfli bir hadisə "Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricisinin toplanıb tərtib edilməsi hadisəsi idi. Ümumiyyətlə bibliografik göstəricilərin rolu və əhəmiyyəti bəzən yetərincə dərk edilməsə də, onların çox mühüm bir vasitə olması inkar edilməzdir. Biblioqrafik göstəricilərin tərtib edilib çap olunması müxtəlif elm sahələrinin mütəxəssisləri üçün lazımlı və vacibdir. Teatrşünaslıq elminin inkişafı və sahənin mütəxəssislərinin bibliografik informasiya təminatı nöqtəyi nəzərindən "Azərbaycan kitabı" adlı bibliografik göstəricilərin təhlili maraqlıdır.

Məlum olduğu kimi "Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəriciləri Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi kollegiyasının qərarı ilə çap olunmuş, Azərbaycan SSR Kitab Palatasının işçi heyəti tərəfindən tərtib edilmişdir. Kitabın 3 cildəndən ibarət olması nəzərdə tutulmuşdu. Lakin I cild və II cildin I kitabı tərtib edilib nəşr edildikdən sonra bu iş yarımçıq qalmış və əfsuslar olsun ki, bu qədər böyük və olduqca maraqlı bir iş sona çatdırılıb davam etdirilməmişdir.

Lakin buna baxmayaraq azərbaycanlı müəlliflərin əsərlərini toplayıb bir kitabda cəmləşdirib cəmiyyətə çatdırmaq qədər böyük bir missiya həyata keçirilmişdir. Çap mədəniyyətinin güzgüsü olan belə bir vəsaitin dərc olunması məsələsi o dövrün elmi işçilərini və ziyalıları çoxdan düşündürürdü.

I cildə 1920-ci ilədək nəşr olunan azərbaycanlı müəlliflərin kitabları, II və III cildə isə keçmiş Sovet hakimiyyəti illərində buraxılan kitablar daxil edilməli idi.

I cild 1780-1920-ci illəri əhatə edir. Bu cildin toplanıb araya-ərsəyə gətirilməsində M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxa-

nasının keçmiş əməkdaşı Ə.Y.Əliyevin əməyi mütləq qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan kitabının I cildi 1963-cü ildə işıq üzü görmüşdür. II cildin I kitabı isə 1982-ci ildə nəşr olunmuşdur. II cildin I kitabında humanitar profilli ədəbiyyatın bibliografik təsviri verildiyindən teatrşünaslıq ədəbiyyatının təhlili mümkün oldu.

Araşdırma nəticəsində məlum oldu ki, "Azərbaycan kitabı" adlı bibliografik göstərici ilk dəfə 1951-ci ildə nəşr edilmişdir. Bu göstəriciyə 1940-1950-ci illərdə nəşr olunmuş kitablar daxil edilmişdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, II cild 1920-1940-cı illəri əhatə edirsə və 1982-ci ildə nəşr edilibsə, 1951-ci il "Azərbaycan kitabı"nın nəşri ondan 31 il əvvəl nəşr edildiyinə baxmayaraq onun ardı hesab edilir. Beləliklə Azərbaycan teatrşünaslığı həmin 3 nəşrdə də öz əksini tapdığından həmin göstəricilərin təhlili bu istiqamətdən mümkündür. Bu 3 göstəricinin sayəsində 1780-ci ildən 1950-ci ilədək olan dövrdə yəni 80 illik zaman dairəsində teatrşünaslıq ədəbiyyatı haqqında məlumat alırıq. Xronoloji prinsipi nəzərə alaraq 1951-ci il nəşrini ən sonda təhlil edəcəyik.

Bildiyimiz kimi, incəsənətin çox böyük və mühüm bir sahəsi olan teatr haqqında yazmaq, tədqiqat işləri aparmaq, elmi əsərlər işləmək teatrşünaslıq elminin inkişafına xidmət edir. Bu elmi-tədqiqatın məqsədi də Azərbaycan teatrşünaslığının bibliografik informasiya təminatı probleminin araşdırılmasıdır.

Azərbaycanda teatr yarandığı ilk illərdən bu sensasiyon xəbər demək olar ki, bütün Qafqazda mətbuat vasitəsilə yayıldı. Daha sonra teatr və teatrşünaslıq haqqında əsərlər yazılmağa və bu elm sahəsi sürətlə inkişaf etməyə başladı. Bu da sahənin bibliografik informasiya təminatı sisteminin yaradılmasını obyektiv zərurətə çevirdi.

I cildin müqəddiməsində Ə.Mirəhmədov yazır: "XIX əsrin 2-ci yarısı Azərbaycanda yeni mədəni yüksəliş mərhələsi kimi tanınmaqdadır. Realizm ədəbi məktəbinin formalaşması inkişaf etməsi, M.F.Axundovun qızgın, çoxcəhətli fəaliyyəti, qarşılıqlı mədəni əlaqələrin genişlənməsi, milli teatr və dövrü mətbuatın yaranması, qabaqcıl ziyalılardan ibarət yeni gənclərin yetişməsi kimi mühüm hadisələrlə səciyyələnən bu dövr, doğrudan da ictimai, mədəni canlanma dövrü idi. Lakin həmin canlanma mədəniyyətin bütün sahələrində eyni ölçüdə deyildi. Kitab mədəniyyəti buna misal ola bilər" (1, s.31).

Milli teatr yaranandan bir necə il sonra milli mətbuat yarandı. Mətbuat da, teatr da eyni hədəfə vururdu. Hər ikisi də xalqımızın milli mədəni inkişafına xidmət edirdi. 1873-cü ildə oynanılan ilk tamaşa

haqqında o zaman Tiflisdə çıxan "Kafkaz" qəzetində bir müxbir məlumatında informasiya verilir.(3)

"Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricisinin birinci cildi 1780-1920-ci ilədək olan ədəbiyyatı əks etdirdiyinə görə bu göstəricinin daxilində sırf teatrşünaslığa aid ədəbiyyat öz əksini çox az tapa bilərdi. Çünki bu sahə bir elm sahəsi kimi hələ çox gənc idi və bu sahə üzrə heç bir elmi əsər yazılmamışdı. Bu bərdə və o dövr üçün çox əlamətdar bir hadisə haqqında ən çox dövrü mətbuatda məlumat verilir.

"Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricisində (1-ci cild) teatrşünaslıq haqqında ilk məlumata N.Nərimanovun Gəncədə teatr bərəsinədə dediyi sözü" adı ilə verilmiş, Bakıda Quberniya idarəsi mətbəəsi tərəfindən dərc edilmiş, 1899-cu ildə işıq üzü görmüş kitabı ilə rastlaşırıq. Bu kitabca M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi şöbəsinin mikrofilm bölməsində mühafizə olunur. Kitab əski əlifba ilə yazılmışdır, Azərbaycan və rus dillərindədir.

N.Nərimanov yazır: "Bu günkü teatrın iki nəfi var: onlar budur ki, necə ki, qabaqda zikr olundu, zindəganlığımızda olan qüsüratı göstərən misal: "Hacı Qara" hansını ki, bu gün oynuyacaqlar bir xəsis və tamahkar şəxsdir ki, puldan ötrü adını bədnam edir..."

Teatrımızın ikinci mənfəti budur ki, bundan yığılan pul xərc olunacaqdır bu il müsəlman uşaqları üçün bir məktəb binası qoymağa. Məlum ola ki, hərəcənd bir zaman dünyəvi elmlər müsəlmanlar arasında intişar tapmış idisə də, amma sonradan bir neçə səbəblərə görə elmləri əlimizdən çıxarıb yavaş-yavaş insanın ruhunu və bədəninə salamat saxlayan şeylərdən iraq düşüb indi zəlalətdə bulunuruq."

1-ci cildin köməkçi aparatına nəzər salsaq görürük ki, incəsənət bölməsində 5 təsvir verilmişdir. (135, 889, 904, 1268, 1284) Bu təsvirlərdən yalnız biri teatrşünaslığa uyğun gəlir(1268). Bu da "Qafqazda 1-ci növzühur "Evliyə subay" operettasından ötrü hazırlanmış tağanaqlar (plastinkalar) Birinci məclis. Bakı, Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsi. 32 səh." kitabının təsviridir. Təsvirdə il göstərilməmişdir. Lakin göstəricinin xronoloji düzülüşünü nəzərə alsaq 1919-cu illərin kitabı olduğu ortaya çıxır. (Deməli N.Nərimanovun Gəncədə söylədiyi nitqi bərədə nəşr olunmuş kitabı bu təsviri verilən kitabdan əvvəl nəşr olunmuşdur. Buradan da belə nəticəyə gəlinir ki, teatr yaranandan 26 il sonra göstəricidə öz əksini tapan kitablardan ilk kitab N.Nərimanovundur.)Lakin bu kitab bibliografik göstəricinin köməkçi aparatında ictimai-siyasi məsələlər bölməsində verilmişdir (229).

1-ci cildə nəzər yetirsək görürük ki, köməkçi aparatda pyeslər bölməsində 114 pyes verilmişdir. Bu pyeslərin icərisində bəzi təsvirlər

var ki, onlar 2-ci cildə və 1951-ci il nəşrində incəsənət bölməsində verilmişdir. Məsələn:

374. Ayvazov Həsən Səbri. "Nədən bu hala qaldıq" Teatr. Mühərriri və nəşiri Həsən Səbri Ayvazov. Alupka-Kırım, Bakı, "Kaspi" və "Fyuzat" mətbəəsi, 1907. 78 səh.

391. Namiq Kamal Bəy. "Vətən və yaxud Silistrə" 4 pərdədə teatr. Türki-Azərbaycana nəql və tərcümə edibdir Gəncə gimnaziyasının türk dili müəllimi: Mirzə Məhəmməd Axundov. Nəşiri:Muxtar Qazızadə. Gəncə, Hacı Həsənzadə mətbəəsi, 1907. 71 səh.

407. Haqverdiyev Əbdürrəhim Bəy. "Millət dostları" Bir məclisli xırda milli teatr. Tiflis, "Qeyrət" şirkətinin mətbəəsi, 1907. 22səh.

642. Kazimovski Ağa Mirmahmud. "Daşım-daşım" Məzhəkə, bir pərdədə. Əsər: Bakı müsəlman səhnəsinin artisti Ağa Mirmahmud Kazimov (Kazimovski) Nəşirləri:Mirmahmud Kazimov və Məhəmmədrza Əliyev. Badikubə, Mirbabayevin "Tülü" mətbəəsi, 1911. və s. Təsvirlər köməkçi aparatda pyeslər bölməsində verilmişdir.

Lakin 2-ci cildə bu cür təsvirlər məsələn: (6797. Anzor. 4 pərdəli drama. Rustaveli teatrosu muzeyinin nəşriyyatı, 1939. 14s.) incəsənət bölməsində verilmişdir.

Əgər bunu nəzərə alsaq belə çıxır ki, 1-ci cildə təxminən 37 adda bu cür təsvir verilmişdir.

Kitabın 2-ci cildinin əhatə etdiyi dövr elə bir dövr idi ki, artıq teatr daha dinamik inkişaf edirdi. Möhtəşəm teatr binaları artıq daha professional tamaşalarla öz seyiricilərini sevindirirdi. 1920-1940-cı illər sovet ideologiyasının hökmranlıq etdiyi bir dövr olduğu üçün teatr da ideologiyanın bir əsgəri idi. Bu dövrdə əsasən kolxoz quruculuğundan, fəhlə və kəndli həyatından bəhs edən mövzularda tamaşalar qoyulurdu.

"Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricisinin 2-ci cildinin 1-ci kitabında sırf teatrşünaslıq haqqında olan ədəbiyyat incəsənət bölməsində verilmişdir. Bu göstəricidə 1920-ci ildən 1940-cı ilədək teatr sahəsi üzrə təxminən 40 adda kitabın bibliografik təsviri verilmişdir. Məsələn:

6792. Abbas Mirzə Şərifzadə. 20 illik aktyorluq fəaliyyəti münasibəti ilə. B., 1928. 40 s.

6794. Azərbaycan SŞC xalq artisti Mirzə Ağa Əliyevin səhnə fəaliyyətinin 35 illik yubileyi. (1901-1936). 1936.

6795. Azərbaycan türk teatrosunun müxtəsər tarixçəsi. 1873-1923. Türk səhnəsinin 50 illik yubileyi komissiyonu tərəfindən tərtib edilmişdir. "Maarif və mədəniyyət" məcmuəsinə əlavədir. B., 1923.

6799. Bədii-siyasi şura (Teatrolar yanında siyasi- bədii şuralar haqqında nizamnamə). B., 15s.

"Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricisinin 1951-ci il nəşrində, qeyd etdiyimiz kimi 1940-1950-ci illərdə nəşr olunan kitablar daxil edilmişdir. Bu göstəricidə də sahələr bölmələrlə verilmişdir. Göstərici 31 bölmədən ibarətdir. O cümlədən incəsənət bölməsi də daxil olmaqla.

İncəsənət bölməsində 25 kitabın təsviri öz əksini tapır. Bunlardan 16-sı sırf teatrşünaslığa aid ədəbiyyatdır. Onlardan bir neçəsini nəzərinizə çatdırıq:

1. "Vaqif" (Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında 300-cü dəfə tamaşaya qoyulması münasibətilə) Bakı. Azərbaycan SSR Teatr Cəmiyyəti nəşri. 1947. 32 s.

2. Qrossman, A. Və Qoldberq, A. "Timur və onun komandası" 3 pərdəli 6 şəkilli pyesa. (A. Qaydarın romanı üzrə). Bakı, 1941.

3. Ziya K. Səhnə dili haqqında. Bakı. Azərb. SSR EA Nəşriyyatı. 1947. 80 səh.

4. Məmmədov, M. Mirzəgə Əliyev. Red-ru: P. Ələkbərli. (Azərb. SSR XMK Siyasi Maarif İşləri və Yaşlılar Məktəb idarəsi) Bakı. Azərnəşr. 1942. 53 səh.

5. Məmmədov, C. Adil İskəndərov. Red-ru: R. Şahvələd. Bakı. Azərnəşr. 1949. 38 səh.

Teatr bəşəriyyətin ictimai bir hadisəsi kimi həmişə cəmiyyətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Teatr siyasət, teatr komediya, teatr faciə, teatr tariximiz. Teatr bizi bizə səhnədən göstərən bir məbəddir. Bu baxımdan "Azərbaycan kitabı" bibliografik göstəricilərinin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu bibliografik göstəricilər Azərbaycan teatrşünaslığının bibliografik informasiya təminatında mühüm rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT:

1. *Azərbaycan kitabı: Bibliografiya (1780-1920) 3 cildə: C. I / Tərt. ed.: Ə. Əliyev; Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası. – B., 1963. – 220 s.*

2. *Azərbaycan kitabı: Bibliografik göstərici 3 cildə: C. 2. 1-ci kitab (1920-1940) / Tərt. ed.: V. Mirzəyeva, M. Ə. Zabalova, N. A. İsmayılova; Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası. – B.: Yazıcı, 1982. – 744 s.*

3. *Cəfərov C. Azərbaycan teatrı (1873-1973). – B.: Azərnəşr, 315 s.*

4. *Əliyev Z. H. Azərbaycan bibliografiyasının tarixi (1920-1970). – B., 1978. – 78 s.*

5. *Əliyev Z. H. Müasir dövrdə Azərbaycanda elmi-tədqiqat işləri və mütəxəssislərin bibliografik təminatının əsas istiqamətləri // Azər-*

baycanda elmi-işçilərə kitabxana bibliografiya xidməti: Tematik məcmuə; ADU. B., 1985: S. 19-55.

6. *Əliyev Z. H. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti. – B., 2001-143 s.*

Джафарова Мехрибан

ОТРАЖЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ ПО ТЕАТРОВЕДЕНИЮ В БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ УКАЗАТЕЛЯХ «АЗЕРБАЙДЖАН КИТАБЫ»

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются вопросы отражения материалов о театроведении в I томе и 1-ой книге второго тома «Азербайджан книги». Таким образом определяется роль этих изданий в библиографическом обеспечении потребителей в данной области.

**«AZƏRBAYCAN-80» ADLI BIBLIOQRAFİK GÖSTƏRİCİ
ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞIN BIBLIOQRAFİK İNFORMASIYA
TƏMİNATINDA MÜHÜM VƏSAİTDİR**

Məlumdur ki, ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra mədəniyyətin müəyyən sahələrində yeniləşməyə böyük ehtiyac yarandı. Nəşr olunan əsərlərdə artıq yeni üslub, yeni ruh, müstəqillik əb-havası açıq-aydın hiss olunmağa başladı. Elə bu baxımdan insan fəaliyyətinin bir sahəsi olan bibliyoqrafiya işi də əmüasir tələblər baxımından araşdırılmağa başladı. Artıq bu sahədə xüsusən onun mühüm sahələrindən olan ədəbiyyatşünaslıq bibliyoqrafiyasının inkişafında da nəzərəçarpan irəliləyiş diqqəti cəlb edir. Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliyoqrafiyasının elmi-köməkçi xarakterli vəsaitlərdən biri də dövrü və davam edən nəşrlərin tərkib və məzmununu açan bibliyoqrafik göstəricilərdir. Dövrü mətbuatın işıqlandırılmasında xüsusi rol oynayan bir sıra vəsaitlər mövcuddur. Onlardan bəziləri ümumiyyətlə dövrü mətbuatı əks etdirir. Elə bibliyoqrafik göstəricilər də vardır ki, konkret bir dövrü mətbuatı o cümlədən jurnalın tərkibini açır. Həmin jurnaldan istifadə edənlər onun məzmununu ilə əlaqədar informasiya almaqda bu cür vəsaitlərdən bəhrənlənirlər. Azərbaycan dövrü mətbuatının ən mükəmməl göstəricilərindən biri də «Azərbaycan» jurnalının tərkib və məzmununu açan «Azərbaycan-80» adlı adlı bibliyoqrafik göstəricidir. (1). Vəsaitin tərtibçisi peşəkar bibliyoqraf, f.e.n. Ə.Əfəndiyev, elmi redoktoru akademik B.Nəbiyev, ixtisas redoktoru Z.Əliyeva, ideya və layihənin rəhbəri isə Q.İsmayıloğludur. Girişdə «Azərbaycan» jurnalının hazırkı redoktoru İ.Qasımsadənin vəsait haqda qısa məlumatı verilmişdir. Sonrakı səhifədə ilk sayından günümüzədək jurnala rəhbərlik etmiş şəxslərin fotosəkilləri əks olunmuşdur. Məlum olur ki, jurnalın ilk redoktoru T.Ş. Simurq olmuş, daha sonra C.Məmmədquluzadə, R.Axundov, M.İbrahimov və s. olmuşlar. «80 il xalq mədəniyyətinin xidmətində» adlı məqalədə elmi redoktor B.Nəbiyev vəsaitin əhəmiyyətindən bəhs etmişdir. «Azərbaycanımızın əbədi yaddaş «Azərbaycan» məqaləsində tərtibçinin fikirləri əks olunmuşdur. Bildiyimiz kimi xalqımız mədəni inkişafda əhəmiyyətli rol oynamış «Azərbaycan» jurnalı 80 ildən artıqdır ki, fəaliyyət göstərir, oxucular tərəfindən dərin rəğbətlə qarşılır və böyük maraqla oxunur. Ədəbiyyatımızın eləcə də mədəniyyətimizin ayrılmaz tərkib hissəsi olan bu jurnal 1953-cü ilədək müxtəlif adlarla: «Maarif və mədə-

niyyət» (1923-1927), «İnqilab və mədəniyyət» (1928-1936), «Revolyu-siya kultura» (1936-1941) «Vətən uğrunda» (1946-1952) və s. nəşr olunmuşdur. Daim xalqın maraq dairəsini əhatə etməyə, onların intellektual səviyyəsini yüksəltməyə çalışan jurnal fəaliyyəti müddətində nəinki respublikamızda, eyni zamanda onun hüdudlarından kənar da özünə geniş oxucu auditoriyası qazanmışdır. «Azərbaycan-80» adlı bibliyoqrafik göstərici yeni tələblərə uyğun təkmilləşdirilmiş, dolğun və əhatəli məzmunla malik olmuşdur. Ümummillə liderimiz H.Əliyevin fərmanı ilə 2003-cü ilin yanvarında Azərbaycan jurnalının 80 illik yubileyi təntənəli şəkildə qeyd edilib. Elə bu münasibətlə tərtib edilmiş «Azərbaycan-80» (1923-2003) adlı bibliyoqrafik göstərici geniş həcmə (544 s.), zəngin informasiya diapazonuna malikdir. Vəsaitdə jurnalın 1923-cü ildən 2003-cü ilədək nəşr olunmuş saylarındakı bütün materiallar öz əksini tapmışdır. Elmi köməkçi xarakterli bu vəsait ədəbiyyatımızın o cümlədən mədəniyyətimizin inkişafında yetərli xidmətləri olmuş hər bir müəllifin yaradıcılıq yolu haqqında lakonik, yığcam müfəssəl məlumatların dəyərli toplusudur. O, 16 bölməyə yarım bölmədən ibarət aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılmışdır.

I Bölmə Azərbaycan ədəbiyyatı adlanır. Burada yarım bölmələr daxilində şifahi xalq ədəbiyyatı, poeziya, nəsr, dram və s. bölünmüş hər bir yarım bölmə daxilində də janrlara görə qruplaşdırılmışdır. Məsələn, şifahi xalq ədəbiyyatı aşağıdakı janrlara bölünmüşdür: bayatılar, qoşmalar, atalar sözü, məsələn, lətifə, dastan, aşıq poeziya. Poeziya-şer, nəsr isə hekayə, satira və yumor, oçerk, povest, roman, publisistika və xatirələr (yol qeydləri, məktublar və s. bölünür) Burada 2592 adda ədəbiyyat əlifba üzrə düzülüşdür.

Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında adlanan və 1118 ədəbiyyatı əks edən II bölmə folklorşünaslıq, ədəbi-tənqidi materiallar adı iki hissədən ibarətdir.

III bölmə bütünlükdə rus ədəbiyyatına həsr edilmişdir. Burada 364 adda ədəbiyyatın bədii əsərlər, ədəbi-tənqidi materiallar olmaqla bölünmüşdür.

IV bölmə MDB xalqlarının ədəbiyyatı adlanır. Burada da bədii əsərlər, ədəbi-tənqidi materiallar adlı iki hissə var. 614 əsər haqda məlumatı əhatə edir.

Xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyatı adlanan və 810 adda ədəbiyyatı əhatə edən V bölmə yenə də bədii əsərlər, ədəbi-tənqidi materiallar, ümumi xarakterli ədəbi-tənqidi materiallar bölməsinə ayrılmışdır.

Aşağıdakı bölmələr isə belə qruplaşdırılmışdır.

VI İncəsənət. Buraya 277 adda ədəbiyyat daxil edilib ki, bunlar da ümumi xarakterli materiallar, teatrşünaslıq, musiqi, rəssamlıq, heykəltaraşlıq, memarlıq, kino olmaqla qruplaşdırılmışdır.

Maarif adlı VI bölməyə isə 61 adda ədəbiyyat yenə də eyni qayda ilə əlifba prinsipinə görə düzülüb.

VIII Mədəniyyət bölməsinə 42 ədəbiyyat daxil edilmişdir.

143 adda ədəbiyyatı əhatə edən Mətbuat bölməsi də yuxarıdakı qaydada təbə edilmişdir.

X Dilçilik 60 adda ədəbiyyatı əhatə edir.

595 adda ədəbiyyatı əhatə edən XI Tarix bölməsinə Azərbaycan tarixi, şərqşünaslıq, dünya xalqları tarixi, arxeologiya, hərbi iş kimi yarım bölmələr də daxildir.

XII Fəlsəfə, Hüquq. 55 adda ədəbiyyatı əhatə edir.

XIII Din 18,

XIV İqtisadiyyat 34

XV Astronomiya 4,

XVI təbabət. Bölməsinə isə 68 ədəbiyyat daxil edilmiş, ümumi xarakterli elmi materiallar da burada özünə yer tapmışdır.

XVII Biblioqrafik xarakterli materiallar bölməsinə 150-yə yaxın ədəbiyyat daxil edilmiş, xronika, kitab rəfi, «Azərbaycan» jurnalında dərc olunmuş materiallar adlı yarım bölmələrə ayrılmışdır.

XVII Köməkçi göstəricilər (müəlliflərin əlifba göstəricisi, tərcüməçilərin əlifba göstəricisi).

Ümumilikdə 6818 müəllif haqda məlumatı əhatə edən hər bir bölmədə müəlliflər əlifba prinsipinə görə düzülüb, əsərlər xronoloji ardıcılıqla verilmişdir. Universal xarakterli bu göstərici geniş oxucu auditoriyası, habelə ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə maraqlanan bütün tədqiqatçılar üçün qiymətli bir məxəz, sanballı mənbədir. O, istifadəçilərin işini dəfələrlə asanlaşdırır, onların araşdırma işlərinə səmərəli təsir edir. Bununla yanaşı dissertasiya mövzusunə uyğun olaraq bəzi qüsurları qeyd etmək də vacibdir. Belə ki, tərtibçi jurnalda verilmiş sənələri deyil, ancaq orada iştirak etmiş müəlliflərə nömrə verməyi üstün tutmuşdur. Biblioqrafialaşdırmanın metodikasına uyğun olaraq bütün mənbələrin nömrələnməsi məqsədmüvafiq hesab olunur və vəsaitdən istifadəni xeyli asanlaşdırır. Bundan əlavə vəsaitdə bəzi müəlliflərin soyadları təhrif edilmiş şəkildə verilmişdir. Məsələn, Zərdablı Səttar sadəcə Səttar kimi və s. Müəlliflərin təkrar nəşrdə bu kimi nöqsanlara nəzər yetirməsinə şübhə etmirik.

Bu cür vəsaitə şübhəsiz ki, oxucuların daim ehtiyacı olmuşdur. Hələ 1973-cü ildə bu sahədə ilk təşəbbüs olaraq jurnalın 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq f.e.n. R.Tağıyev tərəfindən («Azərbaycan» jurnalının biblioqrafiyası (1923-1972) adlı göstəricinin tərtib edilməsi ilə bu işə bir

lioqrafiyası (1923-1972) adlı göstəricinin tərtib edilməsi ilə bu işə bir növ bünövrə qoyulmuşdur (2). Ciddi axtarışlar, gərgin zəhmət bahasına başa gəlmiş bu göstərici il addım kimi təqdirəlayiq hesab edilsə də şübhəsiz ki, nöqsansız da deyildir. Əvvəla, hər iki vəsaitdə müəlliflər əlifba üzrə düzülüb, əsərlər xronoloji qaydada verilmişdir. Ön səhifələrdə tərtibçinin «Ədəbi-mədəni həyatımızın canlı salnaməsi» adlı məqaləsində vəsait haqda geniş və dolğun məlumatı verilmişdir. Daha sonra burada tərtib edilmiş cədvəllərdə jurnalın hansı illərdə, hansı adlarla, neçə nüsxədə çap olunduğu əks olunmuş, redaktorlarıq adları da buraya əlavə edilmişdir. Bütün bunlar vəsaitin müsbət xüsusiyyəti kimi dəyərləndirilməlidir. Nöqsanlara gəldikdə isə onu qeyd etməliyik ki, burada nə müəlliflər, nə də ki, mənbələrin heç birisi nömrələnməmişdir, üstəlik yardımçı aparatın olmaması vəsaitdən istifadəni çətinləşdirir. Yeni nəşrin əksinə olaraq burada jurnalın materialları əks edilməmiş yaxud çox az verilmişdir. Məsələn Adil babayevin yeni nəşrdə 29 əsəri haqda məlumat verdiyi halda burada cəmi birçə əsəri əks edilmişdir. Müxtəlif elmlər üzrə materialların qruplaşdırılmasında hər hansı bir əsərin tez tapılmasında bir sıra problemlər üzə çıxır).

Ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyasının inkişafında müstəsna xidmətləri olan, peşəkar biblioqraf, f.e.n. Ə.Əfəndiyevin gərgin zəhməti hesabına ərsəyə gəlmiş yuxarıda adı çəkilən «Azərbaycan-80» adlı biblioqrafik göstərici bütün bu və ya digər sadalanan nöqsanları aradan qaldırmaq vəsaiti tamamilə yeni, orijinal formada müasir tələblərə uyğun səviyyədə tərtib etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Buraya jurnalın fəaliyyətə başladığı ilk gündən bu günədək təqribən 1000-ə qədər sayında əks olunmuş bütün materiallar əks edilməklə yanaşı 1926-cı ildən jurnalın əlavəsi kimi «Ədəbi paçalar» adlı məcmuədə dərc edilən materiallar da öz əksini tapmışdır. Vəsait tərtib olunarkən jurnalın bütün nömrələri dəqiqlikdə gözdən keçirilmiş, daha çox ədəbiyyatşünaslıqla bağlı materiallara (8 bölmə) önəm verilmişdir. Göstəricidə toplanan əsərlər müxtəlif xalqların (Azərbaycan, Rus, MDB və digər xarici ölkələr) yaratdığı sənət nümunələrinin dilimizə tərcümə olunmuş materiallarına da geniş yer ayrılmışdır. Həmçinin elmin digər sahələri (tarix, dil, incəsənət, şərqşünaslıq, maarif, mədəniyyət və s. yazılar da vəsaitdə özünə yer tapmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan – 80: Biblioqrafik göstərici/ Tərt. ed.: Ə.Əfəndiyev; Elmi red.: B.Nəbiyev B...: Çinar-çap nəşriyyatı, 2004-544 s.

2. «Azərbaycan» jurnalının biblioqrafik göstəricisi/ Tərt. Ed.: R.Tağıyev; B.: Elm, 1973-600 s.

Лейла Мадатова
Магистрант

**БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ
«АЗЕРБАЙДЖАН-80» ВАЖНАЯ ПОСОБИЯ В БИБЛИОГРА-
ФИЧЕСКОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

РЕЗЮМЕ

В статье объясняется структура библиографического указа-
теля «Азербайджан-80» и показывается его библиографический ана-
лиз.

**CİDLƏRİN ÇAP XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ÜZLƏMƏ-
CİDLƏMƏ PROSESLƏRİ**

Çap olunmuş vərəqləri kitaba (jurnala) çevirmək üçün onları əlavə işlər gözləyir. Bu işlər bir sıra əməliyyatları özündə birləşdirir və üzləmə – cildləmə proseslərini başa çatdıraraq nəşri son formaya salırlar, onu ticarət təşkilatlarına təhvil verirlər.

Üzləmə – cildləmə işlərinin növündən və keyfiyyətindən nəşrin möhkəmliyi, onun bütün xarici görünüşü çox asılıdır.

Nəşrin gələcəkdə kağız üzlükdə, yoxsa cildlə buraxılacağından asılı olaraq üzləmə-cildləmə prosesləri müxtəlif istiqamətlərdə aparılır. Nəşr gələcəkdə kağız üzlükdə buraxılacaqsa, bu proses üzləmə adlanır. Bu prosesə çap olunmuş vərəqlərin gələcəkdə rahat istifadə üçün kəsilməsi, vərəqlərin bükülməsi, kitab blokunun komplektləşdirilməsi (blok-gələcək kitabın tərkibinə daxil olan bütün dəftərlərin tam dəsti), blokun bənd edilməsi, üzlüyün bloka yapışdırılması, kitabın üç tərəfdən kəsilməsi daxildir (1. S. -4).

Üzləmə əməliyyatına daxil olan işlər kiçik dəyişikliklərlə cildləmə proseslərində tətbiq edilir. Bu zaman cildləmə işləri də əlavə olunur. Bura bir sıra çətin proseslər – kitab blokunun daha mürəkkəb şəkildə işlənməsi, cildin hazırlanması, kitab blokunun cildə yerləşdirilməsi, son tamamlama işləri və s. daxildir.

Üzləmə prosesləri - Vərəqlərin kəsilməsi və bükülməsi

Çap olunmuş hər bir vərəq bir və ya bir neçə dəfə bükülərək dəftər halına salınır və bütün səhifələr biri o birindən sonra ardıcılıqla düzülür. Bu əməliyyata bükülmə deyilir. Adətən birinci bükülmədə vərəqlər köndələninə-eninə qoyulur, hər sonrakı çət əvvəlkinə perpendikulyar olur. Belə bükülmə perpendikulyar bükülmə adlanır.

Paralel, köndələnləşdirilmiş bükülmələr də tətbiq olunur. Qatların sayından asılı olaraq bir-iki, üç-dörd qatlı bükülmələr olur. Qatların sayı çox olanda büküm səlqiqli alınır. Buna görə də adətən, üç qatlı bükümlərdən istifadə olunur. Lakin dörd qatlı bükümlər daha az vaxt aparır və iqtisadi cəhətdən səmərəli olur.

Bir qatlı dəftər 4 səhifə, iki qatlı dəftər 8, üç qatlı 16, dörd qatlı 32 səhifə olur. Kitab kağız vərəqinin 16/1, 32/1 hissəsində nəşr olunur. Birinci halda kağız vərəqinin bir tərəfində 16 vərəq yerləşir, iki tərəfli çap olunduğu üçün 32 səhifə olur.

Üç qatlı büküm üçün belə vərəq əvvəlcədən yarıya bölünür – hər yarım hissədə 16 səhifə çap olunur (8 səhifə üst hissədə, 8 səhifə alt hissədə). 4 qatlı büküm üçün kağız vərəqi hissədə çap olunmaq üçün kəsilir. Formatda kağız vərəqində 64 səhifə olur. Üç qatlı büküm üçün belə vərəq 4 hissəyə bölünməlidir, 4 qatlı büküm üçün 2 hissəyə bölünür. Beləliklə kağızın formatından və bükümün 4 üsulundan asılı olaraq çox hallarda birinci üzləmə əməliyyatı bükülmə deyil, çap olunmuş vərəqlərin kəsilməsi adlanır (2. S. -16).

Bükülmə müasir maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir. Müasir maşınlar saatda 4-6 min ədəd dəftər bükürlər. Bükülmə çox nadir hallarda – çox mürəkkəb işlər də əl ilə aparılır.

Cələcək kitabın daha möhkəm olması üçün dəftər bükümləri bağlamaları yuxarıdan və aşağıdan xüsusi dəzgahlarda sıxılır, bağlanırlar və sonrakı əməliyyatla saxlanılır.

Bir çox nəşrlərdə əsas mətnlərdən kənar illüstrasiyalar olur. Belə halda onlar yapışdırma və tikmə vasitəsilə dəftər bükümlərinə əlavə olunur.

Blokun komplektləşdirilməsi

Bükülmüş vərəqlərdən kitabın bloku komplektləşdirilir. Belə komplektləşdirmənin iki üsulu vardır.

Birinci üsul zamanı bir büküm vərəq o birisinin içərisinə, o biri büküm ikincinin, 4-cü büküm üçüncünün içərisinə və i. a. Yerləşdirilir və qalın dəftər alınır. Belə halda kənardakı büküm 1-8, 41-48-ci səhifələri (48 səhifəlik kitabda, üç qatlı bükümdə) əhatə edir. Ortadakı büküm 9-16, 33-40-cı səhifələri, daxili büküm isə 17-32-ci səhifələri əhatə edir. Bu üsul kiçik həcmli kitablarda istifadə olunur.

Daha qalın kitabların bloku dəftərin üst-üstə qoyulması üsulu ilə yığılır. Məsələn, səhifə 1-16-dan sonra ikinci dəftər səhifə 17-32 və i. qoyulur (3, s.-74).

Blokun komplektləşdirilməsində əsas tələb ondan ibarətdir ki, blokda buraxılmış, təkrar olunmuş, yeri səhv düşmüş dəftər olmamalıdır.

Bu əməliyyat konveyer üsulu ilə işləyən ən müasir maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir.

Blokların tikilməsi

Komplektləşdirilmiş bloklar bir-biri ilə tikilməli, bərkidilməlidir. Belə bərkidilmə iki üsulla həyata keçirilir:

1. Tikilməklə.
2. Yapışdırmaqla.

Birinci halda dəftərlər bir-biri ilə iynə vasitəsilə tikilir. İkinci halda yapışqan vasitəsilə yapışdırılır.

Tikilmə üsulu daha çox yayılıb. Tikilmə üsulu 4 cür həyata keçirilir. Birincidə kitab üzlüyünün üstündən bloka tikilir. İkincidə blokun vərəqləri bir-birinə tikilir. Belə üsul 64-160 səhifəlik kitablarda tətbiq edilir.

Üçüncü üsulda blokun vərəqləri bir-birinə tikilir, sonra bloka bərkidilir.

Dördüncüdə blokun dəftərinə bint tikilir. Bint gödək olur və blokun yuxarı və aşağı tərəfindən açıq yer qalır. Həmin açıq yerlərə cild yapışdırılır. Müasir maşınlar saatda altı min dəftər tikir (4. S. -354).

Blokun üzlüyə yerləşdirilməsi

Tikilmiş və ya yapışdırılmış blokda kötüyünə yapışqan sürtülür ki, ayrı-ayrı dəftər bir-birini yaxşı tutsunlar. Bu əməliyyat blokun üzlüyə qoyulması adlanır (mətbəə dili ilə – blokun örtülməsi).

Bu əməliyyat iki üsulla həyata keçirilir:

1. Adi üsul.
2. Buraxılış üsulu (vrospusk).

Adi üsulla blok və üzlük kötüyə yapışdırılır. Buraxılış üsulunda isə üzlük kitabın kötüyünə yapışdırmaqla bərabər, həm də birinci və axırkı səhifənin bir hissəsinə yapışdırılır. Bu üsul zamanı kitab daha möhkəm olur. Blokun üzlüyə yerləşdirilməsi müasir maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir. Belə maşınlar saatda 1800 kitaba üz çəkir.

Kitabın kəsilməsi

Üzləmə prosesində ən axırkı əməliyyat kitabın üç tərəfdən kəsilməsidir. Bu əməliyyat üçbıçaqlı kəsici maşının stolunda yerləşdirilir və axıcı dəzgahla möhkəm sıxılır və bağlamaların kənarları açıq qalır. Sonra iki bıçaq blokun yuxarı və aşağı hissəsini, bir bıçaq isə orta hissəsini kəsir.

Bloklar standart ölçülərdə dəqiq kəsilir.

Bəzən qalın üzlüklər kantlı olur və onlar blokdan kənara çıxır. Belə halda bloklar əvvəlcədən kəsilir, sonra üz çəkilir.

Cildləmə prosesləri

Əgər nəşr cilddə buraxılırsa, blokun hazırlanması işi nisbətən çətinləşir. Dəftərlərin bükülməsindən-qatlanmasından sonra birinci və axırncı dəftərə forzas bərkidilir. İki növ forzas vardır: Yapışdırılmış forzas, tikilmiş forzas. Forzas möhkəm, həm də çoxlu kleylənmiş kağızdan olur. Blok qalın və ağır olduqca forzas kağızı da daha bərk olmalıdır (3. S. -22).

Sonra kötüyün yapışdırılması və preslənməsi əməliyyatı aparılır. Yapışqan quruduqdan sonra blok üç tərəfdən kəsilir.

Cildli kitabın tərtibatından asılı olaraq kitabın kötüyü dairəvi və düz ola bilər. Birinci halda kitabın blokunun kötüyü xüsusi dəzgahlarda dairəviləşdirilir. Dairəvi kötüklər elastikdir, belə kitablar daha rahat açılır.

Sonra blokun kötüyünün yuxarı və aşağı hissəsinə kaptal yapışdırılır. Kaptal kitabı bəzəyir və dəftərlərin daha möhkəm bərkidilməsinə xidmət edir.

Sonra cildlərin hazırlanması əməliyyatı başlayır.

Karton cild hazırlanarkən karton müəyyən ölçülərdə kəsilir (kitabın kötüyünün eni əsas götürülür).

Parça cild (6 və 7 №-li cild) və kağız cild (4 №-li cild) hazırlanarkən müəyyən ölçülərdə kəsilmiş parça və kağızların arxa hissəsi kleylənir və onlara karton üzlüklər yapışdırılır.

Cild üzlüklərin hazırlanması çoxsaylı müxtəlif əməliyyatlardan ibarətdir.

Müasir maşınlar saatda iki min cild hazırlaya bilər. Bura plastmass cildlər də daxildir.

Cildlərin üzərində yazılar naxışbasma (tismeniqa) üsulu ilə həyata keçirilir.

Naxışbasmanın növləri aşağıdakılardır.

- dərinləşdirilmiş rəngsiz;
- dərinləşdirilmiş rəngli;
- qabarıq;

Kitabın bloku və cildi hazırlanmasından sonra blokun cild örtüyünə qoyulması əməliyyatı baş verir.

Bu zaman kötüyün qıraqları, forzasın çöl tərəfləri kleylənir və cild örtüyünün kənarlarına yapışdırılır. Bu zaman üstündəki cunanın kənarları, forzas, cild örtük və blok bir-biri ilə möhkəm kleylənir. Müasir ma-

şınlar saatda 1800 kitabın cild örtüyünü çəkir. Sonra kitablar presslənilir-sıxılır ki, lazımı formanı alsınlar. Daha sonra kitablar qurudulur.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B.V. «Kitabşünaslıq», B.: ADU, 1974. – 149 s.

2. Azərbaycanca nəşriyyat işi. B.: Yeni nəsil, 2000. – 194 s.

3. Добкин С.Ф. Основы издательского дела и книгопечатания. М.: Книга, 1983. – 196 с.

4. Маркус А. Организация и экономика издательского дела. М.: Книга, 1999. – С. 354.

Рамиз Гамидов

ОСОБЕННОСТИ ПЕЧАТАНИЕ ПЕРЕПЛЕТ КНИГ И ОБЛИСОВОЧНО – ПЕРЕПЛЕТНОГО ПРОСЕСИ

РЕЗЮМЕ

В статье оснащены особенности печатанные переплеты книг и переплетные процессы.

KİTAB VƏ KİTABÇILIQ İŞİNİN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ NƏŞRİYYAT İŞİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Kitab və kitabçılıq işi haqqında elmin sərhədləri bəlli deyil, bu da onların - bu elmə daxil olan sahələrin arasındakı əlaqənin mövcudluğuna dəlalət edir. Nəşriyyat işi məsələləri kitab ticarətindən, kitabxana işi bibliografiyadan, onlar da öz növbəsində oxucu problemlərindən ayrı deyil. Kitabın öyrənilməsində son zamanlar əsas yeri sosioloji tədqiqatlar tutur ki, o da əvvəllər bir-birindən ayrı mövcud olan problemlərin inteqrasiyasına səbəb olmuşdur.

Kitabın yaradılması və istehsalı prosesi nəşriyyat işi haqqında elmin predmetini təşkil edir. Ancaq bu, o qədər də elmi sahə deyil, nə qədər ki, praktiki sahədir. Nəşriyyat işinin nəzəriyyəsi yeni yaradılmağa başlayıb. Ona kitabın məzmun və formasının nəşriyyat planlarının oxucu tələbatına uyğun gəlməsinin öyrənilməsi daxildir [3, S. 139].

Nəşriyyat işi – kitabın maddi məhsul kimi yaranmasında müəllif əlyazmasının nəşriyyata verilməsindən çapa hazırlanmasına qədərki mərhələdir. Bu mərhələdə əsər bədii, texniki, əgər lazım gələrsə elmi redaktorlar tərəfindən işlənir. Bundan sonra tam hazır əsər korrektorların ixtiyarına verilir. Burada mətnə olan səhvlər aradan qaldırıldıqdan sonra sonra kitab ikinci mərhələyə keçir.

Müasir nəşriyyat işi bir-biri ilə sıx əlaqədə olan tematik planların tutulması, redaktor fəaliyyəti, kitabın dizaynı, istehsal prosesini özündə birləşdirir.

Nəşriyyat işi sahəsinə həsr edilmiş kitablardan biri «Azərbaycanda nəşriyyat işi» kitabıdır. Buna nəşriyyat işi hiqqında iki cildlik kitabın birinci hissəsi də demək olar.

I fəsil «Azərbaycan əlyazma kitab mədəniyyətinin tarixi» adlanır. Fəsilə Azərbaycan əlyazma kitabının yaranması və inkişafı dövrünə qısa nəzər salınıb. Fikrimizcə bu fəsilə maraqlı məqamlardan biri ilk Azərbaycan kitabı məsələsidir. Müəllif müxtəlif alim və tədqiqatçılıq fikrinə tənqidi yanaşmış, «Avesta»-nı «başqa dildə yazılsa da Azərbaycan ərazisində yaradılmış ilk əlyazma kitabı», «Kitabi Dədə Qorqud»u «ilk ana dilli Azərbaycan əlyazma kitabı», «Təhriri-Öqlidis»i isə «Azərbaycan müəllifi tərəfindən yazılmış ilk çap kitabı» adlandırmışdır [2, S. 12]. Sonra əlyazma və çap kitabının yaranmasını dövrlərə bölmüş, XI-XVIII əsrlər başlığı altında bu dövrdə yaşamış sənətkarlar barəsində

məlumat vermişdir. «Qədim Azərbaycanda yazı alətləri və materialları» başlığı altında nəinki Azərbaycanda, bütün dünyada istifadə edilən yazı materialları barədə məlumat verilmişdir. Fikrimizcə bu doğru bir addımdır, çünki, Azərbaycanda yazının tarixini dünya tarixindən ayrı öyrənmək olmaz. Bu zaman əldə edilən məlumatlar natamam və birtərəfli olar.

Sonra kitabçılar – rəssamlar, xəttatlar və cildçilər haqqında məlumat verilir. Onların adları, tərtib edib üzünü köçürdükləri kitablar, istifadə etdikləri xətt növləri və bu əlyazmaların saxlandığı muzey və kitabxanaların adları göstərilmişdir.

Ardınca çap üsulunun ixtirasından sonra Azərbaycanda bu sahədə olan gerilikdən bəhs olunur və bu, XIX əsrin mənzərəsi ilə bitir. Daha sonra orta əsr Azərbaycan kitabxanalarından bəhs olunur, Şamaxı mədrəsələri, Gəncə kitabxanaları, Marağa kitabxanası, Rəşidiyyə kitabxanası, Səfəvilər dövründə kitabxana, Şeyx Səfi (Ərdəbil) kitabxanası haqqında məlumat verilir.

Fikrimizcə kitabın adı «Azərbaycanda nəşriyyat işi» olduğundan burada kitabxanaların tarixindən bəhs etmək yersizdir. Doğrudur, inkar etmək olmaz ki, nəşriyyat və kitabxana işi bir-biri ilə əlaqəli sahələrdir, lakin xəttatlıq və əlyazma kitabları nəşriyyat işi haqqında elmin bir hissəsi olduğu halda kitabxana işi bundan kənarda qalır, o, daha çox müstəqil bir elm sahəsi kimi fəaliyyət göstərir.

II fəsil «XIX əsr «çapxana» yaratmaq cəhdləri» adlanır. Bu fəsilə «Üzən türk mətbəəsi»ndə, Təbrizdə, Şuşada, Tiflisdə yaradılan mətbəələrdə azərbaycanca kitab çap olunduğu bildirilir.

III fəsil ««Əkinçi»nin açdığı cığır» adlanır. H.Zərdabının «Əkinçi»dəki fəaliyyətindən bəhs olunur. Bu qəzetdən sonra yaranan mətbuat, Ünsizadə qardaşlarının mətbəəsi, «Qeyrət» mətbəəsi, Orucov qardaşlarının mətbəəsindən bəhs olunur. Bu mətbəələrin yaşamasına yardım edən mesenatlardan danışılır.

IV fəsil «Kitab nəşri kommunist ideologiyasının xidmətində» adlanır. 70 illik böyük və enişli yoxuşlu bir dövr cəmi 6 səhifəyə sığdırılmağa çalışılmışdır. Əlbəttə bu 70 ili 6 səhifəyə yerləşdirməyə çalışsan hər şey barədə bir-iki cümlə ilə danışmalı və bəzi şeylərin üstündən sükutla keçməli olursan. Burada da belədir. Bu dövrdə nəşriyyat işinin vəziyyəti barədə çox səthi və bəsit məlumat verilib.

V fəsil «XX əsrin sonunda Azərbaycanda nəşriyyat işinin təkamülü» adlanır. Dövlət nəşriyyatlarının SSRİ-nin dağılması nəticəsində düşdüyü ağır vəziyyət, kitab ticarəti şəbəkəsinin iflic vəziyyətə düşməsi fəslin əsas mövzudur.

VI fəsil «Nəşriyyat və poliqrafiya fəaliyyətinin qanunvericilik bazası» adlanır. 2000-ci ilin əvvəlində hələ «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun qəbul edilmədiyindən o dövr üçün nəşriyyat fəaliyyətini tənzimləyən qanunlardan söhbət açılır, Bolqarıstan, Gürcüstan, Macarıstan, Moldova, Ukrayna kimi ölkələrdə bu işin tənzimlənmə bazası haqqında məlumat verilir.

VII fəsil «Nəşriyyatlar» adlanır. Burada Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar, onların işçi kontingenti, yerləşdiyi ünvan, telefon və faks nömrələri göstərilib, onların adları əlifba sırasına görə ardıcılıqla düzülüb.

«Nəşriyyat işi» adlı kitab 2001-ci ildə çap olunmuşdur. Kitab səkkiz fəsildən ibarətdir. Bu kitabın nəşriyyat işi ilə bağlı «Nəşriyyatın idarə edilməsi», «Müəlliflik hüququ», «Nəşriyyat müqavilələri», «Redaktə işi», «Tərtibat (dizayn)» və «Stolüstü nəşriyyat-kompüter sistemləri» adlı fəsiləri var.

«Nəşriyyatın idarə edilməsi» fəsilini [4, S. 9-30] R.İsmayılov yazmışdır. Burada nəşriyyatın profili, çap etdiyi əsərlərin (kitabların) gəlirliliyi, menecment fəaliyyəti, büdcə və planlaşdırma, nəşriyyatın strukturu və ona nəzarət, «Strukturun müəyyənəşdirilməsi», «İdarəçilik sərəştəsi» kimi mövzulara toxunulmuşdur.

«Müəlliflik hüququ» - burada «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu barədə məlumat verilmişdir. Müəlliflik hüququnun obyekt və subyektləri, bu qanunla qorunan və qorunmayan əsərlər, tərcümə əsərləri və xarici nəşrin çap hüququnun alınması qaydaları göstərilir. Azərbaycan qanunvericiliyində bu sahədə olan boşluqlardan bəhs olunur.

«Nəşriyyat müqavilələri» - burada nəşriyyat-müəllif münasibətləri şərh olunur, müəllif müqavilələrinin növləri göstərilir.

«Redaktə işi» - redaktə işi və redaktor sənəti haqqında bəhs edilmiş, nəşr prosesinin redaksiya mərhələləri sadalanmış, müəllif üslubunun saxlanılması və kütləvilik prinsipinə əməl edilməsinin vacibliyi göstərilmişdir.

«Tərtibat (dizayn)» - əvvəllər bu işlə mətbəələr məşğul olurdusa, indi bununla nəşriyyatlar məşğuldur. Nəşrin formatı, şriftlərin keqlinin müəyyənəşdirilməsi, titul elementlərinin tərtibatı, illüstrativ materiallar və onların yerləşdirilməsi işləri bütünlükdə nəşriyyatda həyata keçirilir, mətbəəyə isə hazır materiallar disketdə göndərilir.

Stolüstü nəşriyyat-kompüter sistemləri - bu fəsildə kompüterin tərkib hissələri, nəşriyyatda istifadə olunan periferiya qurğuları, Windows əməliyyat sistemi, nəşriyyat işində istifadə edilən proqramlar, elektron nəşrlər haqqında məlumat verilir.

Kitab müəllifləri nəşriyyat işi ilə əlaqəli olan bütün sahələri əhatə etməyə çalışmışlar. Nəşriyyata rəhbərlik, redaktor sənəti kimi böyük sahələr burada qısa və lokanik verilmişdir. Lakin belə böyük sahələrin hərəsi haqqında bir kitab yazmaq mümkün olduğu üçün onların haqqında bir neçə səhifədə məlumat vermək mümkün deyil. Göstərilən bu iradlara baxmayaraq «Nəşriyyat işi» kitabı Azərbaycanda nəşriyyat işinin müasir vəziyyətinin göstərilməsi və onun idarə edilməsinə dair ilk kitabdır və buna görə onun hazırlanması zamanı yol verilən səhvləri üzürlü saymaq olar və bu vacibdir.

Digər bir kitab İ.Umudlunun müəllifi olduğu, Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun dəstəyi ilə çap olunan Azərbaycanda kitab nəşrinin monitorinqinə həsr edilmiş «Kitab nəşri bu gün» kitabıdır. Kitab on bir paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragraf «Nəşriyyat işinin hüquqi bazası praktikada» adlanır. «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun qəbul olunmasından əvvəl və ondan sonrakı dövrdə kitab nəşrinin vəziyyəti, «Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Qanunda olan boşluqlar, plagiat və müəllif hüquqları məsələlərinə toxunulub. «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun «ölü» [5, S. 11] adlandırılmış, onda olan çatışmazlıqlardan bəhs edilmişdir. Bunun əvəzində qanunun müsbət tərəflərindən bəhs etmək yaddan çıxarılmış, ancaq çatışmayan tərəfləri qabardılmışdır. Hər şeydən əvvəl «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun bütün nəşriyyatların əsas hüquqi sənədidir və hər bir nəşriyyat öz fəaliyyətinin buradan irəli gələn tələblər səviyyəsində qurur. Deməli, bütün çatışmazlıqlarına və boşluqlarına baxmayaraq «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun bu sahədə çalışanlar üçün vacib hüquqi sənəddir.

Bundan sonrakı doqquz paragrafda elmi, elmi-kütləvi, dərslik və dərs vəsiətləri, bədii, uşaq və s. ədəbiyyat, onları nəşr edən nəşriyyatlar, bu ədəbiyyatların nəşrində meydana çıxan problemlər haqqında məlumat verilir. Sonuncu fəsil isə «Nəşriyyatlar və mətbəələr» adlanır, burada Azərbaycanda fəaliyyət göstərən nəşriyyatların adları, ünvanları, son dövrlərdə nəşr etdikləri kitablar və poliqrafiya bazaları haqqında məlumat verilir.

Kitab Azərbaycanda kitab nəşrinin monitorinqinə həsr edilsə də burada statistik məlumatlar verilməyib, hər il Azərbaycanda nə qədər adda və hansı tirajla kitab çap edildiyi barədə heç bir məlumat yoxdur. Bunun nə qədər çətin bir iş olduğunu və nəşriyyatların bu barədə heç kimə və heç yerə məlumat vermədiyini nəzərə alıb müəllifi təqsirləndirmək fikrindən uzağıq.

Çatışmazlıqlarına baxmayaraq «Kitab nəşri bu gün» kitab nəşri sahəsində maraqlı və oxunaqlı bir kitabdır və ümidvarıq ki, nəşirlər və bu sahənin ixtisasçıları bu kitabdən bəhrələnmə bilirlər.

2005-ci ildə prof. İ.Ö.Vəliyevin «Redaktənin əsasları» kitabı çap olunub. Kitab on yeddi fəsildən ibarətdir. Bu, I hissəsi 2002-ci, II hissəsi 2003-cü ildə çap olunmuş «Redaktənin əsasları» adlı kitabın birləşdirilmiş variantıdır. Bu kitabda «Redaktə işi və onun əsasları», «Kitabın başlıca inkişaf meyilləri», «Redaktənin əsas prinsipləri», «Redaksiya-nəşriyyat prosesləri və onda redaktorun rolu», «Redaktə işinin mahiyyəti», «Mətnin müxtəlif məhlələri üzrə redaktor təhlili» kimi fəsilər var. Redaktədə kompozisiyanın, fakt materiallarının təhlilini, dil və üslub üzərində işin vacibliyini nəzərə alan müəllif bu mövzuların da hər birinə ayrı-ayrılıqda bir fəsil həsr etmişdir.

Ümumilikdə bu kitab redaktə işi ilə məşğul olan hər bir kəs üçün vacib stolüstü materialdır. Hər bir mütəxəssis ehtiyac duyduğu zaman ona müraciət edib öz suallarına cavab tapa bilər [6, 278 s.].

Nəşriyyat işi sahəsinə aid ən son nəşr olunan kitab 2006-cı ilə məxsusdur. Kitab altı bölmədən ibarətdir.

I bölmədə Azərbaycanda nəşriyyatların yaradılması və ilkin dövrlərdə fəaliyyəti, SSRİ dövründə nəşriyyatlar və onların ixtisaslaşma sahələri haqqında məlumat verilir.

II bölmə «Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda poliqrəfiya fəaliyyətinin ümumi mənzərəsi» adlanır. Bu bölmədə nəşriyyatlarla kitab ticarəti müəssisələrinin münasibəti və onların fəaliyyət prinsipləri haqqında məlumat verilir. Müəllifin öz kitabını çap etdirmək məqsədi ilə öz «qanorarından belə qeyri-rəsmi imtina etməli» [1, S. 27] olurdu. Kitab ticarəti müəssisələri, xüsusən «Azərkitab»dan nəşriyyatların asılılıqları çox idi. Bununla belə Nəşriyyat, Poliqrəfiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsi kitabın çapı və yayılması sahəsində fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar, mətbəə və kitab ticarəti müəssisələrində ahəngdar işin getməsinə nail olmuşdur [1, S.29]. Sonra keçid dövründə Azərbaycanda nəşriyyat işi sahəsində meydana gələn çətinliklərdən və onların kitab nəşrinə vurduğu zərbələrdən danışılır. Müstəqillik dövründə respublikadakı nəşriyyatların qarşısına çıxan problemlər barədə «Maarif» və «Təhsil» («Öyrətmən») nəşriyyatlarının təmsalində danışılır.

III bölmədə iki paragraf var. Birinci paragraf «Nəşriyyat işi subyektləri fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi» adlanır. «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında» Qanun, «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun şərh olunur. Göstərilən digər iradlar haqlı olsa da, məcburi nüsxələrin nəşriyyata və sifarişçiyə vurduğu ziyan barəsindəki fikirləri ilə razılaşmaq çətinidir. Əvvəla dünyanın bir çox ölkələrində məcburi nüsxə

prinsipi tətbiq olunur. Digər bir tərəfdən məcburi nüsxələrin qanunla müəyyən olunmuş müəssisə və təşkilatlara göndərilməsi həm müəllif, həm nəşriyyat, həm də oxucu üçün vacibdir. Müəllif və nəşriyyat üçün ona görə vacibdir ki, nə olursa olsun kitabxanalarda həmin kitabın nüsxələri qalacaq, oxucu üçün ona görə vacibdir ki, bütün oxucuların kitabı almaq üçün maddi imkan olmaya bilər, həm də müəyyən zaman kəsiyindən sonra bu kitabları bukinist və kitabxanalardan başqa bir yerdən tapmaq olmaz.

II paragraf isə «Müəlliflik hüququ, müəllif müqavilələri» adlanır. Müəlliflə müqavilənin bağlanması və onun mümkün şərtləri barədə məlumat verilir. Verilən hüquqları müstəsna və qeyri müstəsna olmasına görə iki yerə bölürlər. Lakin bunun nə demək olduğu açıqlanmır. «Müstəsna hüquqların verilməsini nəzərdə tutan müqaviləyə görə müəllif öz əsərindən müqavilədə nəzərdə tutulmuş qaydada istifadə hüququnu verdiyi digər fiziki şəxs, fərdi sahibkar və s. əsərdən istifadə hüququnu başqa birinə vermək səlahiyyətinə malik olur. Qeyri-müstəsna hüquqların verilməsini nəzərdə tutulan müqavilələrdə isə əsərdən istifadə hüququ olan tərəfə həmin hüququ başqa birinə vermək səlahiyyəti verilmir» [1, S.64]. Bunu qeyd edən müəlliflər müstəsna və qeyri-müstəsna hüququn nə demək olduğunu və bu anlayışların özlərində nə ehtiva etdiklərini açımlar. Fikrimizcə bu məsələ daha dərinə araşdırılıb aydınlaşdırılsa daha doğru olardı.

IV bölmə «Nəşriyyata rəhbərlik», «Nəşriyyatda istehsal və maliyyə şöbəsi», «Nəşriyyatlarda menecment fəaliyyəti və kitab marketinqi» adlı paragraflar var.

V bölmə «Nəşriyyat-poliqrəfiya proseslərinin əsas mərhələləri», «Əlyazmanın redaktəsinə dair bəzi metodik tövsiyələr», «Müasir nəşriyyatlar» adlı paragraflardan ibarətdir. Beş fəslin sonunda nəticə verilməmişdir. V paragraf «Nəşriyyat-poliqrəfiya proseslərinin əsas mərhələləri» adlansa da burada yalnız redaksiya nəşriyyat prosesləri əks olunub. Buna görə paragraf «Redaksiya-nəşriyyat proseslərinin əsas mərhələləri» adlandırılarsa daha doğru olardı. Bu bölmədəki illüstrasiyalarda müxtəlif ölkələrdə istehsal olunan çoxlu sayda poliqrəfiya avadanlıqlarının şəkli bol-bol verilsə də mətn daxilində onların heç adları da çəkilmir. Əlyazmanın redaktəsinə dair metodik tövsiyələrdə isə redaktə zamanı istifadə edilən şərti işarələrdən bəhs olunsaydı, koorektura işarələri unudulub. Onlar haqqında bir səhifədə izahsız məlumat verilib. Şəkilləri göstərilməklə yalnız mürəkkəblərinə misal göstərilib.

Kitabın mətnində müəlliflər illüstrasiyalarla mətnin üst-üstə düşməməsi qüsür kimi göstərilir, realıqda isə buna əməl edilməyib. Bölməyə heç bir aidiyyəti olmayan şəkillər buraya daxil edilib. Illüstra-

siyalar mətnin arasında yerləşdirildiyi və bütöv səhifəni tutduğu üçün mütləq prosesini çətinləşdirir, oxucunun diqqətinin dağılmasına səbəb olur. Bunun əvəzinə bu illüstrasiyalar V bölmə ilə nəşriyyat işi əlaqəli olan prezident fərmanları və qanunlar toplanmış VI bölmənin arasında, hamısının bir yerdə verilməsi daha məqsədəuyğun olardı.

Göründüyü kimi müasir dövrdə nəşriyyat işinin nəzəriyyə və təcrübəsinə aid kitabların çapı ad etibarını artırmaqdadır. Bu kitabların böyük əksəriyyəti nəşriyyat işinə aid olsalar da poliqrafiya işləri də yaddan çıxarılmır, kitabın bir və ya bir neçə fəslə bu sahəyə aid olur. Bunun da səbəbi haqqında danışdığımız bu iki sahənin bir-birindən ayrı mövcud olmamasıdır. Lakin nəşriyyat işinə həsr edilən kitabların daha mükəmməl yazılmasına böyük ehtiyac var.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov B., Mahmudov M. *Nəşriyyat işinin əsasları*. -B.: Aspoliqraf, 2006. -224s.
2. *Azərbaycanda nəşriyyat işi*. -B.: Yeni nəsil, 2000. -160 s.
3. Мизон К. *Наука о книге*. -М.: Книга, 1980. -С. 135-140
4. *Nəşriyyat işi*. -B.: Yeni Nəsil, 2001. -218 s.
5. Umudlu İ. *Kitab nəşri bu gün*. B-: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2004. - 258 s.
6. Vəliyev İ. *Redaktənin əsasları*. -B.: Günəş, 2005. -278 s.

Инджи Гасымова
Магистр

РЕЗЮМЕ

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЕ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА КАК ЧАСТЬ КНИЖНОГО ДЕЛО В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

В статье говорится о книг напечатанные в последний период. Приводятся цитаты из этих книг и обсуждается их содержания. Связи с тем что книги об издательском дело выпускается всё чаще, есть нужда критиковать этих книг. В конце автор приходит к мнению что несмотря на всё это читатели нуждаются в качественных книгах.

TARİX DƏRSLİKLƏRİNDƏ SƏNƏDLİ MATERİALLARIN VERİLMƏSİ VƏ REDAKTƏSİ

Orta ümumtəhsil məktəbləri üçün tarix dərsliklərində sənədli materiallara geniş yer verilir. Sənədli materiallara qədim və orta əsrlərə aid mənbələr, arxiv sənədləri, dövrü mətbuat nümunələri və s. aiddir. Bu materialların tarix dərsliklərində verilməsində məqsəd mövzunu yaxşı mənimsəməyə kömək etmək, şagirdə təhlil etmək və müstəqil şəkildə nəticə çıxarmaq kimi vərdişlər formalaşdırmaq və paraqrafda verilən mövzu ilə bağlı ətraflı məlumata malik olmağa kömək etməkdir.

Sənədli materialların işlənməsində müəlliflə yanaşı, redaktorun da zəhməti az deyil. Bu materialların redaktəsinə müəyyən tələblər verilir. Məhz bu tələbləri yerinə yetirməklə redaktor dərslük müəllifinin (müəlliflərinin) təqdim etdiyi sənədli materialların olduğu kimi dərslükdə verilməsində mühüm rol oynayır.

Orta ümumtəhsil məktəbləri üçün tarix dərsliklərində verilən sənədli materialların redaktəsinə aşağıdakı tələblər verilir:

- sənədli materialları götürüldüyü mənbə ilə tutuşdurmaqla yoxlamaq;
- müəllifin (müəlliflərin) təqdim etdiyi sənədli materialların götürüldüyü mənbənin adının dərslükdə dəqiq göstərilməsini diqqətlə yoxlamaq;
- verilən materialların paraqrafda tədris olunan mövzuyla necə uzlaşdığını müəyyənləşdirmək.

Orta ümumtəhsil məktəblərinin müxtəlif sinifləri üçün nəzərdə tutulmuş tarix dərsliklərinin bəzilərindən götürülmüş sənədli materiallara diqqət yetirək:

«Ərəblər İspaniyada 700 il hakimiyyət sürmüş və Qərbi Avropanın həyatında çox böyük dəyişikliklərin səbəbkarı olmuşlar. Orta əsr tarixçilərindən biri bu barədə belə yazmışdır: «Mavrlar Kordova da orta əsrlərin möcüzəsi olan qərribə krallıq yaratmışdılar. Avropanın hər yerini vəhşi nadanlıq və çəkişmə bürüdüüyü bir vaxtda, gur şölə saçan mərifət və mədəniyyət məşəlini Qərb dünyası önündə saxlayan təkə bu krallıq olmuşdur». Kordova universitetinin şöhrəti nəinki bütün Avropaya, hətta Qərbi Asiyaya da yayılmışdı. Yoxsullar üçün çoxlu pulsuz ibtidai məktəb fəaliyyət göstərirdi. Qranadada dünya memarlığının incilərindən sayılan Əlhambra sarayı yerləşirdi. Bu ərəbcə «əl-Həmra» - yəni

qırmızı saray mənasını verir. Əlhambraya tağlar, sütunlar və arabesklər (İslam memarlığında geniş istifadə olunan naxışlar) xüsusi yaraşlıq verir». (3, 85)

A.BAKIXANOV FƏLƏKİ ŞİRVANİ HAQQINDA

«Fələki Şirvani məşhur alimlərdən və fərasətli şagirdlərdən biri olmuşdur. Adı Məhəmməd, doğulduğu yer... Şamaxıdır. Fələki gəncliyində nücum elmini təhsil etməyə başlamışdır. Fitri istedad və qabiliyyətinə görə bu elmi mükəmməl öyrənmiş və şeir söyləməyə də rəğbət göstərmişdir. İxtisasına uyğun olaraq «Fələki» təxəllüsünü qəbul etmişdir...»

(A.Bakixanov. Gülüstani-İrəm, səh.121). (2, 41)

Bakı neft fəhlələri müvəkkillərinin neft sənayeçilərinin qurultayına təqdim etdikləri ərizədən
1915-ci il noyabrın 30-dək

Müharibənin başlanmasına qədər öz iqtisadi vəziyyətim izi yaxşılaşdırmışdıq, biz o zaman da ağır vəziyyətdə idik. Müharibənin başlanması ilə isə vəziyyət çıxılmaz olmuş və müharibə uzandıqca, indi dəhşətli hal almış bahalıq da artır... İndi artıq çörək 40% bahalanmış, çoxişlənən malların bəzilərinin, o cümlədən zəruri olan iş paltarının və ayaqqabının qiymətləri isə 100-200% və hətta 300% qalxmışdır...

Buradan aydın olur ki, neft sənayeçilərinin ayda 3-6 manat (subay fəhlələrə) və 5-10 manat (ailələrə – Red.) həcmində bizə verdikləri müavinət çox azdır və bizim real əmək haqqımız nə qədər aşağı düşübür. Bu hal həm də neft sənayeçilərinin gəlirlərinin nəinki azaldığı, əksinə, neftin qiymətlərinin qaldırılması nəticəsində xeyli çoxaldığı zaman baş verir. Əmək haqqının çoxişlənən malların qiymətlərinin artmasına az-çox uyğun gələn səviyyəyə qədər yüksəldilməsini hadisələrin bütün gedişi təkidlə tələb edir. Əmək haqqı xeyli artırılmadan bizim yaşamağımız mümkün deyildir. (1, 54-55)

Sənədli materiallar «Sual və tapşırıqlar»dan sonra verilir. Əgər xronologiya olarsa, əvvəl «Sual və tapşırıqlar», sonra «Ən mühüm hadisələrin xronologiyası, daha sonra isə «Sənədli materiallar» verilir.

Sənədli materialların mətni əsas məndən, yəni paraqrafın mətnindən fərqli olaraq adətən 8-lik, bəzən isə 6-lıq şriflə yığılır. Boya tutumuna görə əsasən para şriftdən istifadə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev Ə., Məmmədov E. Azərbaycan tarixi: 9-cu sinif üçün dərslik / Ş.Məmmədbəylinin və İ.V.Ştrigunovun redaktəsi ilə. – B.: Maarif, 1975. – s.54-55.

2. Mahmudlu Y., Məmmədov S., Piriye V. Azərbaycan tarixi: 8-ci sinif üçün dərslik. – B.: Aspoliqraf, 2005. – s.41.

3. Mahmudlu Y. M. və b. Orta əsrlər tarixi: 8-ci sinif üçün dərslik. – B.: Aspoliqraf, 2005. – s.85 (Ə.Ə.Qocayev, R.Z.Xəlilov, S.Ə.Ağayev, S.M.Qənbərov, Ş.B.Məmmədova, H.K.Əlişova, B.Ə.Xubyarov ilə birlikdə).

Фуад Искендеров

В УЧЕБНИКАХ ИСТОРИИ ПРЕДСТАВЛЕННЫЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ И ИХ РЕДАКТИРОВАНИЕ

РЕЗЮМЕ

В статье даются информации об документальных материалах, их значение и редактирование. Документальные материалы относятся архивные документы, образцы периодической печати и другие. Такие материалы помогают школьникам хорошо изучать и анализировать тему.

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

Mehmanəli Əkbər oğlu Məmmədov-BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

Elçin Yusif oğlu Əhmədov- BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

Solmaz Azay qızı Sadıqova- BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Bibliografyaşünaslıq kafedrasının müəllimi

Əşrəf Teymur oğlu Xələfov- BDU-nun Bibliografyaşünaslıq kafedrasının dosenti

Əli Musa oğlu Rüstəmov - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

Aşur Müseyib oğlu Əliyev- BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının dosenti

Knyaz İlyas oğlu ASLAN - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

Sənubər Mikayıl qızı Mustafayeva- BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının baş müəllimi

Akif Əmiraslan oğlu Cəfərov- BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Ramiz Hacıbala oğlu Həmidov- BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Sima Paşa qızı İsmaylova- BDU-nun Bibliografyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Xuraman Telman qızı Verdiyeva -BDU-nun Bibliografik informasiya axtarış sistemləri tədris laboratoriyasının müdiri

Zəminə Əsədخان qızı İBADOVA- BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının laborantı

Nuriyyə Zakir qızı Mustafayeva- BDU-nun «Kompüter mərkəzi»nin mühəndisi

Nərgiz Əhməd qızı Rzayeva - BDU-nun magistrantı

Mehriban Nizami qızı Cəfərova - BDU-nun magistrantı

Leyla Fərhad qızı Mədətova- BDU-nun magistrantı

Gülnar Xəlil qızı İbrahimova - BDU-nun magistrantı

Gülnar Sahib qızı Xəlilova- BDU-nun magistrantı

Xəyalə İsmayıl qızı İsmaylova - BDU-nun magistrantı

Vəfa Məlikheydər qızı Məmmədova- BDU-nun magistrantı
Esmira Sahib qızı Nuriyeva- BDU-nun magistrantı
İnci Əlövsət qızı Qasımova - BDU-nun magistrantı
Fuad Əkbər oğlu İsgəndərov- BDU-nun magistrantı

Nəşriyyatın direktoru:
Baş redaktor:
Mətbəə üzrə direktor
müavini:
Kompüter tərtibçisi:

İslam ŞİRİNOV
Məmməd ƏLİZADƏ
Ələs QASIMOV
Nuriyyə MUSTAFAYEVA

Jurnal Azərbaycan Respublikası
Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 575. 27 mart 1997.

Yığılmağa verilmişdir: 22.01.2007
Çapa imzalanmışdır: 05.02.2007
Kağız formatı 60x84 1/16
Fiziki ç.v. 9,5
Sayı 200
Qiyməti müqavilə ilə.

Ünvan: AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23
Bakı Universiteti Nəşriyyatı
Bakı Universiteti Nəşriyyatının mətbəəsi.